

Neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä

” - - kyl tähän niinku tottuu ja sopeutuu ja laitostuu.”

Erityispedagogiikan
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Kaisa Nyberg

1.3.2025
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Erityispedagogiikka

Tekijä(t): Kaisa Nyberg

Otsikko: Neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä. ” - - kyl tähän niinku tottuu ja sopeutuu ja laitostuu”

Ohjaaja(t): Professori Minna Kyttälä

Sivumäärä: 86 sivua + 4 liitettä

Päivämäärä: 1.3.2025

Tämä tutkimus tarkastelee neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä. Neurokirjon käsitteellä viitataan tässä tutkimuksessa erityisesti ADHD:hen ja autismikirjoon, jotka edustavat rikosoikeudellisessa järjestelmässä laajaa erityistarpeista ryhmäänsä (Rautanen, Harald, Tyni & JHL 2023, 45). Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten neurokirjon henkilöt kuvailevat vankilan sosiaalista ympäristöä ja millaisia asioita he nostavat sieltä kehittämismielessä esille. Neurokirjon henkilöiden kokemuksia suljetusta vankilasta on tärkeää tutkia, sillä eri neurokirjon piirteillä on huomattu olevan vaikutusta vankilaolosuhteisiin sopeutumisessa ja siellä pärjäämisessä. Lisäksi neurokirjon henkilöiden oikeusturvan toteutumattomuus ja vaikeudet kiinnittyä kuntoutukseen on ongelmallisia uusintarikollisuuksien määrien kannalta. (Kara, Mikkola & Tuusa 2020 a, 4.)

Tutkimuksessa keskitytään neurokirjon henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin, kuten vankilan päiväjärjestyksen vaikutuksiin, passiivajan luomiin haasteisiin sekä heidän näkemyksiinsä vankilaympäristön kehittämistä. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa, jonka avulla voitaisiin parantaa neurokirjon henkilöiden huomion ja heidän oikeusturvansa toteutumista rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Tutkimuksen aineisto on kerätty nykyisiä ja aikaisemmin suljetussa vankilassa olleita neurokirjon henkilöitä haastattelemalla. Aineisto koostuu kolmesta haastatteluhetkellä vankilassa olleesta ja kahdesta aikaisemmin suljetussa vankilassa olleiden vankien haastatteluista. Haastateltavilta ei ole vaadittu diagnoosia, vaan oma kokemus neurokirjoon kuulumisesta on riittänyt tähän tutkimukseen. Haastattelut toteutettiin kesällä 2024 ja aineiston tarkastelussa käytettiin laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmää sisällönanalyysiä.

Aineistosta muodostettiin kolme erillistä teemaa ”*vankilan arki*”, ”*vankilan sosiaalinen ympäristö*” ja ”*vankilan työntekijät*” jäsentelemään tutkimustuloksia. Näissä teemoissa aineistossa ilmenneitä merkityksiä luokiteltiin erillisiin ylä- ja alaluokkiin kuvaamaan neurokirjon henkilöiden erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä vankilan sosiaalisesta ympäristöstä. Tutkimustulosten perusteella vankilassa on paljon neurokirjon henkilöiden siellä pärjäämistä haastavia tekijöitä, jotka ovat samassa linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa. Haastateltavien kertomuksista välittyi yleinen tietämättömyys neurokirjon erityispiirteistä suljetun vankilan eri osa-alueilla, jotka vaikuttivat henkilöiden suljetussa vankilassa pärjäämiseen, sekä eri toimintoihin ja vankila-arkeen kiinnittymiseen. Lisäksi suljetussa vankilassa kuvattiin olevan monia hyvinvointia ja toimintakykyä haastavia tekijöitä, mutta siitä huolimatta instituutiota kuvattiin yllättävän mukavana paikkana, johon sopeudutaan ja laitostutaan.

Avainsanat: ADHD, autismi, neurokirjo, oikeusturva, suljettu vankila, uusintarikollisuuden ehkäisy

Sisällysluettelo

Johdanto	5
1 Teoreettinen viitekehys	8
1.1 Neurokirjo	8
1.1.1 ADHD	9
1.1.2 Autismikirjo	12
1.2 Sosiaalinen ympäristö	15
1.3 Rikosoikeudellinen järjestelmä	18
1.3.1 Neurokirjon henkilöt rikosoikeudellisessa järjestelmässä	20
1.3.2 Jo tehtyjä huomioiteja ja tukitoimia	23
1.4 Vankila sosiaalisena ympäristönä	24
1.4.1 Neurokirjon henkilöt suljetussa vankilassa	27
1.4.2 Tutkimuksen tarpeellisuus	29
2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	31
3 Tutkimuksen toteutus	32
3.1 Osallistujat	32
3.2 Aineistonkeruumenetelmä	32
3.2.1 Tutkimuksen toteuttaminen rikosseuraamuslaitoksen kanssa	34
3.2.2 Haastatteluiden toteutus	35
3.2.3 Aineiston kuvaus	37
3.3 Aineiston analyysi	37
3.3.1 Tutkimuksen eettisyys	42
3.3.2 Tutkimuksen luotettavuus	45
4 Tutkimustulokset	48
4.1 Vankilan arki	48
4.1.1 Päiväjärjestys	49
4.1.2 Toiminnot	50
4.1.3 Vankeusvangit ja tutkintavangit	52
4.2 Vankilan sosiaalinen ympäristö	53
4.2.1 Tylyys ja virikehakuisuus	53
4.2.2 Rangaistavuus	57
4.2.3 Muut vangit	59
4.3 Vankilan työntekijät	61

4.3.1	Vartijat	61
4.3.2	Muut työntekijät	67
5	Pohdinta	69
5.1	Yhteenvetoa tutkimuksen tarkoituksesta	69
5.2	Tulosten tarkastelua	70
5.2.1	Vankilan arki	71
5.2.2	Vankilan työntekijät	72
5.2.3	Vankilan jälkeinen elämä	75
5.3	Johtopäätökset	76
5.4	Jatkotutkimusehdotukset	76
Lähteet		78
Liitteet		87
	Liite 1. Tiedote tutkimuksesta	87
	Liite 2. Kyselyrunko vangeille	88
	Liite 4. Kyselyrunko entisille vangeille	89
	Liite 4. Suostumus haastatteluun ja tutkimukseen osallistumiseen	90

Johdanto

Aikojen saatossa vankiloissa ja rikollisuuden parissa on tietyillä yksilötason piirteillä huomattu olevan yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen. Näistä mainitakseni impulsiivisuuden, hyperaktiivisuuden, heikkoudet sosiaalisissa taidoissa ja itsekontrollin puutteen, joita osan neuropsykiatristen diagnoosien oirekuvastostakin löytyy. (Loeber, Ahonen, Stallings & Farrington 2017; Simonoff, Elander, Holmshaw, Pickles, Murray & Rutter 2018.) 2000-luvulla neuropsykiatrisiin diagnooseihin on alettu kiinnittämään entistä enemmän huomiota, jonka ansiosta eri neuropsykiatristen diagnoosien on huomattu olevan vankiloissa yliedustettuina (Lauerma 2007). Näistä neuropsykiatrisista diagnooseista kuitenkin omaa suurta erityistarpeista ryhmäänsä rikosoikeudellisessa järjestelmässä edustaa ADHD ja autismikirjo, joista voidaan puhua yhdessä myös neurokirjona. (Rautanen ym. 2023, 51.) Aihetta on syytä tarkastella, sillä tällä hetkellä neurokirjon henkilöiden oikeusturvan toteutumisessa on huomattu olevan puutteita (Kara ym. 2020 a, 4).

Neurokirjo-käsite, jota tutkimuksessa käytetään, ei ole lääketieteellisesti virallinen käsite. Tutkimuksessa käytetään sosiaalista näkökulmaa lääketieteellisen näkökulman sijaan, jonka keskiössä on henkilön erityispiirteiden ymmärtäminen ja ympäristön mahdollinen muokkaaminen heidän toimintakyvyn tukemiseksi (Dwyer 2022, 5). Tutkimuksen kannalta on kuitenkin tärkeää, että teoriassa on kuvattu neurokirjoa myös lääketieteellisesti, jotta lukijalle muodostuisi kokonaiskuva siitä suhteessa tutkimuksen aiheeseen. Teoreettisessa viitekehyksessä neurokirjosta kerrotaan ensin lääketieteellisesti, sillä yhteiskunnassa hoidon ja tuen saaminen edellyttää diagnoosia, joka todetaan lääketieteellisten oireluokitteluiden perusteella (Urtti 2024). Lääketieteellisten kuvailujen jälkeen tutkimuksessa käytetään kuitenkin käsitettä neurokirjo.

Tässä tutkimuksessa tutkitaan neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä. Kokemusten avulla voidaan tuottaa arvokasta tietoa siitä, miten rikosoikeudellista järjestelmää voitaisiin suunnitella yhdenvertaisemmaksi ja neurokirjon henkilöiden toimintakykyä tukevammaksi. Tutkimuksen aihe on ajankohtainen, sillä neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilaympäristöistä on tutkittu melko vähän. Tutkimuksen kentällä on todettu, miten tietyt näille diagnooseille tyypilliset piirteet saattavat altistaa rikolliselle käyttäytymiselle, mutta tutkimukset eivät kuitenkaan ole kohdistuneet niinkään siihen, millaisia kokemuksia neurokirjon henkilöillä on suljetusta vankilasta. Aihetta on tärkeää tutkia, sillä neurokirjon henkilöiden sopeutuminen vankilaan on kuvattu olevan

erityisen haastavaa. Neurokirjon henkilöille ominaiset piirteet voivat vaikuttaa heidän oikeusturvansa toteutumiseen rikosoikeudellisessa järjestelmässä, suljetussa vankilassa pärjäämiseen, sekä uusintarikollisuuksien määrään. Neurokirjon henkilöiden kuntoutuminen vankilasta takaisin yhteiskuntaan ilman rikollisuutta saattaakin olla haastavaa. (Lauerma 2007; Tani, Kara, Grönfors & Lindberg 2021.)

THL, rikosseuraamuslaitos ja vankiterveydenhuolto julkaisivat vuonna 2023 vankien terveyteen ja hyvinvointiin keskittyvän tutkimuksen, jonka tarkoituksena oli kerätä dataa vankien terveydentilasta. Tutkimus toteutettiin vuosina 2019–2022 ja siihen osallistui 403 miesvankia ja 126 naisvankia. Ensimmäistä kertaa tähän kattavaan tutkimukseen muodostettiin oma kappaleensa ADHD:lle ja autismikirjolle, niiden moninkertaistuneen määränsä vuoksi verrattuna muuhun väestöön; Tutkimuksessa lähes puolilta mies- ja naisvangeista tunnistettiin ADHD:n oirekuvastoa. Lisäksi itsearviointiseulan perusteella 8,3 % henkilöistä tunnisti itsellään autismikirjon piirteitä. Raportin jatkotutkimusehdotuksissa mainittiinkin, että neurokirjon henkilöiden paremmalla huomioinnilla voitaisiin parantaa rikosoikeudellista yhdenvertaisuutta, jonka avulla voitaisiin ehkäistä jopa uusintarikollisuutta. (Rautanen ym. 2023, 6–29.)

Neurokirjo ja rikosoikeus ovat aiheita, jotka kiinnostavat minua valtavasti. Tästä syystä minulle tuntui luontevalta lähteä pro gradu -tutkielmassani yhdistämään näitä kahta aihealuetta yhteen. Motivaationi takana on mahdollisuus omalla panoksellani tavoitella tämän erityistarpeisen ryhmän parempaa huomiointia ja heidän äänensä kuuluviin saattamista. Tutkielmani aiheen valintaan ja rajaamiseen olen saanut inspiraatiota Autismsäätiön hankkeista, joissa on suunniteltu materiaaleja neurokirjon henkilöiden huomiointiin eri rikosoikeudellisen järjestelmän vaiheissa. Hankkeiden tarkoituksena on ollut tietoisuuden lisääminen neurokirjosta ja neurokirjon henkilöiden oikeusturvan kehittäminen (Kara ym. 2020 a, 3).

Tässä tutkielmassa keskitytään siis neurokirjon henkilöiden kokemuksiin vankilan sosiaalisesta ympäristöstä. Näitä kokemuksia on tärkeää tarkastella, sillä niillä saattaa olla merkittävä vaikutus henkilön hyvinvointiin ja mahdollisuuksiin kuntoutua ja integroitua takaisin yhteiskunnan jäseneksi. Tutkimuksessa tarkastellaan eritoten sitä, miten neurokirjon henkilöt kuvailevat vankilan sosiaalista ympäristöä; Mitä asioita he nostavat aiheesta esille ja miten he kokevat vankilan eri toimintojen heihin vaikuttavan. Onko vankilan päiväjärjestyksellä vankila-arjessa heille suurta merkitystä ja miten he ovat reagoineet

vankilassa olevaan passiiviaikaan. Lisäksi tutkimuksessa annetaan henkilöille mahdollisuus esittää omia näkemyksiään suljetun vankilan kehittämisestä. Tutkimukseen osallistuvilta ei ole vaadittu diagnoosia, vaan tutkimukseen osallistumiseen on riittänyt henkilöiden oma kokemus neurokirjoon kuulumisesta. Neurokirjon henkilöiden näkemyksiä on tärkeää kuulla, sillä vain subjektiivisten kokemusten kautta voimme ymmärtää niitä ympäristössä olevia elementtejä, jotka tukevat tai eivät tue heidän toimintakykyään (Dwyer 2022, 5).

1 Teoreettinen viitekehys

1.1 Neurokirjo

Autismikirjon häiriöistä, sekä aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriöstä voidaan puhua yhdessä myös neurokirjona. Tässä tutkimuksessa käytän termiä neurokirjon henkilö (*neurodiverse/neurodivergent person*) lääketieteellisen neuropsykiatrinen häiriö käsitteen sijasta. Neurokirjon henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on ADHD ja/tai autismikirjon piirteitä. (Fung 2021, 5.) Lääketieteessä käytettävä neuropsykiatrinen häiriö ja neurokirjo eroavat toisistaan lähestymistavaltaan. Neurokirjon henkilö on puhekielinen sana, jossa neurokirjon piirteitä lähestytään lääketieteen sijaan sosiaalisesti. Neurokirjon käsitteen keskiössä on piirteiden normalisointi, sekä ympäristön ja yhteiskunnan muovaaminen, jotta neurokirjon henkilöt voisivat toimia niissä mahdollisimman itsenäisinä ja toimivina yksilöinä. (Dwyer 2022, 2–5.)

Neuropsykiatrinen häiriö on sen sijaan lääketieteellisten oireluokitteluiden kautta muodostunut termi. Neuropsykiatria onkin oma erikoistumisalansa lääketieteessä, jossa tarkastelun kohteena ovat erilaiset neurologiset ja psykiatriset sairaudet ja diagnoosit. Näitä on lukuisia erilaisia, pysyvistä jo syntyessään olevista sairauksista vasta myöhemmin ilmaantuviin sairauksiin, kuten Alzheimerin tauti useimmiten vanhuusiällä. (Vataja & Korkeila 2007.) Neuropsykiatriset häiriöt johtuvat aivojen kehityksellisistä poikkeamista. Neuropsykiatrisia oireita voidaankin selittää näillä aivojen kehityksellisillä häiriöillä, jotka aiheuttavat henkilöillä erilaisia toimintahäiriöitä. Niin kutsutut toimintahäiriöt aiheuttavat poikkeamia esimerkiksi henkilön oppimiseen tai sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Aivojen kehitykselliset poikkeamat ovat yhteydessä perimään ja muihin biologisiin prosesseihin, mutta ne muovautuvat alati toisten ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa toimiessa. (Parviainen 2023, 387.)

Lääketiede perustuu todennäköisyyksiin ja esimerkiksi psykologian ja psykiatrian kentällä pyritään luomaan normaalin ja epänormaalin rajaa, jotta tiettyjä käyttäytymis- tai toimintatapoja voitaisiin tulkita poikkeaviksi. Poikkeavuutta voidaankin määritellä aina vallitsevien normien tai normaalin perusteella niiden vastakohtaksi. (Urtti 2024; Oksanen 2014, 182–184.) Neuropsykiatristen häiriöiden kohdalla oireet on määritelty sen mukaan, mikä on normaalista poikkeavaa käytöstä. Lisäksi osa neuropsykiatrisista häiriöistä voidaan todeta aivotutkimusten avulla, jossa poikkeavuus voi ilmetä aivojen rakenteessa tai toiminnassa.

Näissäkin tutkimuksissa aivoja verrataan oireettomiin henkilöihin ja etsitään poikkeavuutta suhteessa normaaliin. (Vataja, Nybo & Mäntylä 2007.) Neurokirjon käsitettä käyttäessä lähestymistapa on inhimillisempi, jossa ei puhuta oireesta tai vammasta, vaan ominaispiirteistä tai erilaisesta, mutta yhtä hyväksyttävästä tavasta toimia.

Tähän tutkimukseen olen valikoinut aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriön eli ADHD:n ja autismikirjon häiriöt, joita kutsun lääketieteellisten kuvailujen jälkeen neurokirjoksi.

Neurokehityksellisiin häiriöihin kuuluu edellä mainittujen lisäksi muun muassa oppimisvaikeudet ja kehitykselliset kielihäiriöt, mutta olen jättänyt ne tämän tutkimuksen ulkopuolelle. (Fung 2021, 7.) Perustelen valintaani sillä, että ADHD:n ja autismikirjon yleisyys on tunnustettu vankiloissa todella suureksi suhteessa väestötasoon.

Oppimisvaikeuksien ja kehityksellisten kielihäiriöidenkin määrät ovat vankilaympäristössä suurempia, kuin väestötasolla, mutta näiden huomioon ottamista tulisi vankiloissa toteuttaa eri tavalla, kuin ADHD:n ja autismikirjon. Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 178–179) raportissa toimenpide-ehdotuksina kielenkehityksellisiin vaikeuksiin on lähinnä puheterapiaan keskittyminen. Sen sijaan neurokirjon piirteiden nähdään vaikuttavan sosiaaliseen kanssakäymiseen ja eri ympäristöissä pärjäämiseen, jonka takia niiden ymmärtämiseen ja tukemiseen on tärkeää kiinnittää huomiota.

1.1.1 ADHD

ADHD:lla (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) tarkoitetaan aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriötä, jonka esiintyvyydeksi arvioidaan aikuisten keskuudessa noin 3–4 %. ADHD on ihmisellä geneettisesti oleva ominaisuus, jossa oireita esiintyy monipuolisesti. ADHD:n pääoireiksi liitetään aktiivisuuden säätelyn vaikeudet, tarkkaamattomuus ja impulsiivisuus, mutta oireet ovat tätä vaihtelevampia ja näyttäytyvät jokaisella yksilöllä eri tavoin. (Sandberg 2018, 12.) Eräiden arvioiden mukaan perinnöllisten tekijöiden osuus voi olla jopa 60–90 %, mutta myös ympäristössä olevilla riskitekijöillä saattaa olla vaikutusta oireiden laatuun (Berggren & Hämäläinen 2018, 21–22). ADHD on siis synnynnäinen, eikä se näin ollen voi puhjeta myöhemmissä elämänvaiheissa. Oireiden laatu ja voimakkuus voivat kuitenkin vaihdella iästä ja elämäntilanteista riippuen (Puustjärvi 2019).

Yleisiä oireita ADHD:ssä ovat toiminnanohjauksen ja itsesäätelyn haasteet, sekä heikkoudet työmuistissa, jotka kaikki vaikuttavat omalta osaltaan arjessa pärjäämisessä. Näiden lisäksi unohtelu, hajamielisyys ja kärsimättömyys ovat tyypillisiä esimerkkejä arkisista asioista, joita

oirekuvastossa esiintyy (Hinshaw & Ellison 2015, 4–5.) Sisäinen levottomuus on aikuisilla tavallisin oire, kun taas ylivilkkauden eli motorisen levottomuuden on huomattu tasoittuvan eniten lapsuudesta. Sisäinen levottomuus voi näyttäytyä muun muassa kyvyttömyytenä tehdä tehtäviä pitkäjänteisesti, sillä ajatukset saattavat harhailla omiin maailmoihin (Holthe & Langvik 2017). Osalla aikuisista motorinen levottomuus pysyy kuitenkin sellaisenaan, eikä katoa. Motorinen levottomuus voi näyttäytyä aikuisella käsien ja jalkojen heilutteluna tai tarpeena pyöritellä jotakin kädessään. Toiminnanohjauksen haasteet voivat näyttäytyä järjestelmällisyyden puutteena, jonka seurauksena tulevan suunnittelu ja siihen katseen kiinnittäminen pitkäjänteisesti voi olla puuduttavaa. Haasteet todenmukaisessa aikataulutamisessa ja oman elämän suunnittelussa ovat ADHD:ssä myös yleisiä. (Leppämäki 2018, 173–179.)

Kaikki nämä oireet vaikuttavat merkittävällä tavalla elämässä ja sosiaalisissa suhteissa pärjäämiseen. Oireiden onkin huomattu laskevan merkittävästi aikuisten ihmisten kokemuksia omasta elämänlaadustaan. (Virta & Leppämäki 2017.) ADHD näyttää vaikuttavan heikentävästi akateemisessa ja ammatillisessa etenemisessä, jonka seurauksena se voi vaikuttaa myös henkilön sosioekonomiseen asemaan. Tutkimuksissa onkin huomattu ADHD:n ja huonomman sosioekonomisen aseman välillä olevan selkeä yhteys. (Russell, Ford, Williams & Russell 2016.) ADHD:ssä impulsiivisuuden koetaan olevan yksi eniten haittaa aiheuttava yksittäinen oire aikuisilla, joka ilmenee muun muassa kärsimättömyytenä, elämishakuisuutena, sekä nopeiden ja riskialttiiden päätösten tekemisessä (Virta & Leppämäki 2017). Reaktiivisuudella ja impulsiivisuudella on tutkitusti yhteys myös rikosoikeudellisten tuomioiden ja vankeusrangaistuksien määrään (Román-Ithier, González, Vélez-Pastrana, González-Tejera & Albizu-García 2016).

Vaikka ADHD:n monet oireet nähdään negatiivisina, voi siitä olla myös hyötyä. Henkilö voi esimerkiksi kyetä keskittymään pitkiä aikoja aiheeseen, jonka mieltää itselleen mielenkiintoiseksi. Lisäksi ADHD-henkilöt nähdään yleisesti luoviksi ja nopeasti toimeen tarttuviksi. ADHD-henkilöt voivatkin olla todella energisiä ja toimia paineen alla erinomaisesti, mikäli he kokevat mielenkiintoa ja merkityksellisyyttä asiaa tai toimintaa kohtaan. (Huttunen & Socada 2019.) ADHD-henkilöt voivat lisäksi olla sosiaalisesti todella lahjakkaita, joka näkyy muun muassa toisten tunteiden tunnistamisessa ja huomioisessa ja huumorin käyttämisessä taitavasti osana keskustelua. Lisäksi henkilölle voi olla luontaista synnyttää keskustelua toisten kanssa ja toimia niissä omana itsenään ja omine mielipiteineen.

ADHD-henkilöt voivat olla seikkailunhaluisia ja valmiita kokeilemaan itsevarmasti ja mielenkiinnolla uusia asioita. Itsevarmuus, empaattisuus ja elämänmyönteisyys nähdäänkin olevan osa positiivisia puolia ja ne voivat toimia voimavarana henkilön elämässä. Näiden lisäksi ADHD-henkilöillä nähdään olevan vahva oikeudenmukaisuuden taju ja he voivatkin olla rohkeita puolustamaan heikommassa asemassa olevien puolesta. (Sedgwick, Merwood & Asherson 2019.)

ADHD:n lääketieteellinen toteaminen ei edellytä aivojen kuvantamistutkimuksia, vaikka eroavaisuuksia näissä onkin huomattu verrokkien aivoihin verrattuna. Eroavaisuuksia on muun muassa löydetty aivojen rakenteesta, sekä aivojen toiminnasta lepotilan aikana. (Voutilainen 2016.) Lisäksi aivojen hermoverkot, jotka ovat vastuussa henkilön tarkkaavaisuuden ja vireystilan säätelystä, ovat tutkimusten mukaan ADHD:n omaavilla henkilöillä häiriintyneet (Huttunen & Socada 2019). Diagnoosin toteamiseen ei ole olemassa tiettyä tutkimusmetodia, vaan laaja-alaisten selvitysten avulla pyritään kokoamaan yhtenäinen arvio yksilön tilanteesta. Aikuisilla tutkimuksiin sisältyy strukturoituja haastatteluja ja kyselylomakkeiden läpikäymistä yhdessä lääkärin kanssa. Lapsilla vastavuoroisesti tutkimukset toteutetaan yhteistyössä huoltajien ja päiväkodin tai koulun kanssa, jotta lapsen oireista ja tuentarpeista saadaan työstettyä kokonaisvaltainen arvio. (Puustjärvi 2019.)

Vaikka ADHD on synnynnäinen, voidaan se kuitenkin tunnistaa henkilöllä myös vasta aikuisuudessa. Hoitamattomana ADHD voi alentaa henkilön toimintakykyä ja elämänhallintaa, sekä lisätä riskiä rikollisuuteen. (Käypä hoito -suositus 2019; Leppämäki 2018.) Diagnoosin tarkoituksena onkin edistää ihmistä ymmärtämään itseään ja käyttäytymismallejaan paremmin. Diagnoosin saamisen jälkeen oireiden tunnistaminen ja omien käyttäytymis- ja toimintamallien armollisempi tarkastelu voivat helpottaa haasteiden kanssa selviytymistä ja parantaa elämänlaatua. (Leppämäki 2018, 182; Huttunen & Socada 2019.) Lisäksi diagnoosi mahdollistaa lääkehoidon käytön, joka on aikuisilla yleisin hoitomuoto. ADHD-lääkkeissä vaikuttava aine on metyyylifenidaatti, jonka on huomattu tutkitusti vähentävän ydinoireita. (Käypä hoito – suositus 2019.) Tämän lisäksi on havaittu, että lääkitys vähentää huomattavasti riskiä käyttäytyä rikollisesti (Lichtenstein, Halldner, Zetterqvist, Sjölander, Serlachius, Fazel, Långström & Larsson 2012).

1.1.2 Autismikirjo

Autismi on neuropsykiatrinen häiriö, joka vaikuttaa keskushermoston kehitykseen ja toimintaan. Autismiin nähdään kuuluvan useita eri ICD-10-luokiteltuja oireyhtymiä, joista puhutaan nykyään yleisemmin jo yhdessä autismikirjona (ASD = Autism Spectrum Disorder) ICD-11-luokittelun mukaisesti. ICD-10-luokittelun mukaisia oireyhtymiä ovat muun muassa lapsuusiän autismi, Aspergerin oireyhtymä ja epätyypillinen autismi, joita vielä toistaiseksi Suomessakin käytetään (Kerola & Kujanpää 2015, 17–19). Virallista ajankohtaa siirtymisestä ICD-11-luokitteluun Suomessa ei ole vielä tiedossa (Käypä Hoito -suositus 2024).

Tietoisuus autismikirjosta ja sen monipuolisuudesta on kasvanut viimeisinä vuosikymmeninä, joka on vaikuttanut arviointi- ja seulontavälineiden suunnitteluun ja autismikirjon diagnoosimäärien nousuun. Autismia arvioidaan olevan tällä hetkellä väestössä noin 0,01–4,36 prosentilla. Arvio perustuu kuitenkin lähes täysin lasten ja nuorten tutkimiseen. Vaikka tietoisuus on lisääntynyt, aikuisten autismikirjon esiintyvyyttä on tutkittu suhteellisen vähän ja tästä syystä tarkkoja esiintyvyyss prosentteja aikuisilla on haastavaa arvioida. Tämänhetkisten tietojen varjossa autismi on kuitenkin yleisempää miehillä, kuin naisilla. (Käypä hoito -suositus 2024.) Tämä voi johtua siitä, että naisten autismikirjon on huomattu olevan tällä hetkellä alidiagnosoitua ja tilastojen mukaan naiset saavatkin diagnoosinsa myöhemmällä iällä, kuin miehet (Lord, Elsabbagh, Baird, Veenstra-Vanderweele 2018).

Keskeistä autismikirjolle kuitenkin on, että oireet esiintyvät jo varhaisessa vaiheessa lapsuutta. Autismin taustalla voivat vaikuttaa monet tekijät. Yleisimpinä kuitenkin ovat perimä ja ulkoiset tekijät, jotka voivat liittyä esimerkiksi raskausaikaan tai synnytyksen aikana ilmenneihin ongelmiin tai komplikaatioihin. (Käypä hoito -suositus 2024.) Erilaisten autismikirjon oireiden taustalla vaikuttaa aivojen toiminnallinen poikkeavuus, jonka takia autismi nähdäänkin kuuluvaksi neuropsykiatrisiin häiriöihin (Kerola & Kujanpää 2015, 14). Autismikirjon henkilöillä on huomattu olevan rakenteellisia ja toiminnallisia eroavaisuuksia aivoissa verrattuna henkilöihin, joilla ei ole autismia. Nämä poikkeavuudet on löydetty aivojen kuvantamistutkimuksien avulla. (Käypä Hoito -suositus 2019.)

Autismikirjoon kuuluu laaja joukko erilaisia piirteitä, joiden voimakkuus tai esiintyvyys voivat vaihdella suuresti yksilön mukaan. Keskeistä autismikirjossa kuitenkin on, että siinä esiintyy vaikeuksia sosiaalisessa kommunikaatiossa, niin kielellisessä, kuin eleellisessäkin

ilmaisussa, sekä poikkeavuutta aistien ja käyttäytymismallien kanssa. Vaikeudet sosiaalisessa kommunikaatiossa voivat näkyä henkilön omassa ilmaisussa, mutta myös toisten henkilöiden ilmaisujen ymmärtämisessä. (Lord, Brugha, Charman, Cusack, Dumas, Frazier, Jones, Jones, Pickles, State, Taylor & Veenstra-VanderWeele 2020.) Autismikirjon henkilön voi olla esimerkiksi vaikeaa ymmärtää tai tunnistaa toisten tunnetiloja tai aikomuksia. Erilainen tapa olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tai toisten henkilöiden ennakoimattomuus niissä voivatkin tehdä sosiaalisesta kanssakäymisestä autismikirjon henkilölle erittäin kuormittavaa. (Kara ym. 2020 a, 9.)

Autismikirjon keskeiset piirteet näkyvät käytännössä eri tavoin. Henkilöllä voi olla vaikeuksia aloittaa tai ylläpitää keskustelua toisten kanssa tai henkilön käyttäytymismallit voivat olla joustamattomia ja kaavamaisia. Ympäristön esteettömyys ja saavutettavuus voikin vaikuttaa autismikirjon henkilön toimintakykyyn huomattavasti. (Käypä Hoito -suositus 2024.) Toimintakykyä voidaan tukea esimerkiksi rutiinien pysyvyydellä ja uusien tilanteiden ja muutoksien ennakoimisella. Kaavamaiset käyttäytymismallit voivat näkyä henkilöllä myös motorisessa elehdinnässä. Tällaista elehdintää voi olla muun muassa käsien liikuttelu tai vartalon heijaaminen. (Kara ym. 2020 a, 10.)

Autismikirjon henkilöllä voi olla erilaisia aistien ali- tai yliherkkyyksiä, joihin henkilö voi reagoida poikkeavalla tavalla. Aistien ali- ja yliherkkyydet aiheutuvat siitä, kun aistikanavat reagoivat liian voimakkaasti tai heikosti tiettyyn aistimukseen. Henkilölle esimerkiksi äänet voivat kuulua normaalia voimakkaammin tai kosketus voi tuntua hyvin epämukavalta, joka voi aiheuttaa impulsiivisen reaktion. Aistien aliherkkydessä sen sijaan henkilölle tulee liian vähän aistitietoa, jolloin henkilö saattaa kaivata kipeästi ärsykeitä saadakseen normaalin vireystilan itselleen. (Kerola & Kujanpää 2015, 75–79.) Lisäksi henkilöllä voi esiintyä erityismielenkiinnonkohteita, joka ovat mainittu tulevassa ICD-11-luokituksessakin (2024) yhdeksi autismikirjon ydinpiirteeksi.

Autismissa esiintyy toiminnanohjauksen haasteita, jotka voivat vaikuttaa merkittäväällä tavalla elämässä pärjäämiseen. Onkin selvää, että autismikirjon piirteet vaikuttavat huomattavasti henkilön elämään eri osa-alueilla. Nämä piirteet voivat olla joko elämää rajoittavia tai sitten niillä voidaan nähdä olevan positiivisia vaikutuksia henkilön elämään. (Käypä hoito -suositus 2024.) Lizon, Taels & Vanheule (2023) toteuttamassa laadullisessa tutkimuksessa paneuduttiin erityismielenkiinnonkohteiden positiivisiin vaikutuksiin autismikirjon henkilöiden sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tutkimustulokset perustuivat haastatteluihin,

joissa erityismielenkiinnonkohteisiin uppoutuminen kuvattiin muun muassa olevan keino paeta kuormittavia ja stressaavia sosiaalisia tilanteita. Pakokeinon lisäksi erityismielenkiinnonkohteet antavat henkilölle keskustelunaiheita, joista keskustella toisten kanssa. Näiden lisäksi henkilö voi oppia erityismielenkiinnonkohteensa avulla konkreettisia keinoja toimia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Muita autismikirjossa olevia voimavaroja ovat muun muassa looginen ongelmanratkaisukyky, yksityiskohtien huomaaminen, hyvä muisti, erityislahjakkuudet ja oikeudenmukaisuus (Wright, Spikins & Pearson 2020).

Autismikirjon diagnoosi voidaan todeta samantyyppisillä laaja-alaisilla menetelmillä ja selvityksillä, kuin ADHD. Tutkimusten toteuttamisessa hyödynnetään autismikirjon diagnostisia kriteereitä, havainnointia ja haastatteluja, jotka toteutetaan moniammatillisesti. Autismikirjon pääasiallisena hoitomuotona on kuntoutus ja tuen antaminen eri toimintaympäristöihin. Tuki suunnitellaan moniammatillisesti ja sen tarkoituksena on tukea henkilön toimintakykyä ja mielen hyvinvointia. Tuen laatu voi kohdistua esimerkiksi rutiinien luomiseen, joilla pyritään luomaan henkilön arkeen ennakoitavuutta. (Käypä hoito -suositus 2024.)

Autismikirjon piirteillä ei nähdä olevan samanlaista suoraa yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen, kuin osalla ADHD-piirteillä nähdään (Kara ym. 2020 a, 14–15). Molemmille diagnooseille on kuitenkin tärkeää erotusdiagnoosiikka eli tutkimuksissa rajataan muiden diagnoosien mahdollisuudet pois, jotta hoito ja kuntoutus voisi olla mahdollisimman kohdennettua ja yksilöllistä. Autismikirjo tai ADHD eivät pois sulje toisia neuropsykiatrisia häiriöitä tai toisiaan. Arvioidaan, että jopa noin 54,8–94 %:lla autismikirjon henkilöistä on samanaikaisesti myös jokin toinen psykiatrinen diagnoosi. Ruotsissa nuoria miesvankeja koskevassa tutkimuksessa 50 prosentille tutkimukseen osallistuville autismikirjon vangeille diagnosoitiin myös ADHD (Tani ym. 2021). ADHD onkin autismikirjon henkilöillä yleisin rinnakkainen diagnoosi, mutta myös oppimisvaikeudet, älyllinen kehitysvammaisuus, kielelliset- ja motoriset vaikeudet, ahdistuneisuus, masentuneisuus ja aggressiivisuus ovat tyypillisiä (Lord ym. 2018). Autismin hoidossa ei juurikaan käytetä lääkehoitoa, mutta henkilöllä ollessa samanaikaisesti ADHD, voi lääkehoidosta olla hyötyä. (Käypä hoito -suositus 2024.)

1.2 Sosiaalinen ympäristö

Sosialisaatio on elämän mittainen prosessi tai tapahtumasarja, jossa ihminen omaksuu ympäriltään tietoja, sekä vähitellen oppii toimimaan näiden tietojen avulla yhteiskunnan jäsenenä. Sosialisaatio on alati muuttuvaa yhteiskunnan muutosten kanssa, joten se vaatii henkilöltä jatkuvasti erilaisten sääntöjen, asenteiden ja tietojen omaksumista. Sosialisaation tarkoituksena onkin saada ihmiset toimimaan yhteiskunnissa tiettyjen sääntöjen ja normien mukaan, jotka mahdollistavat sosiaalisen järjestyksen tasapainon. Tämä tarkoittaa, että ihmisten on omaksuttava ja toimittava yhteiskunnan sääntöjen ja normien mukaisesti, jotta he välttyvät erilaisilta yhteiskunnassa määritellyiltä rangaistuksilta. (Helkama ym. 2020, 209–210.) Yhteiskunnassa rikokseksi määritetyt teot voivat vaikuttaa siihen, että henkilöt mieltävät yhteiskunnassa vallitsevia käyttäytymismalleja ilman tietoista pelkoa rangaistusten saamisesta. Yhteiskunnassa käytettävä rangaistus voi olla laadultaan jopa henkilön vapautteen kajoava, jolloin voidaan puhua vankeusrangaistuksesta (Kauppinen 2022, 47–52).

Sosialisaation tavoitteena on siis saada yhteiskuntaan jäseniä, jotka toimivat sääntöjen ja normien mukaisesti. Sosiaalinen ympäristö sen sijaan vaikuttaa siihen, miten yksilö elää ja toimii arjessaan. Sosialisaatio on kuin jatkuva oppimisen prosessi sosiaalisen ympäristön ollessa tila, jossa kaikki oppiminen tapahtuu. Toisin sanoen sosiaalisen ympäristön tavoitteet määrittyvät yksilökohtaisesti eri elämän osa-alueilla. (Helkama ym. 2020, 49–51.)

Tavoitteiden määräytymiseen vaikuttavat yksilön elämässä olevat sosiaaliset suhteet eli erilaiset ryhmät, joihin yksilö kuuluu (Jetten, Haslam & Haslam 2011, 21).

Sosiaalinen ympäristö on sisällöltään hyvin laaja. Siihen nähdään kuuluvan kaikki fyysiset ympäristöt, joissa yksilö toimii sosiaalisessa suhteessa muiden kanssa. Yksilön sosiaaliseen ympäristöön voivat siis kuulua muun muassa perhe, ystävät, koulutusympäristö ja työpaikka. (Rudolph 2010, 9–10.) Sosiaaliseen ympäristöön nähdään kuuluvan yksilön kanssa vuorovaikutuksessa olevien henkilöiden lisäksi kaikki sosiaaliset instituutiot hänen ympärillään. Toisin sanoen yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen lisäksi sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet ja järjestelmät, kuten koulutus- ja terveydenhuoltojärjestelmä. Näiden lisäksi esimerkiksi kulttuuri, talous ja politiikka ovat osa sosiaalista ympäristöä. Myös vankilan nähdään olevan yksi sosiaaliseen ympäristöön kuuluva institutionaalinen järjestelmä, sen kuuluessa lain suojeluun ja rikollisuuden pysäyttämiseen. Yhteiskunta koostuu monista erilaisista sosiaalisista instituutioista, sekä organisaatioista, jotka vaikuttavat toisiinsa, mutta myös yksilöön. (Rudolph 2010, 110–113.)

Kaikki sosiaaliset organisaatiot ovat myös sosialisatioympäristöjä, joissa henkilön on opittava paikalliset säännöt, tiedot ja asenteet. Ihmisten sosiaaliseen toimintaan vaikuttaa näin ollen sosiaalinen ympäristö heidän ympärillään, sekä yhteiskunnan ja organisaatioiden määrittelemät odotukset ja vaatimukset. (Rudolph 2010, 9.) Sosiaalinen ympäristö on siis jatkuvasti läsnä ihmisen arjessa ja se vaikuttaa ihmiseen monella tapaa. Ihmisen motivaatioon, asenteisiin, persoonallisuuteen, käyttäytymiseen ja terveyteen vaikuttaa se, minkälainen sosiaalinen ympäristö henkilöllä on sillä hetkellä ympärillään. Tämän lisäksi yhteiskunnassa vallitsevat säännöt ja normit pyrkivät vaikuttamaan siihen, miten ihmiset siinä toimivat ja käyttäytyvät. Eli vaikka ihmisellä on vapaus toimia ja käyttäytyä valitsemallaan tavalla, hän todennäköisesti kuitenkin toimii sääntöjen, tietojen, asenteiden ja odotusten mukaisesti. (Helkama 2020, 49–65.)

Ihmisen kyky muokkautua ja säädellä toimintaansa erilaisten sosiaalisten ympäristöjen välillä vaatii kuitenkin yksilöltä sosiaalisen järjestyksen ja sosiaalisen toiminnan säännönmukaisuuksien ymmärtämistä. Tähän kuuluu muun muassa ymmärrys sääntöjen ja normien sisäistämisestä, sekä ymmärrys erilaisista seurauksista tai rangaistuksista, mikäli niitä ei noudateta. Rangaistukset voivat olla laadultaan esimerkiksi taloudellisia tai sosiaalisia, mutta jopa oikeuksiin tai vapauteen kajoavia. (Helkama ym. 2020, 204–209.) Sosiaalisia seurauksia voivat olla muun muassa paheksunnan saaminen tai häpeän tunne, jotka aiheutuvat sosiaalisten normien rikkomisesta (Kauppinen 2022, 48–49). Ihmisen oikeuksiin ja vapauteen kajoava rangaistus voi esimerkiksi olla vankila, jonka nähdään vaikuttavan muun muassa henkilön persoonallisuuden kehitykseen. Kyky muovautua erilaisiin sosiaalisiin ympäristöihin ja toimia niissä on siis avainasemassa, kun tarkastellaan sen vaikutuksia yksilöön. (Helkama ym. 2020, 51–52.)

Sosiaalisen ympäristön tarkastelussa keskitytään niihin tekijöihin ja suhteisiin, jotka vaikuttavat yksilöön. Sosiaalisen ympäristön ollessa kuitenkin näin laaja, sen vaikutuksia yksilöön näin yksiselitteisesti on vaikea määritellä tai hahmottaa. Sen sijaan sosiaaliseen ympäristöön kuuluvien osa-alueiden (kuten perheen tai erilaisten ryhmien) vaikutuksia yksilöön on tutkittu tarkemmin eri teorioiden avulla. Sosiaalisen ympäristön osa-alueisiin liittyviä teorioita on kymmenittäin ja niitä löytyy monilta eri tieteenaloilta. Teorioista voidaan kuitenkin yhtenäistää se, että sosiaalisilla suhteilla on yhteys yksilön koettuun hyvinvointiin. (Sani 2021, 21.) Esimerkkinä näistä erilaisista sosiaalisen ympäristön sisältävistä teorioista voisin mainita sosiaalisen oppimisen teorian, ekologisen systeemiteorian, sosiaalisen konstruktionismin teorian ja sosiaalisen identiteetin teorian.

Edellä listattujen teorioiden sisällöt ja käsitykset osoittavat sosiaalisen ympäristön erilaisista vaikutuksista yksilöön. Sosiaalisen oppimisen teoriassa keskiössä on henkilön minäpystyvyys, johon vaikuttavat muut ihmiset ja heidän suoriutumisen suhteessa henkilön suoriutumiseen. Minäpystyvyyden nähdään vaikuttavan siihen, miten henkilö käyttäytyy ympäristössään, osaa motivoitua itseään tai selviytyä vastoinkäymisistä. (Bandura 1997, 36–37.) Ekologisessa systeemiteoriassa ajatellaan, että erilaiset sosiaaliset ympäristöt vaikuttavat henkilön kehitykseen eri tavoin eri tasoissa. Vaikutus yksilöön voi olla välitöntä tai vaikutus voi näkyä vasta myöhemmin elämässä toisten henkilöiden kautta. (Bronfenbrenner 1979, 4–7.)

Sosiaalisen konstruktionismin teoriassa nähdään henkilön todellisuuden muodostuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuneiden asioiden ja kokemusten kautta, jotka sitten vaikuttavat siihen, millaiseksi henkilö kasvaa ja muodostuu (Niska, Venäläinen, Olakivi & Cañada 2024, 7–8). Sosiaalisen identiteetin teoriassa henkilön nähdään määrittelevän ja muokkaavan identiteettiään sen perusteella, missä ryhmässä hän sillä hetkellä toimii. Eri ryhmissä toimiessaan henkilö siis muokkaa käyttäytymistään ryhmän mukaiseksi ja toimii siinä vallitsevien normien mukaisesti. (Helkama ym. 2020, 298.)

Kuten erilaiset teoriat osoittavat, sosiaalisen ympäristön vaikutusta voidaan osoittaa ja tarkastella monesta erilaisesta näkökulmasta. Eri teorioiden kautta voidaan ymmärtää, että ihminen muokkautuu alati toisten ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa ollessaan. Näin ollen toiset ihmiset luovat sosiaalisen todellisuuden yksilön ympärille, jossa yksilö joutuu jatkuvasti säätelemään ja ohjaamaan omaa sosiaalisuuttaan ja käyttäytymistään suhteessa toisiin ihmisiin. (Helkama ym. 2020, kappale 4.) Tähän tutkimukseen ei kuitenkaan ole valikoitu yhtä teoriaa, jonka kautta aihetta tarkastellaan. Tässä tutkimuksessa sosiaalista ympäristöä ja sen vaikutusta yksilöön tarkastellaan yleisemmällä tasolla; Sosiaalisen ympäristön vaikutus yksilöön on merkittävä monesta eri näkökulmasta ja siksi siihen on tärkeää kiinnittää huomiota. Sosiaalisen ympäristön nähdään vaikuttavan muun muassa yksilön tuen ja turvan tunteeseen, arvoihin ja käyttäytymiseen, yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja siihen, millaisena maailman näkee ja kokee. (Sani 2021, 25–26.)

Sosiaalinen ympäristö voi vaikuttaa ihmisen käyttäytymiseen muun muassa sosiaalisen vertailun ja tuen kautta, jolloin voidaan puhua myös sosiaalisesta vaikutuksesta. Sosiaalisella vaikutuksella tarkoitetaan toisten ihmisten läsnäololla olevaa vaikutusta yksilön ajatuksiin ja käyttäytymiseen. (Helkama ym. 2020, 201–226.) Sosiaalisessa vertailussa yksilö vertaa taitojansa muihin. Se, vaikuttaako sosiaalinen vertailu yksilön itsetuntoon heikentäen vai vahvistaen riippuu siitä, kehen yksilö itseään vertaa. (Helkama ym. 2020, 159–161.)

Sosiaalinen tuki voi olla voimavara, joka on laadultaan emotionaalista, tiedollista tai aineellista. Se voi olla laadultaan virallista (ammattilaiset) tai epävirallista (perhe, ystävät) riippuen tuen antajasta (Saari 2021, 181). Hyvillä sosiaalisilla suhteilla nähdään olevan terveyttä edistäviä vaikutuksia, kuten stressin tai ahdistuksen ehkäisyssä tai minäkuvan tai omanarvontunteen vahvistamisessa. (Vahtera & Uutela 1994.) Sosiaalinen tuki voi olla laadultaan myös negatiivista, jolloin se voi heikentää yksilön fyysistä tai henkistä terveyttä. Negatiivisia vaikutuksia voivat olla esimerkiksi stressi, hyväksikäytetyksi tai nöyryytetyksi joutuminen tai ei-toivottu apu. Eräiden tutkimusten mukaan jopa yli 80 % yksilön päivän aikana olevista mielialavaihtelusta voi johtua muista ihmisistä. (Sani 2021, 26–27.)

Lisäksi sosiaalinen ympäristö voi vaikuttaa siihen, miten vahvasti yksilö kokee kuuluvansa tiettyyn yhteisöön tai yhteiskuntaan. Tällöin voidaan puhua myös sosiaalisen osallisuuden kokemuksista. Sosiaalisen osallisuuden käsitteellä voidaan tarkoittaa syrjäytymisen vastakohtaa, mutta sillä voidaan tarkoittaa myös yksilön tunneperäistä kokemusta yhteenkuuluvuudesta ja osallistumisen mahdollisuuksista. Kun tarkastellaan sosiaalisen osallisuuden kokemuksia, kohderyhmänä ovat useimmiten esimerkiksi työttömät, huono-osaiset, köyhät ja mielenterveys- ja päihdekuntoutujat. Mahdollisuudet osallistua erilaisiin yhteiskunnassa oleviin toimintoihin ja päätösten tekemiseen lisäävät osallisuuden kokemusta ja samalla yksilön hyvinvointia. Sosiaalisen osallisuuden kokemuksia on tärkeää tarkastella, sillä niiden avulla voidaan pyrkiä lisäämään yhdenvertaisia oikeuksia, mahdollisuuksia ja resursseja yhteiskunnassa niille, joilla kokemukset ovat heikompia. (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015, 3–7.) Vankila on instituutio, joka vaikuttaa sosiaalisen osallisuuden kokemukseen, mutta rajaa myös yksilön sosiaalisia suhteita ja autonomian tunnetta (Rautanen ym. 2023, 197–198). Muun muassa näistä syistä sen vaikutuksia yksilötasolla on tärkeää tarkastella.

1.3 Rikosoikeudellinen järjestelmä

Valtiot vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen kannustimien ja pakkojen avulla (Helkama ym. 2020, 183). Jälkimmäistä voidaan kutsua myös nimellä *pelotusvaikutus*, jonka tarkoituksena on saada yhteiskunnan jäsenet toimimaan määriteltyjen normien mukaisesti. Pelotusvaikutus tällä tavoin kuvailtuna saattaa kuulostaa radikaalilta, mutta sen tarkoituksena on toimia potentiaalisille rikoksenteijöille motivaattorina tai houkuttimena valita rikoksettoman vaihtoehdon potentiaalisissa rikostilaisuuksissa. (Tapani, Tolvanen & Hyttinen 2019, kappale 1.)

Suomessa näitä yhteiskunnallisia sääntöjä määrittelee lainsäädännöt. Suomessa on tarkasti määritelty rikosoikeus, josta vastaa oikeusministeriö ja rikoslainsäädäntö. Rikosoikeuteen on kirjattu tarkasti, minkälaiset teot määritellään rikoksiksi ja millaisilla rangaistustoimenpiteillä niihin vastataan. Rikosoikeuteen on myös määritelty, miten rikosprosessit etenevät esitutkinnasta aina rangaistuksen täytäntöönpanoon asti. (Tapani ym. 2019, kappale 1.)

Vaikka rikoksen tutkinta tai käsittely olisi vielä kesken, tuomioistuin voi tehdä yksilöstä vangitsemismääräyksen tilanteen mukaan. Näissä tapauksissa yksilö siirretään tutkintavankilaan, jossa hän odottaa tuomiotaan ja vankeusrangaistuksensa alkua. Tutkintavankeuden tarkoituksena on turvata rikoksen tutkinta ja käsittely, mutta samalla myös estää rikollisen toiminnan jatkuminen. Yksilö on ennen käräjäoikeuden tuomiotaan tutkintavanki, josta hän siirtyy vankeusvangiksi, mikäli hänet todetaan rikokseen syylliseksi. (Tutkintavankeuslaki; Rikosseuraamuslaitos 30.11.2023.)

Suljetussa vankilassa on näin ollen vankeusvankeja ja tutkintavankeja, joiden oikeudet ja velvollisuudet eroavat jonkin verran toisistaan. Tutkintavangilla vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet ovat pienemmät, kuin vankeusvangilla. Tämä näkyy muun muassa siten, että vankeusvangeille suunnitellaan rangaistuksen alussa suunnitelma, johon sisälletään tukitoimenpiteitä koskien vankilan toimintoihin osallistumisesta ja tulevaa vapautumista koskien. Tukitoimenpiteiden tarkoituksena on edistää vangin elämänhallintaa ja suunnata katsetta vankilan jälkeiseen elämään ilman rikollisuutta. Tällaista suunnitelmaa ei laadita tutkintavangeille, eikä heiltä edellytetä samalla tavalla toimintoihin osallistumista (Rikosseuraamuslaitos 30.11.2023.) Vankeusvangeilla toimintoihin osallistuminen on sen sijaan pakollista ja sen tarkoituksena on lisätä vangin valmiuksia vankilan ulkopuolella esimerkiksi töiden, kouluttautumisen tai muiden valmiuksia edistävien toimintojen avulla. Näiden edellä mainittujen lisäksi tutkintavangeilla voi olla heikommat mahdollisuudet olla yhteydessä vankilan ulkopuolelle, mikäli näitä oikeuksia on häneltä rajoitettu pakkokeinoina avulla. (Vankeuslaki 2005/767; Tutkintavankeuslaki 2005/768.)

Rikoslaisissa (2005/780, 1 §) on määritelty vankeuden sisältöön kuuluvaksi vapauden menetys tai rajoittaminen. Rangaistuksen käsitettä ei ole määritelty kuitenkaan Suomen lainsäädännössä lainkaan. Rangaistus kuitenkin nähdään rikosoikeudellisena seuraamuksena lain rikkomisesta. Rikosoikeudellisessa rangaistuksessa puututaan yksilön perusoikeuksiin ja näin ollen henkilökohtainen vapaus riistetään. (Melander 2016, 12–14.) Kriminaalipolitiikassa painotetaan kuitenkin nykypäivänä yhä enemmän rangaistuskeinoja, joiden tavoitteena on

vähentää rikoskäyttäytymistä ja kuntouttaa rikosentekijöitä takaisin yhteiskunnan jäseniksi. Tällaisia rangaistuskäytäntöjä on muun muassa avovankila ja erilaiset kuntouttavat palvelut. Suljettu vankila ja näin ollen yhteiskunnasta eristäminen on yhteiskunnassa äärimmäisin rangaistuskeino. (Lähtenmäki 2022, 106–110.)

Suljettu vankila on vankeja säilyttävä instituutio, missä pyritään kuitenkin toteuttamaan vangeille monipuolista kuntouttavaa toimintaa. Kuntouttamisen tavoitteena on vankeuslain 2005/767, 2 § mukaan lisätä vangin valmiuksia sijoittua rangaistuksensa jälkeen takaisin yhteiskuntaan ilman uusintarikollisuutta. Suljetuissa vankiloissa toteutetaan paljon sosiaalista kuntoutusta, jonka tarkoituksena on vahvistaa vankien toimintakykyä esimerkiksi elämänhallinnan, sosiaalisten suhteiden ja arkielämän taitojen suhteen (Rikosseuraamuslaitos 1.12.2023). Kuntouttamisen lisäksi vankilan tehtävänä on taata vankien perusoikeuksien toteutuminen, sekä valvoa ja säilyttää vankeja heidän suorittaessaan rangaistustaan. (Kainulainen & Saari 2021, 29–30.)

Lisäksi rikosseuraamuslaitos mainitsee heidän yhtenä keskeisenä tavoitteensa olevan uusintarikollisuuteen puuttuminen, joka vaikuttaa olevan tällä hetkellä kestävämmällä pohjalla. Rikosseuraamuslaitos julkaisee vuosittain kirjan, joka sisältää tilastoja kuluneesta vuodesta. Vuoden 2023 julkaisussa mainitaan uusintarikollisuuden olleen 60 prosentin luokkaan, kun tarkastellaan kaikkia vuonna 2018 vankilasta vapautuneita viiden vuoden seurantasäteellä. Lisäksi vuonna 2017 vapautuneisiin vankeihin verrattuna ensikertalaisten uusintarikollisuuksien määrä nousi hieman, 41 prosenttiin. (Rikosseuraamuslaitos 2023, 18–19.) Rikosseuraamuslaitos on pyrkinyt vaikuttamaan uusintarikollisuuksien määrään järjestämällä erilaisia ohjelmamuotoisia toimintoja vangeille rangaistuksen aikana noin 20 vuoden ajan (Tyni & Aaltonen 2021, 1). Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteista ja toimenpiteistä huolimatta uusintarikollisuus Suomessa vaikuttaa olevan silti todennäköistä vankilasta vapauduttua tilastoja tarkastellessa.

1.3.1 Neurokirjon henkilöt rikosoikeudellisessa järjestelmässä

Rikollisuutta ja siihen lisääviä riskejä on tutkittu kriminologian kentällä erilaisissa tutkimuksissa. Kriminologia on monitieteinen tutkimusala, jossa kiinnostus kohdistuu rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän toimintaan ja vaikutuksiin empiirisin menetelmin (Lähtenmäki 2021, 149). Tieteen kentällä on huomattu erilaisilla psykologisilla piirteillä olevan yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen. Tällöin voidaan puhua myös kriminogeenisistä riskitekijöistä. Näitä riskitekijöitä nähdään olevan esimerkiksi impulsiivisuus, levottomuus,

itsekontrollin puute, aggressiivisuus ja antisosiaalinen persoonallisuus, joita neurokirjossakin usein esiintyy (Visala & Latvala 2022, 158.)

Näiden yksittäisten piirteiden lisäksi ADHD:n nähdään toimivan jo yksinään riskitekijänä rikolliselle käyttäytymiselle. Samanlaista riskiä ei kuitenkaan olla tunnistettu autismikirjon kohdalla. (Kara ym. 2020 a, 12.) Sen sijaan autismikirjossa voi olla tiettyjä erityispiirteitä, jotka voivat lisätä väkivaltaisen tai rikollisen käyttäytymisen riskiä. Näitä erityispiirteitä ovat esimerkiksi vaikeus säädellä omia tunteitaan ja ymmärtää sosiaalisia tilanteita tai toisten tunteita, sekä sosiaalinen kypsymättömyys. Edellä mainitut piirteet voivat altistaa henkilön myös itse rikoksen uhriksi joutumiseksi. (Tani ym. 2021.)

ADHD-oireisille henkilöille tyypillisimpiä rikoksia ovat varkaudet, näpistykset, väkivaltarikokset, sekä päihteisiin ja aseisiin liittyvät rikokset. Autismikirjon henkilöille sen sijaan yleisimpiä rikoksia ovat väkivaltarikokset, seksuaalirikokset, vainoaminen, tuhopoltot ja kyberrikollisuus (Kara, Mikkola & Tuusa 2020 b, 11–12.) Suomalaisten vankien terveyttä ja hyvinvointia mittaavassa vuoden 2023 raportissa nostettiin ensimmäisen kerran ADHD ja autismikirjo esille omana yhteisenä kappaleenaan. Tutkimuksessa tunnistettiin 46 prosentilla miehistä ja 43 prosentilla naisista ADHD:n oireistoa. Lisäksi tutkimuksen itsearviointikyselyssä noin kahdeksan prosenttia vangeista tunnisti itsellään autismikirjon piirteitä. (Rautanen ym. 2023, 45.)

Samankaltaisia tuloksia on saatu myös Ruotsissa, jossa väkivaltarikoksesta tuomionsa saaneiden joukosta 43 %:lla tunnistettiin ADHD:n oireistoa ja 10 %:lla autismikirjon oireistoa (Billstedt, Anckarsäter, Wallinius & Hofvander 2017). Lisäksi toisessa Ruotsissa suoritettussa nuorten rikollisuutta koskevassa tutkimuksessa huomattiin neljäosan raportoiduista autismikirjon diagnooseista henkilöistä saaneen diagnoosinsa vasta tuomionsa jälkeen (Tani ym. 2021, 3). Eri maissa neurokirjon henkilöiden raportoituihin määriin vankilassa vaikuttaa se, kuinka niitä seulotaan. Brasiliassa esimerkiksi ADHD:n yleisyys vankilassa on vain 6,6 % vaikka rikollisuus maassa on todella korkealla tasolla ja yksi maan suurimmista ongelmista (World population review 2024). Tuen tunnistamisella ja antamisella voikin olla suuri merkitys neurokirjon henkilöiden koettuun hyvinvointiin (Tylly 2022). Tämä nostaakin juuri nämä kaksi diagnoosia erityisen tarkkailun kohteeksi, kun halutaan keskittyä vankilan kehittämiseen yhdenvertaisemmaksi ja puuttua johdonmukaisesti myös uusintarikollisuuteen.

Ottaen huomioon, että väestössä ADHD:tä arvioidaan olevan 2–3 prosentilla ja autismikirjoo noin 0,01–4,36 prosentilla, on luku vankiloissa moninkertainen (Huttunen & Socada 2019; Käypä hoito -suositus 2019). Neurokirjon henkilöiden piirteet voivat vaikuttaa hyvin paljon siihen, miten henkilöt kokevat rikosoikeudellisen järjestelmän ja miten heidän nähdään siinä pärjäävän. Esimerkiksi on huomattu, että autismikirjon piirteillä voi olla negatiivista vaikutusta rikosprosessissa pärjäämisessä. (Peraire, Cantos, Sampedro-Vidal, Bonet-Mora & Arnau-Peiró 2023.) Autismikirjon piirteet saattavat aiheuttaa hankaluuksia rikosoikeudelliseen järjestelmään sopeutumisessa eritoten silloin, jos autismia ei ole henkilöllä diagnosoitu tai tunnistettu, sillä piirteitä saatetaan tulkita väärin. Autismikirjon henkilöä voidaan erehtyä luulemaan empatiattomaksi tai katumattomaksi, vaikka kyseessä olisi autismille tyypillinen vaikeus ilmaista tunteitaan samalla tavalla kuin tyypillisesti ihmisillä. Tämän kaltaisten tulkintojen vaarana on jopa tuomion piteneminen, mikäli autismia ei tunnisteta tai sen erityispiirteitä ei osata huomioida. (Vinter, Dillon & Winder 2020.)

Rikosprosessi alkaa esitutkinnasta, jonka toteuttaa useimmiten poliisi (Esitutkintalaki 2011/805, 1 §). Esitutkintalakiin on kirjattu, että esitutkinnassa tulee ottaa huomioon ne yksilön seikat, jotka saattavat vaikuttaa rikoksen selvittämisessä. Näitä vaikuttavia seikkoja voi olla muun muassa terveydelliset tai muut henkilöön vaikuttavat kysymykset. (Esitutkintalaki 2011/805, 4 §.) Neuropsykiatriset häiriöt voidaan katsoa heikentävän oikeustoimikelpoisuutta. Esimerkiksi impulsiivisuus voi näyttäytyä seurausten lyhytnäköisyytenä ja tarkkaavuuden häiriöt voivat vaikeuttaa monimutkaisten oikeusprosessien ja seurausten ymmärtämistä. (Juva 2013.) Näiden erilaisten seikkojen huomioinnilla voitaisiin esimerkiksi toteuttaa kuulemistilanteissa mahdollisimman oikeuden- ja totuudenmukainen tilanne, jossa kuultava aidosti ymmärtää ja tietää omat oikeutensa.

Mikäli tarkastellaan uusintarikollisuutta ja siihen liittyviä riskejä, voi neurokirjon henkilöillä olla huomattava vaikutus näihin tilastoihin. Uusintarikollisuuden riskien arvioimiseen on kehitelty useita erilaisia mittareita, joista osa keskittyy ainoastaan henkilön rikostaustaan ja muihin sellaisiin tietoihin, jotka saadaan nopeasti kerättyä rikosoikeudellisen järjestelmän tietokannoista. Tämänkaltaisten mittareiden sijaan tai ohella olisi tärkeää hyödyntää myös sellaisia mittareita, jotka keskittyvät yksilön kriminogeenisiin riskitekijöihin. (Tyni 2015, 80–84.) Kun pyritään ennustamaan uusintarikollisuuden riskejä, nähdään siihen liittyvän hyvin vahvasti yksilölliset kriminogeeniset riskitekijät (Engelhardt, Nobes & Pischedda 2019). Näitä riskitekijöitä tulisi huomioida, vaikka henkilön rikoshistorian nähdään ennustavan uusintarikollisuutta parhaiten. (Tyni 2015, 63–64.) Näiden kriminogeenisten riskitekijöiden

paremmalla huomioinnilla voitaisiin vaikuttaa uusintarikollisuuteen, vankien ja työntekijöiden turvallisuuteen ja yleisesti vankiloiden ohjaamiseen (Prins & Reich 2021).

1.3.2 Jo tehtyjä huomioiteja ja tukitoimia

Vaikka rikollisuutta ja uusintarikollisuuden riskejä on aikojen saatossa tarkasteltu, on vasta tällä vuosituhannella havahduttu aiheen neuropsykiatriseen kulmaan tarkemmin. Tietoisuus neuropsykiatrisista diagnooseista ja niiden moninaisuudesta on lisääntynyt huomattavasti, jonka ansiosta piirteiden ja uusintarikollisuuden riskien tunnistamiseen on osattu alkaa kiinnittämään enemmän huomiota. (Mouridsen 2012.) Neuropsykiatrisiin diagnooseihin liittyvää tietoisuutta ei kuitenkaan ole riittävästi, jotta niiden huomioimiseen osattaisiin vielä riittäväillä tietotaidoilla ja resursseilla puuttua (Kara ym. 2020 a, 4). Joitakin toimenpiteitä ja muutoksia Suomessa kuitenkin on jo tehty, joista kerron lyhykäisesti seuraavaksi.

Jo esitutkinnassa neurokirjon piirteet voivat vaikuttaa siinä pärjäämisessä, joka voi vahingoittaa oikeusturvan toteutumista. Poliisityön psykologian (2021, 33–37) kirjassa tätä on huomioitu omassa kappaleessaan erityistarpeisten henkilöiden kuulemisesta, sillä ne saattavat vaikuttaa kuulemistilaisuuden suunnitteluun. Erityishaasteiksi kuulemistilanteissa on lueteltu muun muassa kehitysvammaisuus ja kielelliset vaikeudet, mutta myös ADHD ja autismin kirjo ovat kappaleessa mainittu erikseen. Näitä voidaan huomioida kuulemistilanteissa esimerkiksi konkreettisten esimerkkien antamisella, tarkempien yksityiskohtien kuvaamisella, tarkalla kuulemistilaisuuden rakenteella, eri vaiheiden kuvaamisella tai tauottamisella. (Kaunisto, Hyyti, Koskelainen & Nieminen 2021, 33–34.) Rikoksesta epäilty on aina oikeutettu avustajaan, joka voi tarvittaessa neuvoa esitutkintaa koskevista erityispiirteistä. Avustajan tulee olla joko asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai oikeudenkäyntiavustaja. (Esitutkintalaki 2011, 805, luku 4, 10 §; luku 11, 3 §.)

Lisäksi rikosseuraamuslaitos on ottanut vuonna 2021 käyttöönsä uuden asiakastietojärjestelmä Rotin, jonka tavoitteena on yhtenäistää asiakkaan eri ammattilaisten kanssa olevat asiakkuudet samalle järjestelmälustalle. Yhteneväistämisen ansiosta asiakasta koskevat tiedot saadaan koottua yhdeksi selkeäksi kokonaisuudeksi, joka edesauttaa tuen ja kuntouttamisen suunnittelua yhdessä asiakkaan kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 27.9.2021.) Tämän lisäksi vankeustuomion saaneille luodaan rangaistusajan suunnitelma, joka suunnitellaan erityisohjaajan ja asiakkaan kanssa yhdessä keskustellen. Suunnitelman sisältöön vanki saa siis itse vaikuttaa ja näitä laadittuja tavoitteita seurataan säännöllisesti erityisohjaajan kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 31.12.2024.) Vankien terveys ja hyvinvointi

raportissa (2023, 202–203) pohdittiin rangaistusajan suunnitelman ja siihen vaikuttamisen mahdollisuudella olevan mahdollisesti yhteyttä vangin osallisuuden kokemukseen, mutta varmaksi tätä ei voitu sanoa raportin perusteella.

Vuonna 2022 julkaistiin ”Arki haltuun – Apua neuropsykiatriin haasteisiin” käsikirja, jota voidaan hyödyntää rangaistusaikana osana kuntoutusta. Käsikirja pitää sisällään tietoa neurokirjosta, erilaisia teemoja elämän osa-alueista ja näihin teemoihin suunniteltuja tehtäviä. Käsikirjan tavoitteena on tukea henkilöä eri piirteiden tunnistamisessa ja niihin huomioon kiinnittämisessä eri elämän osa-alueilla. (Taavitsainen 2022, 3–7.)

Lisäksi autismsäätiö on aloittanut aiheen puolelta hankkeita, joiden tavoitteena on lisätä tietoisuutta neurokirjosta ja luoda kohdennettuja tuki- ja kuntoutusmuotoja rikosoikeudelliseen järjestelmään heidän tuekseen. Toiminta käynnistettiin oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 – hankkeella, jonka aikana suunniteltiin neurokirjon henkilöille kohdennettuja kuntoutusmalleja vankilaan, sekä luotiin poliiseille, asianajajille, tuomareille ja syyttäjille erillinen tietoisuutta lisäävä materiaali. Tämän jälkeen käynnistettiin REVION-hanke, jossa tietoisuuden lisäämistä ja palveluiden suunnittelua pyritään jatkamaan entisestään. (Autismsäätiö) Kyseinen hanke on saanut kansallista tunnustustakin, sillä kansallinen rikosentorjuntakilpailu, jonka teemana oli vuonna 2024 uusintarikollisuuden ehkäisy julisti REVION-hankkeen sen voittajaksi. Voittamisen perusteluissa mainittiin neurokirjon henkilöiden suuret määrät rikosoikeudellisessa järjestelmässä ja niiden huomioimisen tärkeydestä suhteessa uusintarikollisuuteen. (Oikeusministeriö 2024.)

1.4 Vankila sosiaalisena ympäristönä

Vankila muuttaa vangin minuutta ensimmäisestä päivästä lähtien ja se onkin sosiaalisena ympäristönä hyvin poikkeava verrattuna vapaudessa elävien ihmisten sosiaaliseen ympäristöön (Saari, 2021, 263–264). Vankilan arki koostuu tarkoista rutiineista, joita noudatetaan. Näitä rutiineja ovat muun muassa tarkka vuorokausirytm, johon kuuluvat ruokailut, vankitoiminnot ja vapaa-aika. Nämä vankilaa koskevat rutiinit ja järjestyssäännöt kumpuavat Suomen lainsäädännöstä ja ne ovat todella tarkasti ohjeistettuja. Vankilan järjestyssääntöihin on kirjattu kaikki vankien arkeen liittyvät toiminnot teknologian käytöstä, omaisuuden hallussapidosta ja alueella liikkumisesta lähtien. (Saari 2021, 152–162.) Arjen rakenteeseen ja sosiaaliseen ympäristöön vankilassa vaikuttaa myös valvonta, johon kuuluu muun muassa eri osastot ja niiden sisällä sellit. Sääntöjen noudattamisesta, järjestyksestä ja turvallisuudesta huolehtivat vankilassa vartijat, jotka toteuttavat valvontaa vuorokauden

ympäri. Valvontaa toteutetaan teknisen valvonnan avustuksella, mutta myös osastoilla kiertäen ja tilojen tarkastuksia tehden. (Rikosseuraamuslaitos 1.9.2022.)

Suljetussa vankilassa olevaa passiiviaikaa on rikosseuraamuslaitoksen tilastojen (2021, 19) mukaan päivästä noin 16 %. Passiivijalla tarkoitetaan sitä aikaa, jolloin vangit eivät ole sijoitettuna vankitoimintaan (Saari & Grönlund 2021, 184). Vuonna 2023 passiiviaikaa ei ole eritelty enää erikseen, vaan viikkotyöajasta muuta aikaa on raportoitu olevan 56 % (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2023, 18). Vankitoimintaan osallistuminen on vankeusvangeille pakollista, mikäli osallistumiselle ei ole jotakin terveydellistä estettä. Näitä vankitoimintoja ovat muun muassa erilaiset vankilassa olevat työtehtävät, kouluttautuminen tai kuntoutukseen osallistuminen. Kuntoutus voi olla esimerkiksi sosiaalista kuntoutusta tai päihdeohjelmaan osallistumista. Tutkintavangeilla ei ole samanlaista velvoitetta osallistua vankitoimintoihin. Vankitoimintojen lisäksi vankilat pyrkivät järjestämään vankien vapaa-ajalle toimintoja, joiden tarkoituksena on vahvistaa vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Nämä vapaaehtoiset toiminnot voivat olla esimerkiksi liikunnallisia, hengellisiä tai muihin harrastuksiin kohdistuvia. (Tyni 2015, 14.)

Vankilan sääntöjen ja rakenteiden lisäksi vankiloissa vallitsee omia kirjoittamattomia sääntöjä ja normeja, jotka ovat vankien keskuudessa kuitenkin yleensä sisäistettyjä. Kirjoittamattomien sääntöjen ja normien lisäksi vankien keskuudessa voi olla erilaisia hierarkioita, jotka voivat pahimmillaan aiheuttaa vankien välistä vallankäyttöä tai mahdollistaa väkivallan käytön ja rikollisen toiminnan. (Saari 2021, 151–152.) Vankila voikin olla otollinen paikka rikolliselle toiminnalle, sillä siellä voidaan verkostoitua tai hankkia toimintaan uusia jäseniä (Paasonen, Vainio & Luomala 2023, 11).

Vankilan kuvataan olevan sosiaalisten suhteiden puolesta erityisen haastava ympäristö, jossa vangeilla nähdään olevan erilaisia selviytymisstrategioita. Näin ollen vangin oma sosiaalinen asema vankilassa määräytyy henkilökohtaisten ominaisuuksien ja ryhmädynamiikkojen perusteella. (Kainulainen & Saari 2021, 29–31.) Vertailtaessa vankien luottamusta toisia vankeja kohtaan, on se huomattavasti alhaisemmalla tasolla kuin yhteiskunnassa muilla ihmisillä toisiaan kohtaan. (Rautanen ym. 2023, 192.) Saari & Kainulainen (2021, 165) toteuttamassa tutkimuksessa kaksikolmasosaa vastanneista vangeista mainitsee välttelevänsä tiettyjä vankeja väkivaltaisuuden tai arvaamattomuuden takia. Luottamuksen puute ja haasteet sosiaalisissa suhteissa on ongelmallista, sillä niillä nähdään olevan yhteys vankien koettuun yksinäisyyteen ja elämän tyytyväisyyden kokemuksiin. (Rautanen ym. 2023, 192.)

Vuonna 2023 julkaistussa vankien terveys ja hyvinvointi raportissa todettiin vangeilla olevan koko Suomen väestöä selkeästi huonompi kokemus omasta osallisuudestaan. Sosiaalisen osallisuuden nähdään olevan osa henkilön kokemusta omasta hyvinvoinnistaan. Se voidaan ymmärtää yhteiskuntaan kuulumisen kokemukseksi, mutta myös osallisuuden kokemukseksi erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Salminen, Lehtonen, Rikala, Kuusisto, Luoma-Halkola, Puumala, Sointu, Wallin & Häikiö 2021, 83.) Vankila vaikuttaa pakosti henkilön sosiaaliseen osallisuuteen ja sen kokemiseen, sen ollessa elämää rajoittava instituutio. Se rajaa muun muassa henkilön sosiaalisia suhteita ja autonomian tunnetta, joka onkin yksi suljetun vankilan tehtävistä. (Rautanen ym. 2023, 203.) Osallisuuden kokemuksen vahvistamiseen tulisi kuitenkin kiinnittää huomiota, mikäli halutaan kokonaisvaltaisesti edistää vankien hyvinvointia (Leemann, Isola & Rautanen 2023, 204–205).

Vankien osallisuuden tunnetta voidaan edistää esimerkiksi sosiaalisen kuntoutuksen avulla ja esimerkiksi pelkkä mahdollisuus osallistua vankilassa oleviin vapaaehtoiisiin toimintoihin voi lisätä vangin osallisuuden kokemusta, vaikka niihin ei osallistuisikaan (Saari & Grönlund 2021, 105). Rikosseuraamuslaitos (31.8.2022) on maininnut sivuillaan sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen vankilan ulkopuolelle olevan yksi osa sosiaalista kuntouttamista vankiloissa. Sosiaaliseen ympäristöön kuuluva sosiaalinen tuki on kuitenkin vankeudessa elävällä ihmisellä väistämättä erilainen. Tarkkojen rutiinien ja valvonnan takia vangin mahdollisuudet olla vuorovaikutuksessa ulkomaailman kanssa ovat hyvin rajalliset. Vankien sosiaalinen tuki koostuu yleensä rikosseuraamuslaitoksen tuottamista palveluista, henkilökunnasta, ystäväistä ja perheestä. (Saari 2021, 177–181.) Vankien terveys- ja hyvinvointi raportin (2023, 185–187) tutkimustuloksissa käy ilmi vankien saavan eniten sosiaalista tukea perheiltään, jonka 59 % vastaajista mainitsi ensisijaiseksi tuekseen. Sen sijaan vankilassa olevien kavereiden kautta saatu tuki oli 20 % ja vankilan työntekijöiden kautta saatu tuki vain 17 %. Sosiaalisilla suhteilla nähdään olevan yhteys vankien koettuun hyvinvointiin siitä riippumatta, ovatko ne vankilan sisällä ja/vai ulkopuolelle olevia ihmissuhteita (Kainulainen 2021, 50–51).

Ihmisen ollessa geeniensä ja ympäristönsä tuotos, joka on omaksunut ympäriltään taitoja ja käyttäytymismalleja, voi näihin olla vankilassa vaikea puuttua. Vaikeudesta huolimatta suljetuissa vankiloissa pyritään antamaan vangeille sosiaalista tukea ja kuntoutusta, jonka tarkoituksena on antaa henkilölle valmiuksia rikoksettomaan elämään. (Junttila 2021, 98–100.) Rikosseuraamuslaitos onkin sitoutunut vankien sosiaalisen tuen antoon ja tukemiseen laaja-alaisesti ja moniammatillisesti, jonka keskeisenä tavoitteena on edistää vankien sosiaalista toimintakykyä (Linderborg, Suonio & Lassila 2014, 14). Suljetussa vankilassa

työskenteleekin useita eri alan ammattilaisia, jotka kuuluvat vangin sosiaaliseen ympäristöön ja näin ollen myös heidän sosiaaliseen kenttäänsä. Ammatteja, joita vankilassa työskentelee, on esimerkiksi vartija, erityisohjaaja, sosiaalityöntekijä, pastori ja useat vankiterveydenhuoltoon kuuluvat ammattinimikkeet. Vankilassa työskentelevien henkilöiden tarkoituksena on antaa vangeille muun muassa tukea ja kuntoutusta, taata terveydenhoidon saaminen ja varmistaa, että vankilassa toimitaan järjestyssääntöjen mukaisesti. Tuki, jota vankilassaolon aikana voi saada voi liittyä esimerkiksi psykososiaaliseen tukeen, vankilan ulkopuolella olevien asioiden hoitamiseen, sielunhoitoon, päihitteettömyyden ja rikoksettomuuden edistämiseen tai perhetyöhön. (Rikosseuraamuslaitos 23.7.2023.)

1.4.1 Neurokirjon henkilöt suljetussa vankilassa

Edellä on mainittu useita esimerkkejä siitä, miten suljettu vankila vaikuttaa kaikkiin vankeihin, jotka ovat suorittamassa vankeustuomiotaan. Neurokirjon henkilöillä vaikutukset voivat kuitenkin olla vielä näitä suurempia ja moniulotteisempia. ADHD:n ja autismin osalla piirteistä nähdään olevan yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen, mutta myös suljetussa vankilassa pärjäämiseen. Näille diagnooseille tyypilliset piirteet saattavat siis altistaa rikolliseen käyttäytymiseen ja vaikuttaa rikosoikeudellisessa järjestelmässä pärjäämiseen (Tully 2022). Erilaiset sosiaaliset ympäristöt ja organisaatiot vaativat yksilöiltä paljon erilaisten sosiaalisten järjestysten ja sosiaalisten toimintojen säännönmukaisuuksien ymmärtämistä, jotta niissä kykenee toimimaan ja pärjäämään odotusten mukaisesti (Helkama 2020, 208). Neurokirjon henkilöillä sopeutuminen vankilaan voikin olla erityisen haastavaa eri piirteistä tai haasteista johtuen. (Kara, Mikkola & Tuusa 2020 a, 4–8).

Vankilan sosiaalisessa ympäristössä on monia asioita, jotka vaikuttavat neurokirjon henkilöiden siellä pärjäämiseen. Tutkimuksissa on saatu muun muassa ristiriitaisia tuloksia koskien autismikirjon henkilöiden sopeutumisesta vankilaan. Sopeutumista voi osaltaan edesauttaa se, että vankilan arki on useasti hyvin strukturoitua ja laadituista säännöistä pidetään tarkasti kiinni kaikkien kohdalla. Säännöt ja rutiininomaisuus voivatkin tuoda autismikirjon henkilölle vankila-arkeen ennakoitavuutta ja turvallisuuden tunnetta. Toisaalta suljettu vankila voi olla hyvin arvaamaton ja sosiaalisten suhteiden kannalta haastava paikka, jotka voivat lisätä henkilön stressitasoja. (Kara ym. 2020 a, 15–16.)

Vankilan arvaamattomuutta voivat lisätä mahdolliset rutiinien muutokset ja toisten vankien kanssa olevat monimutkaiset sosiaaliset tilanteet, joissa voi esiintyä kirjoittamattomia sääntöjä tai hierarkioita. Vankilan sosiaalinen ympäristö voikin lisätä autistisilla henkilöillä väkivallan

tai itsensä satuttamisen riskiä. (Peraire ym. 2023.) Lisäksi haasteet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa voivat altistaa henkilön sosiaaliselle eristäytymiselle tai kiusaamiselle (Buitenen, Meijers, van den Berg & Harte 2021). Näiden edellä mainittujen rutiinien ja sosiaalisten suhteiden lisäksi autistista henkilöä voivat kuormittaa vankilassa aistikuormitukset. Näitä voivat olla esimerkiksi ympäristöstä tulevat erilaiset äänet ja hajut, mutta myös valot. (Kara ym. 2020 a, 15.)

Tarkkaamattomuuden haasteet voivat näkyä vankilassa aikataulussa pysymisen vaikeutena, unohteluna tai tehtävien kesken jättämisenä. ADHD-henkilöillä voikin olla vaikeuksia noudattaa vankilan sääntöjä, pysyä kiinni sovituissa tai hillitä itseään odottamattomissa tilanteissa. (Huttunen & Socada 2019.) Erityisesti impulsiivisuudella on vahva yhteys väkivaltaiseen käytökseen ja itsesäätelyn ja toiminnanohjauksen vaikeudet voivat lisätä konfliktien riskiä (Rautanen ym. 2023, 217–223). Impulsiivisuus ja tunnesäätelyn vaikeudet voivat lisätä ADHD-piirteisellä aggressiota tai rikkeiden määrää vankilassa, mutta näiden lisäksi myös vankilassa oleva tylsyys voi johtaa rikkeiden tekoon. Näissä tapauksissa tylsyyden kokemukset johtavat johonkin sellaiseen, josta saisi nopeasti hetkellistä ärsykettä aivoille. Vankien hyvinvointi ja terveys (2023, 50–52) raportin mukaan ne henkilöt, joilla tunnistettiin ADHD-oirekuvastoa, olivat olleet huomattavasti todennäköisemmin eristettynä kurinpidollisena toimenä kuin ne henkilöt, joilta oirekuvastoa ei löytynyt. ADHD-piirteisten sopeutuminen vankilaan nähdäänkin olevan erityisen haasteellista verrattuna muihin. (Kara ym. 2020 a, 21–22.)

Tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin ADHD-ihmisten määriä eri maiden vankiloissa, tunnustettiin diagnosoimattomien vankien määrän luovan suuria paineita vankilan mielenterveyspalveluille. ADHD-tutkimukset vievät paljon aikaa ja resursseja, joten kun huomioidaan ADHD-vankien korostunut määrä vankiloissa, on avun tarve valtava. Aikuisilla yleisin hoitomuoto ADHD-oireisiin on lääkitys, jota ei kuitenkaan useimmiten toteuteta vankiloissa, sillä lääkkeet ovat amfetamiinijohdannaisia (Tully 2022.) Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 114) raportissa mainitaankin suomalaisista vangeista 87 prosentilla olevan elinaikainen päihdehäiriö. Lisäksi vangeista 40 prosenttia on jossain kohtaa elämänsä aikana käyttänyt ADHD-lääkkeitä väärin päihtymistarkoituksessa. ADHD-lääkkeiden käytöllä nähdään kuitenkin olevan rikollisuutta vähentävä vaikutus oikein käytettynä, joten olisi tärkeää pohtia sen hyödyntämistä osana kuntoutusta (Lichtenstein ym. 2012).

Neuropsykiatristen piirteiden tietoisuutta tulisi vankiloissa lisätä, jotta tuen tarve osattaisiin tunnistaa ja niihin pystyttäisiin asiantuntevalla tavalla vastaamaan (Rautanen ym. 2023, 46). Tietoisuuden puute näkyy vankiloissa esimerkiksi erilaisissa kyselyissä ja lomakkeissa, joissa ei ole huomioitu neurokirjon henkilöiden erityispiirteitä. Tällöin riskinä on niiden sopimattomuus tai käytettävyys heidän kanssaan. Tietoisuuden lisäämisellä pystyttäisiin suunnittelemaan vankiloihin työkaluja, joilla voidaan seuloa entistä paremmin vankien joukosta diagnosoimattomia neurokirjon henkilöitä. Seulonnan avulla henkilöt osattaisiin ohjata paremmin tuen piiriin ja piirteitä pystyttäisiin huomioimaan tuen suunnittelussa. (Peraire ym. 2023.) Tuen suunnittelussa ja toteutuksessa tulisivat osata huomioida neurokirjon henkilöiden piirteet jatkuvasti eri vaiheissa, jotta rikosoikeudellinen järjestelmä olisi mahdollisimman yhdenvertainen (Kara ym. 2020 a, 4).

Vankien terveys ja hyvinvointi raportti (2023, 54) mainitsee autismin kirjon henkilöiden uusintarikollisuuden puuttumisen vaativan muutoksia kuntoutusohjelmien suunnitteluun ja toteutukseen. ADHD:n ja autismin kirjon huomioimisessa vankilaympäristössä tulisivat keskittyä enemmän piirteiden kokonaisvaltaiseen tunnistamiseen ja huomioimiseen, jotta jokaiselle voitaisiin laatia yksilöllinen kuntoutumissuunnitelma. Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon (2020, 7) tavoitteissa mainitaan, että olisi tärkeää kohdentaa katse niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat vankilassa ja vankilan jälkeen yhteiskunnassa pärjäämiseen ja vahvistaa henkilön toimintakykyä.

1.4.2 Tutkimuksen tarpeellisuus

Vankilat ovat sitoutuneet toteuttamaan vangeille kuntouttavaa toimintaa vankeusaikana, jotta he voisivat vankeustuomionsa jälkeen siirtyä takaisin yhteiskuntaan ilman rikollisuutta (Rikosseuraamuslaitos 1.12.2023). Neurokirjon henkilöiden määrät suljetuissa vankiloissa ovat mittavia ja uusintarikollisuuden riski todennäköinen (Rautanen ym. 2023, 51). Neurokirjon henkilöiden ollessa vankiloissa yliedustettuina, tulisi tätä erityisyyttä osata huomioida vankeusaikana, mikäli uusintarikollisuuden ja oikeusturvan toteutumiseen halutaan vakavasti puuttua. Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon (2020, 4) hankkeen tulokset tukevat tätä oletusta, sillä neurokirjon henkilöiden oikeusturvan takaamisessa ja tuen saamisessa on huomattu olevan puutteita.

Neurokirjon piirteiden normalisoinnilla ja ympäristöjen ja yhteiskunnan muokkaamisella voitaisiin vaikuttaa neurokirjon henkilöiden toimintakykyyn. Tämä vaatisi kuitenkin rikosoikeudellisessa järjestelmässä paljon suunnittelua ja tietotaitoa, jotta neurokirjon

henkilöille pystyttäisiin takaamaan mahdollisimman yhdenmukainen ja tasavertainen kohtelu eri rikosoikeudellisissa vaiheissa (Kara ym. 2020 a, 4). Tutkimuksissa olisikin tärkeää tuoda neurokirjon henkilöiden henkilökohtaisia ja yksilöllisiä kokemuksia esille sen sijaan, että tutkijat olettaisivat tai päättäisivät neurokirjon henkilöiden puolesta heitä koskevia asioita. Yhteiskunnassa ja sosiaalisissa organisaatioissa pitäisikin ottaa neurokirjon henkilöt osaksi päätöksen tekoa ja suunnittelua osallisuuden kokemuksen lisäämiseksi, mutta myös heidän näkemyksiensä esiin tuomiseksi. (Dwyer 2022, 5–10.)

Tällä hetkellä voidaan olettaa, ettei näistä diagnooseista vielä tiedetä tarpeeksi, jotta rikosseuraamuslaitoksella työskentelevät ihmiset osaisivat heijastaa tietämystään omiin toimintatapoihinsa ja vankilan toimintojen suunnitteluun. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu erinäisiä puutteita neurokirjon henkilöiden huomioimisessa ja tuen toteuttamisessa rikosoikeudellisessa järjestelmässä, mutta ei juurikaan siihen, miten neurokirjon henkilöt itse kokevat siinä toimimisen. Tässä tutkimuksessa keskitytään neurokirjon henkilöiden kokemuksiin suljetun vankilan sosiaalisesta ympäristöstä ja siihen, miten sitä voitaisiin heidän mielestään tulevaisuudessa kehittää. Tutkimuskohde on tärkeä, sillä itse neurokirjon henkilöiltä saadut kuvaukset ovat ensisijaisen arvokasta toimien suunnittelussa ja kehittämisessä.

2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä, sekä sitä, miten se neurokirjon erityispiirteitä huomioi. Neurokirjon henkilöihin tässä tutkimuksessa kuuluu ADHD ja autismin kirjo, jotka ovat vankiloissa oma valtava erityisryhmänsä. Tästä syystä heidän kokemuksiaan rikosoikeudellisessa järjestelmässä on perustellusti kuunneltava. Näiden kokemusten perusteella saadaan kallisarvoista tietoa siitä, miten neurokirjon henkilöt näkevät ja kokevat suljetun vankilan. Kokemusten lisäksi tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia kehittämisideoita neurokirjon henkilöt antavat tutkimusaiheeseen liittyen. Näiden tietojen perusteella vankilaa voitaisiin kehittää, jotta uusintarikollisuutta voitaisiin ennaltaehkäistä ja neurokirjon henkilöiden oikeusturvan toteutumista parantaa.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten neurokirjon henkilöt kuvailevat vankilan sosiaalista ympäristöä?
2. Miten vankilan sosiaalista ympäristöä voisi kehittää tulevaisuudessa entistä paremmin neurokirjon piirteitä huomioivammaksi?

3 Tutkimuksen toteutus

Tässä tutkimuksessa keskitytään ihmisten kokemuksiin, jolloin on oivallista valita menetelmäsuuntaukseksi laadullinen tutkimus. Laadullinen tutkimus nähdään kuuluvan ihmistieteisiin juuri siitä syystä, että siinä korostuu ihmisyyys ja subjektiivisten kokemusten tarkastelu ja ymmärtäminen. (Sarajärvi & Tuomi 2017, 47–48.) Laadullista tutkimusta voidaan toteuttaa monin eri keinoin, sekä lisäksi aineistoa voidaan kerätä ja analysoida useiden erilaisten menetelmien avulla. Laadullisen tutkimuksen vahvuuksiksi voidaankin nähdä sen monipuolisuus. (Eskola & Suoranta 1998, 13.) Valitsi aineistonkeruumenetelmäkseen minkä tahansa, on keskiössä aina tutkimuskohteen lähestyminen sille kuuluvassa luonnollisessa ympäristössä. Tutkittavaa kohdetta ei siis voida irrottaa siitä ympäristöstä, missä hän luonnollisesti toimii ja on. Vankila on väistämättä tavanomaisesta poikkeava ympäristö, joka tutkijan on otettava huomioon tutkimuksensa toteuttamisessa (Granfelt 2017, 328). Tähän tutkimukseen aineistonkeruumenetelmäksi valikoitui haastattelu, jotka toteutettiin yhteistyössä rikosseuraamuslaitoksen kanssa.

3.1 Osallistujat

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt muodostuivat lopulta kolmesta suljetussa vankilassa haastatteluhetkellä olevasta vankeustuomiotaan suorittavasta neurokirjon henkilöstä, sekä kahdesta aikaisemmin suljetussa vankilassa vankeustuomiotaan suorittaneesta neurokirjon henkilöstä. Kaikki haastateltavat kokivat kuuluvansa neurokirjioon ja sanoittivat haastatteluiden aikana tarkemmin sen näkyvyydestä omassa elämässään. Osa haastateltavista sanoitti heillä olevan diagnoosi, josta löytyy kirjallisia merkintöjä omakannasta.

Haastateltavilla oli niin ADHD:n, kuin autismikirjonkin diagnooseja. Osa haastateltavilta sanoitti heillä olevan enemmänkin ADD:n kaltaisia piirteitä, sillä he eivät kokeneet itseään motorisesti levottomiksi tai villeiksi. Osalla henkilöistä on ollut tai on käytössään tällä hetkellä lääkitys piirteiden säätelyyn. Tutkimuksen kannalta on mielestäni merkittävää, että tutkimukseen osallistuvat edustivat näin pienellä määrällä suhteellisen laajasti neurokirjon moninaisuutta.

3.2 Aineistonkeruumenetelmä

Tutkimukseni aineistonkeruumenetelmäksi valitsin haastattelun, sillä koen sen palvelevan tutkimusaihattani ja sen syvällisempää ymmärrystä parhaiten. Tutkimusaiheen koskiessa neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilassa, on tärkeää saada juuri heidän ääntänsä

kuuluviin. Uskon, ettei aiheesta pystyisi saamaan yhtä syvällistä tietoa, mikäli haastateltaisiin esimerkiksi vankilan työntekijöitä sosiaalisesta ympäristöstä suhteessa neurokirjon henkilöihin. Tutkimusaiheeni parhaimpia asiantuntijoita ovatkin juuri he, jotka osaavat kertoa aiheesta omien kokemuksiansa kautta. Haastattelun valinta aineistonkeruumenetelmäksi oli ilmeinen ollessani kiinnostunut toisten ihmisten kokemuksista ja tarinoista, jonka Hirsjärvi ja Hurme (2022, 32) mainitsevatkin haastatteluiden vahvuudeksi.

Haastattelu on hyvin joustava aineistonkeruumenetelmä, joka antaa tutkijalle paljon mahdollisuuksia. Tutkijan ollessa suorassa yhteydessä haastateltavaan, on mahdollisuus rakentaa heidän välilleen sellainen vuorovaikutussuhde, jossa voidaan jakaa vapaasti itseään koskevia asioita toiselle. Myös lisäkysymysten esittäminen tai perusteluiden pyytäminen on haastatteluissa mahdollista. (Hirsjärvi & Hurme 2022, 32–34.)

Olin valmistellut haastattelurungon itselleni etukäteen, mutta tahdoin aiheen ympärille syntyvän kuitenkin vapaata keskustelua ja avoimia vastauksia. Puolistrukturoitu haastattelu antaa mahdollisuuden avoimille vastauksille ja lisäkysymysten esittämiselle haastatteluiden aikana (Eskola & Suoranta 1998, 63–64). Tästä syystä puolistrukturoitu haastattelu oli valintani haastatteluiden toteuttamisessa. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa hahmottelin paperille minua kiinnostavia teemoja ja niiden kautta syntyviä kysymyksiä, joita haluaisin haastateltaviltani kysyä. Pyrin miettimään vankilan tyypillistä sosiaalista ympäristöä ja siihen kuuluvia sisältöjä. Teemoja, joita tutkimusaiheestani ensimmäiseksi muodostui, olivat vankilan arki, muut vangit ja vankilan työntekijät. Myöhemmin jätin teemoista muut vangit pois tutkimuksen rajaamiseksi. Haastattelu noudattaa näin ollen puolistrukturoitua teemahaastattelua.

Teemahaastattelun keskiössä onkin puolistrukturoidun haastattelun tapaan vapaa ja avoin keskustelu aiheen ympärillä, mutta kuitenkin niin, että tutkija ohjaa keskustelua kysymystensä avulla. Teemahaastattelun suunnitteleminen ja onnistuminen vaatii tutkijalta tutkimusaiheensa laajaa tietämystä. Laaja tietämys heijastuu tutkijan kyvykkyyteen luoda haastattelurunko, joka palvelee sekä tutkimusaihetta, että määrättyihin tutkimuskysymyksiin vastaamista.

Haastattelurungon teemojen suunnittelu kuvataankin olevan yksi tärkeimmistä prosessinvaiheista tutkimuksessa. (Juuti & Puusa 2020, 106–107.)

Hahmoteltujen aihealueiden ja kysymysten jälkeen aloitin hiomaan kysymysteni sisältöjä ja lauserakenteita paremmiksi. Kuvittelin mielessäni haastattelutilanteen ja pyrin miettimään, miten esittäisin kysymykseni niin, että haastattelutilanteessa voisi vallita samalla tietynlainen

rentous. Pyrin kysymyksiä pohtiessani kiinnittämään erityistä huomiota siihen, ettei kysymyksissä olisi tahattomasti positiivista tai negatiivista latausta mukana. Tahdoin antaa haastateltaville vapauden kuljettaa vastauksia heidän toivomaansa suuntaan, kuten kysymyksessä ”*Miten olet kokenut vankilaympäristön neurokirjon henkilönä*” haasteltava saa itse valita lähteekö kertomaan aiheesta neutraalin, positiivisen vai negatiivisen näkökulman kautta. Mielestäni tätä aihetta on mielenkiintoista tarkastella ilman ennakko-oletuksia vastausten suunnasta. Kyselyhaastatteluissa onkin tärkeää antaa haastateltavalle tilaa kertoa omista kokemuksistaan. Avoimilla ei-johdatteluilla kysymyksillä annetaan ikään kuin lupa haastateltavalle pitää vapaamuotoinen puheenvuoro kokemuksistaan. Haastattelijan on tärkeää pitää kysymykset yksinkertaisina ja esittää niitä yksi kerrallaan, jotta haastateltavan ajatukset eivät herpaannu useaan eri aiheeseen samanaikaisesti. (Hyvärinen 2017, 19–22.)

Tässä tutkimuksessa tarkasteltavaksi on otettu vankilan arki ja vankilan työntekijät aiheen rajaamiseksi. Perustelen valintaani sillä, että uskon näiden kahden edustavan suurinta osaa vankien sosiaalisesta ympäristöstä, kun tarkastellaan vankien tyypillistä ajankäyttöä aiheen tiimoilta. Vankien sosiaalinen ympäristö voi pitää kaltereista huolimatta paljon muitakin erilaisia yhteyksiä sisällään. Vankien sosiaaliseen ympäristöön voi kuulua näiden lisäksi esimerkiksi lähipiiri, jotka käyvät vankilassa ajoittain vierailulla, eri sosiaali- ja terveysalojen henkilökuntaa, vankila-aikana hankittuja tuttavuuksia ja ystäviä tai puhelin- tai kirje-yhteydellä toimivia henkilöitä. Näitä ei kuitenkaan ole otettu mukaan tähän tutkimukseen.

3.2.1 Tutkimuksen toteuttaminen rikosseuraamuslaitoksen kanssa

Aloitin tutkimukseni ideoinnin syyskuussa 2023, jolloin minulla oli jo alustava visio siitä, mitä lähtisin pro gradu -tutkielmassani tutkimaan. Olin heti lokakuun alussa visioni kanssa yhteydessä rikosseuraamuslaitoksen erikoistutkijaan, keneltä kyselin mahdollisuksiani toteuttaa tämän kaltaista tutkimusta haastatellen vankeja suljetussa vankilassa. Erikoistutkija, joka vastaa rikosseuraamuslaitoksella tieteellisistä tutkimuksista ja hankkeista vastasi aiheeni olevan relevantti ja hyödyllinen, jolle näytetään ilman muuta vihreää valoa tutkimuksen toteuttamisen suhteen. Rikosseuraamuslaitoksella tutkimuksen toteuttaminen on kuitenkin tarkkaan valvottua, joten aloitin heti yhteydenoton jälkeen kirjoittamaan tutkimuslupahakemustani. Tutkimusluvan saatuani aloitin viestittelyn Turun vankilan apulaisjohtajan kanssa, jonka kanssa suunnittelimme yhdessä aikatauluja ja haastateltavien keräämistä. Haastatteluajankohdat sovittiin alustavasti toukokuulle.

Kevään aikana toteutin materiaalit, jotka välitettiin apulaisjohtajan avulla vankilan osastoille huhtikuun lopulla. Materiaaleissa oli tiedote tutkimukseni sisällöstä, sekä infopaketti neurokirjosta, joiden avulla vangit voivat tutustua tutkimusaiheeseeni ja pohtia omaa potentiaaliaan tutkimukseen osallistumisesta. Diagnoosia vapaaehtoisilta ei vaadittu, joten tutkimukseen osallistuminen perustui henkilöiden omaan kokemukseen neurokirjioon kuulumisesta. Näiden lisäksi osastoille välitettiin suostumus tutkimukseen osallistumisesta, jotka toimitettaisiin allekirjoitettuna apulaisjohtajalle. Tietosuojalomake välitettiin ainoastaan apulaisjohtajalle.

Toukokuun alussa tutkimukseeni ei ollut ilmoittanut vielä yhtäkään vapaaehtoista. Apulaisjohtaja kertoi heillä olleen kevään aikana paljon tutkijoita haastattelemassa vankeja, joka saattaa vaikuttaa kevään lopussa osallistumisintoon. Päädyin tarjoamaan haastateltaville kanttiinista pienen kiitoksen osallistumisesta, mikäli he tulisivat kertomaan omia henkilökohtaisia kokemuksiaan haastatteluun. Tästäkin tein erillisen tiedotteen, joka välitettiin osastoille. Muutaman viikon kuluttua vapaaehtoisia oli ilmoittautunut tutkimukseeni neljä kappaletta. Apulaisjohtaja määritteli minulle vankilan puolelta yhteyshenkilön, jonka kanssa sovimme käytännönjärjestelyistä ja tarkoista aikatauluista. Yhteyshenkilö kertoi minulle sähköpostitse jo tarkkaan vankilaan saapumisesta ja muista asioista, jotka on otettava huomioon rikosseuraamuslaitoksen kanssa toimiessa. Esimerkiksi puhelinta ei ollut mahdollista ottaa vankilaan mukaan, joten varasin itselleni Turun yliopistolta lainaan kaksi nauhuria, jotka sain luvan kanssa ottaa mukaani. Haastatteluiden ajankohdat sovittiin toukokuun loppuun ja haastattelut oli tarkoitus toteuttaa yhden päivän aikana kaikki peräkkäin.

3.2.2 Haastatteluiden toteutus

Haastattelupäivänä saavuin vankilalle hyvissä ajoin, sillä ennen haastatteluiden toteuttamista minulle suoritettaisiin pakolliset turvatoimet. Henkilötunnukseni ja tieto saapumisestani oli välitetty etukäteen vankilalle, joten vankilan työntekijät osasivat odottaa tuloani. Ilmoittauduin vankilan portilla saapuneeni, sekä uudelleen sisälle mentäessä ovipuhelimen kautta. Sisälle päästyäni minua oli vastassa yhteyshenkilöni, jolle osoitin henkilöllisyyteni ja vein ylimääräiset tavarat lukittuun kaappiin. Tämän jälkeen minulle toteutettiin turvatarkastus, jossa kävelin metallinpaljastimen lävitse. Mukanani minulla oli ainoastaan kaksi nauhuria, kynä, paperi, sekä pankkikortti kanttiiniostoksia varten. Kuljin yhteyshenkilöni kanssa vankilan sisällä ja hän kertoi minulle hieman suljetusta vankilasta ja omasta työstään.

Kanttiinissa ostin jokaiselle vapaaehtoiselle sipsipussin ja limsan, jotka toimitettaisiin heille haastatteluiden jälkeen. Tämän jälkeen menin odottamaan ensimmäisen vapaaehtoisen saapumista tapaamistilaan. Haastattelut toteutettiin tapaamistilassa, jossa tutkijan ja vapaaehtoisen välillä on muovilevy. Puhe kuului muovilevyn läpi hyvin, joten tilassa olevia puhelimia ei tarvittu. Muovilevy vaikutti äänen kuuluvuuteen heikentävästi, mutta nauhureiden käyttöön se ei juurikaan vaikuttanut.

Haastattelut sujuivat toivotulla tavalla, eikä välillämme ollut muovilevy mielestäni vaikuttanut keskusteluiden sujumiseen tai vuorovaikutuksen laatuun lainkaan. Haastateltavat ovat mitä todennäköisemmin tottuneet tapaamaan ihmisiä näissä tapaamistiloissa muutoinkin, joten tapaamisympäristö oli vain minulle entuudestaan vieras. Koin haastattelutilanteet rennoiksi ja ennen haastatteluiden alkua oleva jännitys kaikkosi heti, kun haastateltava saapui vartijan saattelemana tilaan. Aloitin keskustelut kysymällä haastateltavan kuulumisia ja fiiliksiä haastatteluun tulemisesta, jotta myös haastateltavan mahdollinen jännitys tilanteesta voisi vapautua hieman ennen virallisen osuuden alkua. Keskustelu ja lisäkysymysten esittäminen kaikkien haastateltavien kanssa oli mielestäni alusta alkaen luontevaa ja mielekästä. Kolmen haastattelun jälkeen vartija tuli kertomaan minulle, ettei viimeinen vapaaehtoinen ole tulossa haastatteluun, joten haastattelut ovat ohitse.

Tavoitteenani oli alun perin saada 5–6 haastateltavaa tutkimustani varten, joten vankilasta lähtiessäni aloin pohtimaan muita mahdollisuuksia aineistoni keräämiseen. Yhteyshenkilöni vankilasta vinkkasi minulle asunnottomuus- päihdetyön asiantuntija ja palveluntuottaja Sininauha Oy:tä haastateltavien keräämiseen, joten otin heihin yhteyttä heti haastatteluiden jälkeen. Sininauhalla puheluni otettiin lämmöllä vastaan. Toimitin heille sähköpostitse samat materiaalit kuin vankilalle, mutta hieman muokattuina. Haastateltavan kriteereiksi ilmaisin olevan henkilökohtainen kokemus neurokirjoon kuulumisesta, sekä se, että henkilö on ollut suorittamassa vankeusrangaistusta suljetussa vankilassa. Lisäksi kerroin, että olen valmis ostamaan haastateltaville pienen kiitoksen osallistumisesta samalla tavalla kuin vankilassa olleille haastateltaville.

Sininauhalta oltiin minuun uudelleen yhteydessä muutaman päivän kuluttua ja kerrottiin, että minulle oli löytynyt kaksi haastateltavaa. Haastateltavat olivat osoittaneet haastattelua kohtaan suurta kiinnostusta, sekä sanoittaneet kokevansa tutkimusaiheen itselleen todella merkitykselliseksi. Kahden uuden haastateltavan kanssa sovittiin haastatteluajankohdat Sininauhan työntekijän kautta kesäkuun toiselle viikolle. Haastattelut jouduttiin kuitenkin

vapaaehtoisten toimesta peruuttamaan, jonka takia päädyin ottamaan yhteyttä Sininauhan ohjauspalveluun, joka on suunnattu vankilasta vapautuneille henkilöille. Sain heidän kauttansa kaksi haastateltavaa, joiden kanssa haastattelut sovittiin juhannusviikolle ohjaajan kautta. Lisäksi ohjaajan kanssa sovittiin, että he keittävät kahvit ja minä tuon mukamani vapaaehtoisille kahvin kylkeen pullat kiitokseksi. Haastattelut toteutettiin Sininauhan tiloissa sovittuna ajankohtana.

3.2.3 Aineiston kuvaus

Lopulta aineisto koostui kolmesta haastatteluhetkellä vankeustuomiotaan suorittavasta henkilöstä ja kahdesta aikaisemmin suljetussa vankilassa olleesta henkilöstä. Jokainen vankilassa toteutettu haastattelu oli pituudeltaan 25–35 minuuttia, jonka aikana ehdittiin käymään kaikki kysymykset läpi lisäkysymysten kanssa. Keskustelua ja aineistoa syntyi mielestäni ihan hyvin, vaikka haastattelut jäivätkin ajallisesti melko lyhyiksi. Sininauhan kautta toteutetut haastattelut olivat pituudeltaan n. 40 minuuttia. Entisille vangeille oli enemmän kysymyksiä, sillä lisäsin haastattelurunkoon muutaman kysymyksen koskien heidän elämäänsä vankilan jälkeen. Entisten vankien kanssa olin kiinnostunut muun muassa siitä, onko vankila opettanut heille jotakin tai muokanneet heitä jollain tavalla. Lisäksi olin kiinnostunut siitä, mitä he ajattelevat vankilasta nyt jälkeen päin katsottuna ja ovatko neurokirjon piirteet muokkautuneet jollain tavalla vankilassa tai sen jälkeen.

Haastatteluiden jälkeen siirsin äänitiedostot tietokoneelleni ja litteroin ne sanatarkasti. Jätin litteroinnista kuitenkin pois mahdolliset tunnistettavat henkilötiedot, kuten haastateltavan nimi, ikä, kotipaikkakunta tai hänen tarkka kuvauksensa omasta vankeusrangaistuksestaan. Lisäksi osa haastateltavista toi keskustelussa ilmi muiden henkilöiden nimiä, kuten vankilassa erityisohjaajana toimineen henkilön nimen. Tällöin muutin nimen = tietty erityisohjaaja. En kokenut tarpeelliseksi merkitä aineistoon äänenpainoja tai muitakaan tilassa tapahtuvia äännähdyksiä. Litteroitua materiaalia syntyi yhteensä 48 sivua. Litteroidussa aineistoissa oli käytössä Times New Roman fonttina koossa 12. Jokainen uusi puheenvuoro alkaa omalta riviltään, jotta tekstiä ja puhujien vaihtuvuutta on selkeä seurata.

3.3 Aineiston analyysi

Tässä tutkimuksessa käytetään sisällönanalyysia, sillä sen nähdään antavan mahdollisuuden monien erilaisten tutkimusten tekoon sen monikäyttöisyytensä puolesta. Sisällönanalyysia voidaankin hyödyntää monipuolisesti eri aineistojen analysoinnissa ja sen käsitteellinen

liikkumavapaus antaa tiettyjä vapauksia tutkijalle, vaikka tiettyjä raameja sisällönanalyysin toteuttamisestakin löytyy. Vastausten tarkasteluun valitsin juuri sisällönanalyysin, sillä se koetaan laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmänä. (Sarajärvi & Tuomi 2017, 78–92.)

Sisällönanalyysin tarkoituksena on tuottaa tutkittavasta aiheesta selkeä kuvaus ja se voidaan toteuttaa aineisto- tai teorialähtöisesti. Tässä tutkimuksessa teoreettisuus luotiin aineiston kautta ilman ennalta määriteltyä teoriaa. Mitään ei siis ollut valmiiksi annettu, vaan tutkijana pyrin itse löytämään aineistosta oleellimmat merkitykset ja sisällöt. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä pyritään siis tarkastelemaan aineistoa ilman teoreettista pohjaa eli tutkijan aikaisempien tietojen ei tulisi vaikuttaa aineiston analyysissä. (Sarajärvi & Tuomi 2017, 80–81.) Aineistoon tutustuessi ja syventyessä tutkijan tehtävänä on löytää ja hahmotella aineistosta löytyviä sisältöjä ja pyrkiä luomaan niistä selkeä kokonaisuus ja aineistoa koskeva analyysi (Ruusuvoori, Nikander & Hyvärinen 2015, 9–11). Tavoitteenani oli koota aineistosta mahdollisimman selkeä ja monipuolinen kuvaus siitä, miten neurokirjon henkilöt kuvaavat vankilan sosiaalista ympäristöä.

Aineiston analyysiin nähdään kuuluvaksi kaikki ne vaiheet, jotka tutkija on tehnyt jo aineiston keräämistä varten. Näitä vaiheita olivat esimerkiksi tutkimusaiheeni rajaaminen, haastattelun valinta aineistokeruumenetelmäksi ja haastattelurungon suunnittelu, jotka kaikki vaikuttavat omalta osaan aineiston sisältöön ja laatuun. Konkreettisia toimia aineiston keräämisen jälkeen on siihen syvällinen tutustuminen ja tarvittaessa vielä sen rajaaminen. (Puusa 2020, 145.)

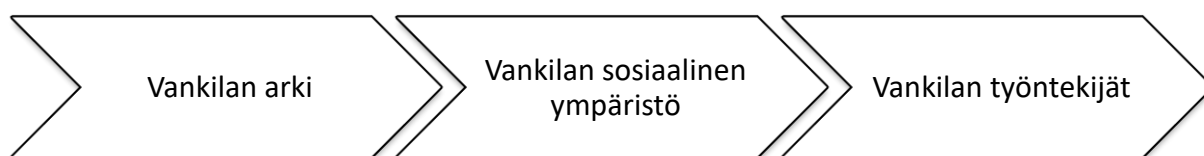
Aineiston keräämisen ja litteroinnin jälkeen luin aineistoni muutaman kerran lävitse ja pyrin luomaan kokonaiskuvan itselleni sen sisällöistä. Lukemisen jälkeen tein Word-sovelluksessa kirjallisia merkintöjä ja värikoodeja aineistoon, mutta koin silti kokonaisuuden hallinnan yhdessä tiedostossa haastavaksi. En saanut tarkkaa otetta siitä, miten lähtisin pilkkomaan aineistoa pienemmiksi osiksi tai selkeiksi ja loogisiksi tutkimustuloksiksi. Kopioin aineiston erillisiksi tiedostoiksi ja lähdin etsimään niistä teemoittain tutkimustuloksia. Erittelin tiedostot vankilan arkeen, vankilaympäristöön, vankilan työntekijöihin ja kehittämisideoihin, mutta tämäkään työskentelytapa ei tuntunut luontaiselta.

Lopulta päädyin tulostamaan aineistoni ja käyttämään sen jäsentelyssä ja hahmottamisessa apuna värikoodeja. Haastatteluiden ollessa kansiossa järjestyksessä, mahdollisti se muistiinpanojen kirjoittamisen tekstin yläpuolelle ja viereiselle tyhjälle sivulle. Tämä mahdollisti kaikkien ajatusten kokoamisen yksien kansien väliin. Luonnostelin ajatuskarttoja

ja muita kuvioita havainnoimaan ajatuksiani ja haastateltavien kertomuksia. Fyysinen paperinen aineisto auttoi kokoamaan aineiston selkeästi osiin ja tuomaan minulle kirkkaammin vision siitä, miten tutkimustulokset esittäisin. Luin kuukausien sisällä aineistoni useita kertoja uudelleen läpi ja kirjoitin lyijykynällä aina uusia ajatuksia aineistoni joukkoon. En kumittanut koskaan aikaisempia ajatuksiani pois, vaan vertailin niitä uusiin ja reflektoin miten käsitykseni ovat matkan varrella muuttuneet. Pyrin löytämään aineistostani ne merkitykset, miten haastateltavat ovat ne alun perin tarkoittaneetkin ja kokoamaan niistä todellisen kokonaisuuden siitä, miten neurokirjon henkilöt kokevat vankilan sosiaalisen ympäristön. Pyörittelin luokitteluja ja niiden järjestystä useaan otteeseen, mutta lopulta päädyin seuraavaksi mainittuihin ratkaisuihin.

Haastatteluiden koskiessa vankilan arkea ja vankilan työntekijöitä, tuli aineistoista esiin paljon ajan kulumiseen liittyviä kokemuksia. Näiden luokitteluun ajan kulumisen osalta selkeästi ja ymmärrettävästi oli minulle haastavaa ja hahmottelinkin sitä varten useita erilaisia tapoja, joilla voisin niitä ymmärrettävästi tutkimustuloksissa esittää. Lopulta päädyin luokitteluun ajan kulumiseen liittyvät osa-alueet ja vaikutukset suljetussa vankilassa kahteen teemaan. Vankilan arki -teemassa esitän vankilan formaaleja sisältöjä suhteessa haastateltavien kokemuksiin niistä ja vankilan ympäristö -teemassa analysoin syvällisemmin sitä, miten suljettu vankila neurokirjon henkilöille näyttäytyy eri suunnista tarkasteltuna. Näiden jälkeen tarkastelin aineistoista haastateltavien kokemuksia vankilan työntekijöistä suljetussa vankilassa ja muodostin niistä oman teemansa.

Kuva 1 – Tutkimustulosten esittämisen rakenne

Aineiston analyysissä jaottelin selkeimpiin luokkiin ensin ne vankilan arkea koskevat sisällöt ja toiminnot, joista haastateltavat puhuivat niiden oikeilla nimillä. Näitä olivat esimerkiksi päiväjärjestys, kirjasto ja ulkoilu, jolloin kokemuksista ei pitänyt etsiä piilomerkityksiä niiden löytämiseksi. Näistä puhuttaessa pystyin kokoamaan vaivattomasti kuvauksen siitä, miten haastateltavat nämä asiat suljetussa vankilassa kokivat. Vankilan päiväjärjestyksestä haastateltavat sanoittivat asioita, jotka tukivat, haastoivat tai aiheuttivat stressiä heidän arjessaan, jolloin näitä kokemuksia oli mieleistä jakaa vielä pienempiin luokkiin kuvaamaan päiväjärjestyksen vaikutusta suhteessa suljetussa vankilassa pärjäämiseen. Näiden lisäksi

toimintoihin osallistumiseen voi vaikuttaa se, onko henkilö tutkinta- vai vankeusvankina. Tästä syystä näiden luokitteluiden jälkeen nostin esille haastateltavien kokemuksia näiden eri vankeusrangaistustyyppien eroavaisuuksista suhteesta osallistumisen mahdollisuuksiin.

Taulukko 1 - Vankilan arki

Pääluokka	Alaluokat
Päiväjärjestys	Struktuurin merkitys Haasteet noudattamisessa Stressaavat elementit
Toiminnot	Koulutus ja työtoiminta Ulkoilu Kirjasto
Vankeusvangit ja tutkintavangit	

Näiden sisältöjen jälkeen lähdin poimimaan aineistosta niitä kokemuksia suljetusta vankilasta, joiden ei voinut mieltää kuuluvan edellä mainittujen formaalien toimintojen alle. Luokittelu näiden kohdalla oli haastavampaa ja vaati syvällisempää analyysia haastateltavien luomista merkityksistä. Haastateltavien kertomukset käsitelivät paljon ajan kulumista vankilassa, jolloin oli mieleistä tarkastella sen vaikutuksia luokitteluiden avulla. Nämä luokittelut toteutin loppujen lopulta taulukon 2 osoittamalla tavalla. Ensimmäisessä pääluokassa tylsyyden kokemukset jaettiin kolmeen alaluokkaan kuvaamaan niiden vaikutuksia suhteessa henkilöiden toimintaan ja koettuun hyvinvointiin. Tylsyyden kokemusten rinnalla esiintyi yleisiä ajatuksia suljetusta vankilasta ympäristönä. Tätä varten loin rangaistavuuden pääluokan, jossa haastateltavat kertoivat mielipiteitään vankilasta yleisesti ja tylsyyden kohtaamisen ohella vankilaan laitostumisesta. Ajan kulumisen lisäksi haastateltavat toivat esiin kokemuksiaan muista vangeista, jossa näkemykset jaoin kolmeen alaluokkaan sen perusteella, millaisia merkityksiä haastateltavat nostivat niistä esille.

Taulukko 2 - Sosiaalinen ympäristö

Pääluokka	Alaluokat
Tylsyyden ja virikehakuisuus	Tylsyyden heijastuminen hyvään Tylsyyden heijastuminen huonoon - Sisäinen heijastus - Ulkoinen heijastus

	Virikehakuisuus
Rangaistavuus	Laitostuminen
Muut vangit	Muut vangit voimavarana Muut vangit haittaavana tekijänä Arvaamattomuus

Toimintojen ja ajankulumiseen liittyvien teemojen jälkeen siirryin tarkastelemaan aineistosta haastateltavien kokemuksia vankilan työntekijöistä. Aloitin tarkastelemalla mitä kaikkia ammattinimikkeitä haastateltavat olivat tuoneet esiin. Ammattinimikkeet, jotka nostettiin esiin, olivat vartija, erityisohjaaja, psykologi, liikunnanohjaaja ja vankilan johtaja. Kokemuksia vartijoiden kanssa olevista kohtaamisista tuli monipuolisesti ja laajasti, jonka takia niitä oli mieleistä tarkastella vielä alaluokittain taulukon 3 mukaisesti. Alaluokkien muodostaminen vaati syvällisempää analyysiä ja erilaisten merkityksen tunnistamista kertomuksista. Lopuista ammattinimikkeistä pystyin kokoamaan vankilan arki -teeman tapaan kuvaukset siitä, miten neurokirjon henkilöt ne olivat vankilassa kokeneet.

Taulukko 3 - Vankilan työntekijät

Pääluokka	Alaluokat
Vartijat	Positiiviset kokemukset Puhdas tietämättömyys Epäreilu vanki-vartija asetelma
Muut työntekijät	Erityisohjaajat ja psykologit Muut työntekijät <ul style="list-style-type: none"> - Vankilan johtaja - Liikunnanohjaaja - Vankiterveydenhoito

Aineiston analyysin jälkeen tarkoitukseni oli esittää tutkimustuloksissa eri teemoista mainitut kehittämisideat erillisinä osioinaan suhteessa teemaan, mutta lopulta päädyin yhdistämään haastateltavien kehittämisideat osaksi aina sen luokan kuvausta. Tällä tavoin sain mielestäni luotua selkeämmän ja helpommin luettavan kokonaisuuden, sekä nivottua molempien tutkimuskysymysten tuloksia yhteen.

3.3.1 Tutkimuksen eettisyys

Tässä kappaleessa pohdin tutkimukseni eettisiä kysymyksiä. Tutkijan on huomioitava niitä aina tutkimusta suunnitellessaan ja tehdessään, sillä eettisyys kehystää kaikkia tutkimuksen vaiheita. Eettisyydellä ei tarkoiteta ainoastaan pohdintaa siitä, mikä on oikein ja väärin, vaan tutkijan on puntaroitava kaikkia tutkimuksessaan esille tulevia valintojaan eettisesti. Ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa on tutkimuseettisen neuvottelukunnan eli TENKin ohjeen (2019, 9) mukaan erityisesti huomioitava heidän oikeutensa ja suojattava tutkimuksen kohteena olevaa ryhmää. Vankeus tuo haastattelun suunnitteluun ja toteuttamiseen erilaisia sävyjä, kuin esimerkiksi haastateltaessa ihmistä heidän kotonaan hänelle turvallisessa ympäristössään. Toteuttaessa haastatteluja vankien kanssa, vankila ympäristönä vaikuttaa väistämättä vuorovaikutuksen rakentumiseen haastattelijan ja haastateltavan välille, jota tutkijan on huomioitava. (Granfelt 2017, 327–328.)

TENKin ohjeiden (2019, 10–11) mukaisesti tähän tutkimukseen osallistuminen perustui täysin henkilöiden vapaaehtoisuuteen, jossa heillä oli oikeus perua osallistumisensa tai keskeyttää haastattelutilanne missä tahansa vaiheessa ilman perusteluita, mikäli heistä siltä tuntui. Tämä tieto mainittiin etukäteismateriaaleissa ja haastatteluiden alussa. Lisäksi haastateltaville annettussa etukäteismateriaalissa kuvattiin tutkimuksen sisältöä, toteuttamistapaa, tutkimuksen tavoitteita ja heidän anonymiteettinsa suojaamista TENKin (2019, 10–11) ohjeiden mukaisesti. Haastattelut vankien kanssa perustuvat aina rikosseuraamuslaitoksen (2023) mukaan vapaaehtoisuudelle ja yksityisyyden ja turvallisuuden suojaamiselle. Tätä huomioidaan muun muassa sillä, että tutkijan sijasta vankila kerää haastateltavien suostumukset haastattelutilanteisiin osallistumisesta.

Aikaisemmin suljetussa vankilassa olleet henkilöt saivat tutkimusta koskevat materiaalit luettavaksi ennen haastatteluiden toteutumista. Heille oli työntekijöiden toimesta kerrottu sanallisesti tutkimuksen sisällöstä jo ennen haastattelupäivän sopimista. Heidän suostumuksensa tutkimukseen osallistumisesta keräsin itse haastattelupäivänä. Tutkimuksen sisältö, toteuttamistapa, tavoitteet ja anonymiteetin suojaaminen sanoitettiin jokaisen haastattelun alussa sanallisesti ja henkilöillä oli mahdollisuus esittää kysymyksiä tutkimukseeni liittyen. Jokainen tutkimukseen osallistuva henkilö sanoitti kokevansa tutkimusaiheen tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Tämän lisäksi ilmaisin jokaiselle haastateltavalle oman aidon kiinnostukseni tutkimuksen aiheesta ja kehittämisideoiden merkityksellisyydestä.

Tutkijan on otettava huomioon eettinen vastuunsa haastatteluissa, joissa haastateltavat ovat sensitiivisessä asemassa. Sensitiivisellä asemalla tarkoitetaan henkilöä, joka on jollain tavalla alisteisessa asemassa suhteessa muihin yhteiskunnan jäseniin, kuten tässä tilanteessa vangit. (Kainulainen & Honkatukia 2021, 105–106.) Mielestäni haastatteluiden aikana vallitsi hyvä molemmin puolinen kunnioittava ilmapiiri. Aloitin haastattelut kuulumisten kysymisen jälkeen näyttämällä vankien terveys ja hyvinvointi 2023-raportissa olevaa taulukkoa, jossa näkyy selkeästi ADHD-piirteisten miesten määrä vankiloissa sataa vankia kohden väritettynä osuutena, sekä prosenttilukuna. Lisäksi kerroin sanallisesti autismikirjon piirteisten määrästä suomalaisissa vankiloissa. Tarkoitukseni oli osoittaa selkeästi tutkimusaiheeni tärkeys, kun otetaan huomioon, miten paljon neurokirjon piirteisiä Suomessa oikeasti on. Tämän jälkeen kertosin tutkimusaiheeni ja -tavoitteeni, haastattelun rakenteen, sekä haastateltavan oikeudet keskeyttää tutkimus missä kohtaa tahansa. Neurokirjon henkilöiden kohtaamisessa onkin tärkeää, että oikeudet, keskustelun rakenne ja tavoitteet ilmaistaan selkeästi, mikäli mahdollista (Kara ym. 2020 b, 15–16).

Kysymysten asettelussa mahdollisesti olevien latausten lisäksi puntaroin kysymysten soveltuvuutta neurokirjon henkilöille. Kara ym. (2020 b, 18) kertovat materiaaleissaan, että neurokirjon henkilöiden haastatteluissa on pyrittävä johdattelevien kysymysten välttämiseen, sekä liian avointen kysymysten välttämiseen. Liian johdattelevissa kysymyksissä on riskinä, että henkilö pyrkii vastaamaan haastattelijaa myötäilevästi tai arvailemalla. Liian avoimissa kysymyksissä on riskinä, ettei neurokirjon henkilö hahmota selkeästi kysymyksen kontekstia. Pyrin kysymysten suunnittelussa selkeään ilmaisuun, mutta kuitenkin konteksti tai esimerkki selkeästi siihen liitettynä. Lisäksi pidin kysymykset avoinna, jotta henkilö saa itse valita vastaustensa suunnan.

Haastatteluiden aikana saatoinkin kysyä haastateltavalta lisäkysymyksiä, kuten voisiko hän avata vastaustaan enemmän tai mitä jollakin asialla tarkalleen tarkoitti. Tällä tavoin pyrin ennaltaehkäisemään väärinymmärryksiä, eikä minun tarvitsisi jättää kohtia oman tulkinnan varaani, jos en ymmärtänyt vastauksen sisältöä täysin. Haastateltavat käyttivät esimerkiksi jonkun verran vankilassa käytettäviä termejä, joita en välttämättä olisi ymmärtänyt täysin oikein, jos henkilöt eivät olisi niitä pyydettyä minulle avanneet. Lisäksi tutustuin tutkimusaiheeseeni etukäteen kirjallisuuden perusteella, joten en voinut etukäteen tietää kaikkia käytännön asioita ja menetelmiä, joita vankilan arjessa todellisuudessa näkyy.

Haastateltavia ollessa vain viisi, halusin olla ehdottoman tarkka heidän anonymiteetistään ja siitä, ettei heitä tunnisteta valmiista tutkimuksesta. TENKin (2019, 13) ohjeiden mukaisesti tutkijan on suojeltava tutkimukseen osallistuneiden tunnistamattomuutta myös niiltä henkilöiltä, jotka tuntevat tutkimuskohteena olevaa ryhmää. Pohdin tunnistamisen mahdollisuutta erityisesti vankilan työntekijöiden ja Sininauhan ohjaajien kautta, jotka tietävät osan tutkimukseen osallistuneista henkilöistä. Koin anonymiteetin säilyttämisen tärkeäksi myös työntekijöiden kohdalla, koska haastateltavien kertomuksissa tuli ilmi vankilan sääntöjen rikkomista ja suorapuheista mahdollisesti tunnistettavaa kritisointia, joista voisi aiheutua haastateltaville joitain seurauksia. Anonymiteetin suojaamiseksi tein muutamia toimenpiteitä, jotta tunnistamisen mahdollisuus olisi myös heidän osaltaan mahdollisimman pieni.

Ensimmäinen toimenpide, jonka tein oli vankien ja entisten vankien aikamuotojen korjaaminen tarvittaessa sitaatteihin samaan muotoon. Entiset vangit puhuivat kokemuksistaan imperfektissä, jolloin sitaatista saisi heti käsityksen puhujan olevan jo vapautunut vanki. Aikamuotojen yhteneväistämisen tarkoituksena oli sekoittaa entiset ja nykyiset vangit, jotta lukijat eivät tiedä onko rikkeitä tehnyt tällä hetkellä vankilassa oleva vai jo vapautunut henkilö. Pysin kuitenkin sitaattien esittämisessä siihen, että ne olisivat aina juuri sellaisia, kuin ne on minulle haastattelutilanteessa esitetty. Pysin tutkimustulosten analysoinnissa ja esittämisessä mahdollisimman eettiseen ja läpinäkyvään toimintaan, jotta lukija pystyisi itse arvioimaan sen luotettavuutta. Tästä syystä koen mieluisaksi kertoa määriä, jotka osoittavat toimenpiteitteni määriä suhteessa sitaattien aikamuotojen muuttamiseen. Tutkimustulosten esittämisessä korjasin aikamuotoja 7 kertaa.

Toinen toimenpide, jonka tein haastateltavien anonymiteetin suojelemiseksi oli sitaattien perästä henkilökoodin pois jättäminen. Haastattelukysymysten ja tutkimusaineiston koskettaessa montaa eri osa-aluetta, voi henkilökoodin avulla saada suhteellisen kattavan kokonaiskuvan siitä, miten yksi henkilö on ajatellut ja kertonut vankilaan liittyviä kokemuksiaan ja neurokirjon piirteitään. Aloitin tutkimustulosten esittämisen henkilökoodien kanssa, mutta vähitellen hahmotin, miten helposti kokonaiskuva haastateltavasta muodostuu kertomusten perusteella. Tämän takia en koodannut haastateltavien sitaatteja näkyviin tässä tutkimuksessa. Sen sijaan tein taulukon, jossa näkyy sitaattien määrä per henkilö läpinäkyvyyden parantamiseksi. Henkilöiden esittämien sitaattien määrissä on jonkun verran eroa. Määräeroja perustelen sillä, että toiset haastateltavat perustelivat vastauksiaan ja kantojaan pidemmin, toisten vastatessa kysymyksiin enemmänkin kyllä-ei-akselilla.

Taulukko 4 - Sitaattien määrä tutkimustuloksissa

Henkilö 1	10
Henkilö 2	5
Henkilö 3	20
Henkilö 4	10
Henkilö 5	8

3.3.2 Tutkimuksen luotettavuus

Haastatteluiden koskiessa vapautensa menettäneitä vankeja, keskityin erityisen tarkasti eettisyyteen. Tutkimuksen eettisyys kappaleessa olenkin pyrkinyt avaamaan mahdollisimman tarkasti erilaisia eettisiä kysymyksiä ja huomioimaan niitä tutkimuksen eri vaiheissa mahdollisimman hyvin. Osa eettisestä pohdinnasta voidaan katsoa kuuluvaksi myös tutkimuksen luotettavuuteen, jonka takia sijoitin tämän kappaleen suoraan eettisyyden jälkeen. Tutkimuksen luotettavuuden pohdinta onkin mielestäni looginen jatkumo tutkimuksen eettisen pohdinnan jälkeen.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida *validiteetin* avulla. Validiteetilla tarkoitetaan tutkimukseen valittujen menetelmien arviointia suhteessa tutkimuksen tarkoitukseen. (Eskola & Suoranta 2015, kappale 5.) Aineistolähtöinen sisällönanalyysi oli mielestäni oiva valinta tähän tutkimukseen sen ollessa laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Lisäksi haastatteluiden toteuttaminen aineistonkeruumenetelmänä oli looginen, sillä tutkimukseni tarkoituksena oli saada neurokirjon henkilöiden näkökulmaa esille vankilan sosiaalisen ympäristön kuvaamisesta ja sen kehittämisestä. Tutkimukseni aiheesta ei ole vielä paljoa tutkimustietoa laadullisesta näkökulmasta, jonka takia kuvaukset vankilan sosiaalisesta ympäristöstä ovat ajankohtaisia ja merkittäviä neurokirjon henkilöiden huomioimisen ja ymmärtämisen puolesta. Neurokirjon henkilöiden yksilöllisiä kokemuksia ja kehittämisideoita tulisikin kuunnella heitä koskevissa asioissa sen sijaan, että valta-asemassa olevat päättäisivät niistä heidän puolestaan (Dwyer 2022, 10).

Aineistolähtöinen analyysi onnistui mielestäni hyvin, sillä rikosoikeudellinen järjestelmä ja suljettu vankila ovat minulle käytännön puolesta hyvin tuntematonta aluetta. Tällä tarkoitan, että vaikka olen lukenut tutkimustani varten paljon kirjallisuutta, en ole työskennellyt tai päässyt havainnoimaan vankilan arkea suljetussa vankilassa, jotta aidosti tietäisin siellä olevat

käytännöt ja arjen kulun. Tästä syystä minulla ei voinut olla todenmukaisia ennakko-oletuksia tutkimukseeni liittyen.

Validiteetin lisäksi laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida *uskottavuuden* ja *siirrettävyyden* käsitteillä. Uskottavuudella tarkoitetaan, että tutkijan käyttämien käsitteiden sisältö on ymmärretty tutkittavien kanssa samalla tavalla, jotta tutkimustulokset vastaisivat niille annettuja merkityksiä. Siirrettävyydellä sen sijaan tarkoitetaan tutkimustulosten siirtämistä toiseen kontekstiin tai vertaamista aikaisempiin tutkimuksiin, jolloin saadaan vahvistusta niiden paikkansapitävyydestä. (Eskola & Suoranta 2015, kappale 5.) Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä olen reflektoinut läpi tutkimuksen toteutuksen ja pyrkinyt avaamaan niitä tarkasti, jotta lukijat voivat arvioida niiden luotettavuutta ja pitävyyttä.

Laadullisessa tutkimuksessa keskeisin tutkimusväline on tutkija itse, jonka tulisi kuvata avoimesti omia kokemuksiaan ja ajatuksiaan suhteessa tutkimuksen toteuttamiseen (Eskola & Suoranta 2015, kappale 5). Tutkimusta toteuttaessa onkin aina mahdollisuus virheisiin tai omien mahdollisten puolueellisten asenteiden heijastumiseen tutkimustuloksissa. Tästä syystä on luonnollista tutkijana pohtia omia asenteitaan suhteessa tutkimusaiheeseen ja kirjoittaa omia ajatusmallejaan ja valintojaan esille. Tällä tavoin lukijat voivat itse tarkastaa tutkimuksen vaiheiden toteutumista ja täten arvioida sen luotettavuutta. (Sarajärvi & Tuomi 2017, 118–121.) Tutkimuksen eettisyys -kappaleessa tuotiin esille haastattelukysymysten suunnittelun takana olevia toimenpiteitä ja niiden soveltumisesta neurokirjon henkilöille. Näiden lisäksi haastattelukysymyksiä pyöriteltiin useamman kerran graduryhmän kesken, jolloin saatiin varmistusta sille, että kysymykset olisivat ymmärrettävissä siten, että ne vastaisivat tutkimukseni aiheeseen ja tutkimuskysymyksiini mahdollisimman hyvin.

Lisäksi olen tutkimuksessani pyrkinyt avaamaan mahdollisimman tarkasti aineiston analyysin vaiheita, jotta lukijalle voisi muodostua selkeä kuva niistä ja eri luokkien muodostumisesta. Luotettavuuden arvioinnissa onkin tärkeää tuoda esille tutkimuksessa olevia päättelyketjuja selkeästi, jotta lukija pystyy itse arvioimaan niiden todellisuutta. (Juuti & Puusa 2020, 172). Laadullisessa tutkimuksessa tutkimustulokset perustuvat tutkijan omalle tulkinnalle. Tämä tarkoittaa, että tutkija on voinut tulkita haastateltavan kertomuksen eri tavalla, kuin haastateltava on sen alun perin tarkoittanut. Tutkimustuloksissa olevat sitaatit ovat tutkimuksen elävöittämistä varten, mutta samalla ne voivat lisätä lukijalle tutkimustulosten luotettavuutta. Sitaatit osana tutkimustuloksia antaa lukijalle mahdollisuuden tulkita itse osaa

kertomuksista ja arvioida, onko ne tulkittavassa jollain toisella tavalla, kuin tutkija on ne tulkinnut.

Luotettavuutta lisäävänä teemana nähdään myös aineiston keruu- ja analysointimenetelmien pureskelun lisäksi tutkimukseen käytettyä aikaa (Sarajärvi & Tuomi 2017, 122). Tutkimusta suunniteltaessa ja toteuttaessa olen tuntenut sitä kohtaan intohimoa ja päämäärätietoisuutta, joka on toiminut minulle voimavarana tutkimuksen toteuttamisessa. Päämäärätietoisuudesta huolimatta en ole kokenut tutkimuksen toteuttamisen suhteen aikataulullista kiirettä tai stressiä, vaan olen antanut sille aidosti aikaa. Ajan antaminen on mahdollistanut tutkimustulosten analysoinnin ja tekstin uudelleen lukemisen useita kertoja, jonka ansiosta olen voinut kriittisesti punnita aikaisempia valintojani tarvittaessa uudelleen.

Tutkimuksen luotettavuuden puolesta mieleeni juolahti myös asioita, jotka saattavat vaikuttaa siihen heikentävästi. Tutkimukseen osallistuneet nykyiset vangit saivat kokemusten jakamisesta rahanarvoisen kiitoksen, eikä heiltä vaadittu diagnoosia. Tämä asettaa mahdollisuuden sille, että henkilöt ovat osallistuneet haastatteluun ainoastaan ilmaisten tuotteiden motivoimina ilman neurokirjon piirteitä. Jokainen osallistuja kuitenkin sanoitti omaa neurokirjolla oloansa useamman esimerkin avulla omatoimisesti, joka puoltaisi sitä, että jokainen haastateltava aidosti kuuluisi neurokirjoon.

Tämän lisäksi tutkimuksen luotettavuuteen voi vaikuttaa ”muut vangit” -teeman kohdalla se, ettei minulle ollut niihin suunniteltuja haastattelukysymyksiä valmiina. Jätin tutkimuksestani muut vangit aiheen rajauksen takia pois, mutta haastatteluissa nämä tuli kaikkien henkilöiden toimesta esille. Koin mieleiseksi ottaa tutkimustuloksien esittämisessä muut vangit omana teemanaan esille, mutta tämän kohdalla on syytä kriittisesti pohtia, olisivatko kertomukset olleet jollain tavalla erilaisia, jos haastatteluissa olisi ollut näihin liittyen valmiita kysymyksiä. Voidaan ajatella, että haastateltavat toivat kuitenkin teeman itse spontaanisti esille, jolloin he ovat mahdollisesti kertoneet aiheesta juuri päällimmäiset ajatuksensa. Puolistrukturoitu teemahaastattelu antaa tämänkaltaiselle spontaaniudelle mahdollisuuden, mutta on aiheellista pohtia, mitkä asiat ovat mahdollisesti jääneet kertomatta aiheenrajauksen ja kysymysten puutteen takia.

4 Tutkimustulokset

Tutkimuksen ensimmäisenä tehtävänä oli tarkastella, miten neurokirjon henkilöt kuvailevat vankilan sosiaalista ympäristöä. Sosiaalinen ympäristö jaettiin haastattelukysymysten perusteella vankilan arkeen ja vankilan työntekijöihin, mutta puolistrukturoidun haastattelun ansiosta haastateltavilla oli mahdollisuus kertoa omista kokemuksistaan myös näiden teemojen ulkopuolelta, niin halutessaan. Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen (2023, 17–18) mukaan vankien arkipäivien ajankäytöstä 56 % on muuta aikaa, jolloin ei osallistuta vankilan järjestämiin toimintoihin. Ajan kuluminen nousikin jokaisen haastateltavan puheissa laajasti esille ja se kattaa aineistoista suurta osaa. Henkilöt kertoivat tylsyyden kokemuksistaan ja siitä, miten ne heijastuvat niin hyviin, kuin huonoihinkin valintoihin vankilassa. Lisäksi haastateltavat kertoivat virikehakuisuudestaan ja siitä, miten he sitä vankilassa hakivat.

Oli kyse sitten vankilan arjesta, ympäristöstä tai työntekijöistä, haastateltavilla oli antaa omia kehittämissuhteita, joilla niitä voitaisiin entisestään parantaa. Tutkimuksen toisena tehtävänä olikin tuoda neurokirjon henkilöiden ääni kuuluviin ja luoda selkeä kuvaus siitä, miten he kehittäisivät vankilan sosiaalista ympäristöä. Neurokirjon henkilöiden subjektiivisilla kokemuksilla voidaan lisätä tietoa siitä, miten he eri asiat kokevat. Tämän tiedon avulla ympäristöjä voitaisiin muokata siten, että ne tukisivat heidän toimintakykyään entistä paremmin (Dwyer 2023, 14–15).

4.1 Vankilan arki

Jokaisella haastateltavalla tuntui olevan omanlainen arkensa siitä huolimatta, että he ovat kaikki olleet suljetussa vankilassa, jossa vallitsee yleisesti ottaen tiukat säännöt ja rutiinit. Haastateltavat kertoivat osastojen välillä olevan eroavaisuuksia ja erilaisia toimintatapoja, jotka voivat osaltaan selittää erilaisia vankila-arkia. Päiväjärjestyksen noudattaminen, sekä sen tuomat kerrotut hyödyt ja haitat jakautuivat haastateltavien kesken. Yhteistä konsensusta päiväjärjestyksen noudattamisesta tai sen tuomista hyödyistä tai haitoista ei haastateltavien välillä ilmennyt. Lisäksi osa haastateltavista oli sitä mieltä, että sellien ovet ovat liian vähän aikaa avoinna päivän aikana. Suljettujen ovien takana oleminen omassa sellissään koettiin puuduttavaksi, eikä paikoillaan olemista nähty heidän kuntouttamisensa puolesta loogisena. Lisäksi haastatelluilta tuli ehdotus päivän aikana järjestettävästä hiljaisesta hetkestä, mikäli sellien ovia voitaisiin pitää pidempään auki.

”Aika hyvä arki et herää ja käy syömäs sit ja sit sen jälkeen jää vähä juttelee porukan kans ja menee hetkeks kattoo telkkarii ja sit taas vähä juttelemaa.”

”-koska ei ei voi kuntouttaa vankeja millään tavalla jos sä vaan istut etkä tee mitään. Et se ois parempi jos ovet aukeis aamul ja menis illal kii. Siin vois olla joku hiljanen tauko siin välissä.”

4.1.1 Päiväjärjestys

Struktuurin merkitys. Vankilan arjessa olevat rutiinit ja struktuurit voivat olla autismikirjon henkilölle hyödyllisiä, sillä ne lisäävät arjen ennakoitavuutta (Kara ym. 2020 a, 15). Osa henkilöistä kokikin päiväjärjestyksen ja rutiinien olevan vankilassaolon aikana toimintakykyä tukeva elementti, jota he noudattivat. Henkilöt kertoivat tottuneensa aikaisiin herätyksiin ja kokivat positiivisena asiana sen, että tuli noustua sängystä aikaisin. Aikaisin herääminen yhdessä vankilatyön kanssa koettiin suurena voimavarana, koska se mahdollisti ylimääräisen energian purkamisen, sekä sen, että pääsi tekemään paljon kaikenlaista päivän aikana. Näiden lisäksi päiväjärjestykseen kuuluva ovien sulkeminen keskellä päivää hetkeksi koettiin osan henkilöiden toimesta positiiviseksi asiaksi, jotta saa olla sellissä omassa rauhassa. Sellissä olevien ärsykkeiden määrä on vähäisempi, kuin osastolla, jolla voikin olla neurokirjon henkilöön rauhoittava vaikutus (Kara ym. 2020 a, 22).

”Ei normaalisti (ole riittävästi tekemistä), mutta nyt joo ku mä oon (kertoo työnimikkeensä vankilassa ja mitä työtehtävään kuuluu) ni saa tehä aika paljo. Mut sitku on tutkintavanki ni jos ei ois tätä (työtehtävä) työtä ni ei mul ois mitään tekemistä.”

”Sil taval oikeestaa hyötyy et saa olla sen muutaman tunnin yksinään sellis ettei ketään muita oo siin.”

Haasteet noudattamisessa. Osalla henkilöistä oli vaikeuksia noudattaa päiväjärjестystä, vaikka kaikki haastateltavat sanoittivatkin tietävänsä rutiinien merkityksen tai tärkeyden omassa elämässään. Haasteiksi päiväjärjестyksen noudattamisessa mainittiin sopeutumisvaikeudet ja auktoriteettiongelmat, mutta myös päiväjärjестyksen sopimattomuus itselle. Kukaan ei ole aamuisin pakottamassa nousemaan sängystä ylös, joten pitkään nukkuminen ja yöllä television äärellä valvominen koettiin itselle paljon palkitsevammaksi. Yksi haastateltavista kertoi kapinoivansa periaatteesta toisten laatimia rutiineja vastaan, koska se koettiin nöyryyttäväksi. Penttilä, Rintahaka & Kaltiala-Heino (2011) mukaan neurokirjon henkilön

sosiaalisia suhteita voivatkin heikentää impulsiivinen häiriökäyttäytyminen, tahallinen sääntöjen rikkominen, sekä aggressiivisuus. Lisäksi neurokirjon henkilöiden toimintakyvyn tukemisessa olisi tärkeää huomioida yksilöllisesti suunnitellut rutiinit osana kuntoutusta (Käypä hoito -suositus 2024). Osa haastateltavista kertoikin kaipaavansa rutiineja, mikäli niitä voitaisiin suunnitella heille yksilöllisesti.

” No ehkä sekä että. Tai sillee et pitää olla rutiinei, mut sillee et jos joku muu päättää ne sun puolest ni sit ne ehkä vähä menettää tarkotuksensa. ”

”Mä yleensä valvon pitkin öitä ja sit vankilassakin ku hyvät leffat tulee myöhään illalla. Niin sit mä vaa nukun suurimman osan vaan siit päivästä, et sit mä herään syömään ruokaa.”

Stressaavat elementit. Osa haastateltavista kertoi päiväjärjestyksen aiheuttavan heille myös stressiä. Stressin aiheuttajiksi kuvattiin sellin ovien olevan liian vähän aikaa auki, jolloin ei kerennyt tekemään kaikkia suunniteltuja toimintoja. Haastateltaville saattoi tulla kiireen tuntu mieltiessään, mitä kaikkea he ehtivät sellien auki ollessa tekemään ja mitä eivät. Toiseksi stressiä aiheuttavaksi tekijäksi kuvattiin illalla ruuattomuus. Vankilassa on iltaisin mahdollisuus tehdä itselleen iltapalaksi leipää, mutta öisin ei ole mahdollisuutta ruokailuun. Henkilöt, jotka eivät noudattaneet päiväjärjestystä ja menivät öisin myöhään nukkumaan, vaikuttivat kohtaavan eniten stressaavia elementtejä omassa vankila-arjessaan. Ne henkilöt sen sijaan, jotka noudattivat vankilan päiväjärjestystä eivät kertoneet tämän tyyllisistä stressaavista elementeistä omassa vankila-arjessaan.

4.1.2 Toiminnat

Koulutus ja työtoiminta. Kouluttautumisesta ja työtoiminnasta puhuttiin lämpimään ja myönteiseen sävyyn niiden haastateltavien puolesta, jotka siihen osallistuivat tai sitä harkitsivat. Osa haastateltavista osallistui rutiininomaisesti vankilan tarjoamaan työhön ja kokivat sen ehdottomana voimavarana vankilassaoloaikanaan. Voimavaraa perusteltiin muun muassa sillä, että se toi mukanaan rutiinia vankila-arkeen, pääsi tekemään päivän aikana paljon asioita ja oppimaan uusia taitoja, mutta myös purkamaan ylimääräistä energiaansa. Kukaan haastateltavista ei haastatteluiden aikoihin osallistunut opiskeluihin, mutta osa oli harkinnut niiden aloittamista. Haastateltavien mielestä opinnoissa kiinnosti ammattipätevyyden hankkiminen, mutta myös puhtaasti ajan kuluttaminen. Yksi opiskeluiden aloitukseen negatiivisesti vaikuttava elementti oli tutkinta- ja vankeusvankien eriävät oikeudet; Tutkintavangin ei ole mahdollista osallistua opiskeluun ennen, kuin hänet on tuomittu syylliseksi vankeustuomioonsa (Rikosseuraamuslaitos 1.9.2022). Tämän ongelman

tunnisti ja toi esille myös sellainen henkilö, joka ei ollut tutkintavanki. Tutkintavankien ja vankeusvankien eriäviä oikeuksia ja velvollisuuksia pureskellaan myöhemmin vielä omassa teemassaan tarkemmin.

”Nyt ois niinku tarkoitus tehdä jotain hyödyllistäki tähä tuomio aikaan. Opiskella tai jotai muuta.”

Ulkoilu. Liikunnalla on yleisesti hyvinvointia lisäävä vaikutus, joka saattaa lisäksi vähentää ADHD:n piirteitä säännöllisesti harrastettuna (Käypä hoito -suositus 2019; Käypä hoito –suositus 2024). Vankilan arkeen kuuluu päivittäin tunti ulkoilua, jonka kaikki haastateltavat toivat ilmi haastatteluissa sen koommin kommentoimatta omaa suhtautumistaan sitä kohtaan. Vaikuttaa, että kaikilla haastateltavilla on suhteellisen neutraali asenne ulkoilua kohtaan, vaikka enemmistö toivoikin ulkoilu-aikaa lisäävän. Ulkoiluajan lisäämisen lisäksi kehittämissuhteeksi esitettiin useampaa ajankohtaa ulkoilulle, joista saisi valita itselleen sopivamman ajan, sekä yleisesti palloilu ja liikunta-ajan lisäämistä.

”- - kun mä treenasin sellissä koko ajan ja mä treenasin ulkoilussa koko ajan et piti purkaa sitä energiaa.”

”No... Varmaanki niinki pieni asia et niinku ulkoilu järjestettäis useemman kerran päiväs ja sais ite valita et mihin aikaan menee.

Kirjasto. Kaikki haastateltavat kertoivat hyödyntävänsä vankilassa olevaa kirjastoa ja kokivat sen hyödylliseksi. Kaikki henkilöt kuvailivat käyttävänsä kirjastopalveluita ja lukevan kirjoja vankila-aikana, vaikka eivät välttämättä kokeneet sitä erityisen tärkeäksi tai merkitykselliseksi itselleen. Suhtautuminen kirjoihin ja lukemiseen jakautui haastateltavien kertomusten perusteella kahteen: Lukeminen ajankuluna ja lukeminen mielenkiintona. Osa haastateltavista kertoi lukevansa kirjoja kuluttaakseen aikaansa, kun taas jotkut käyttivät kirjastopalveluja selkeästi oppiakseen lisää omien mielenkiintojen mukaan. Kirjaston valikoimaa pidettiin monipuolisena, vaikka henkilöllä olisi erityismielenkiinnonkohde tiettyyn aiheeseen. Haastatteluiden kertomusten perusteella kirjojen luetun ymmärtämiseen näytti vaikuttavan henkilön oma kyky keskittyä kirjaan sillä hetkellä.

” Kyllähän tää on et vaikka sä et tykkäis siit kirjast ni kyl sitä tulee luettuu. Mut kyl siinäki sit huomaa sen ADHD:n et lukee kolme sivuu ja sit on vähä sillee et mä en tiedä mitä mä oon lukenu.”

4.1.3 Vankeusvangit ja tutkintavangit

Yksi teema joka aineistoissa nousi esiin, oli tutkintavankien ja vankeusvankien erilaiset oikeudet ja mahdollisuudet osallistua toimintaan. Näitä eroavaisuuksia on kuvattu myös teoriaosuudessa, jossa on tutustuttu lähemmin myös tutkintavankeuslain ja vankeuslain sisältöihin. Nostan teeman myös tutkimustuloksissa esille, sillä tulosten perusteella vankilan arkeen vaikuttaa vahvasti se, onko henkilö tutkintavanki vai vankeusvanki. Osa haastateltavista ei tuonut tätä aihetta lainkaan esille, mutta osalla haastateltavista oli huonoja kokemuksia tutkintavankien ja vankeusvankien erilaisista oikeuksista, joita he toivat haastatteluiden aikana esille. Nämä henkilöt tiedostivat näillä kahdella vankityypillä olevan pakostikin eroavaisuuksia rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Kokemukset näistä olivat joko omakohtaisia tai sitten sivusta seuraajan roolista kuvattuna. Osa haastateltavista vertasi omaa vankeusvankiarkeansa tutkintavankina olemiseen ja vaikutti kiitolliselta mahdollisuudesta osallistua työntekoon ja muihin erilaisiin toimintoihin, joita hänellä ei aikaisemmin ollut.

”-Mut sitku on tutkintavanki, ni jos ei ois tätä (työ vankilassa) työtä ni ei mul ois mitään tekemistä. -”

Lisäksi aineistoista nousi esiin tutkintavankien heikommat mahdollisuudet opiskella tai kouluttautua. Samankaltaisia tuloksia on saatu tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin vankilaturvallisuuden kehittämistä ja vankien kuntoutusta. Tutkimuksen tuloksissa vangit olivat maininneet toiveen työtoimintojen ja koulutusten lisäämisestä erityisesti tutkintavangeille. Lisäksi tuloksissa nostettiin esille toive eri sairauksien ja vammojen huomioimisesta toimintojen järjestämisessä. (Paasonen ym. 2023, 34.) Tässäkin tutkimuksessa haastateltavat toivoivat neurokirjon piirteiden parempaa huomiointia toimintojen järjestämisessä, mutta näitä käsitellään myöhemmin vankilan työntekijät teemassa.

Osa haastateltavista oli tai on aikaisemmin ollut tutkintavanki, jolloin näiden kahden erilaisten mahdollisuuksien vertaileminen oli mahdollista. Osa haastateltavista kertoi odottavansa opiskeluiden aloittamista, kunhan siirtyisi tutkintavankeudesta vankeuteen. Kehittämiseksi mainittiin tutkintavangeille paremmat osallistumisen mahdollisuudet tai mahdollisuus edes tutustua teemoihin, jotka heitä kiinnostavat. Kaikkien mahdollisuuksien ulkopuolelle jääminen lisää erään haastateltavan mukaan syrjäytymistä ja epätoivottua käyttäytymistä, koska henkilöllä ei ole mitään muitakaan mahdollisuuksia.

”No ehkä se, et olis tutkintavangeil enemmän toimintaa. Ehkä. Mut en mä tiedä sentakii tulis varmaan aika monii käytännönongelmii.”

” - Niinku et ois ehkä niinku samoi oikeuksii tutkintavangilla ja vankeusvangilla niinku saada apuu, päästä tutkimuksii tai tehdä opiskeluita. Tai vaikka sä et pääsis opiskelee johonki ni saisit edes jonkinlaista apuu et sä voisit edes perehtyy siihen mihin sä haluat. Tutkintavangit on vähän niinku, et eine oo sellasii ku vankeusvangit ku ne voi tehdä töitä, opiskella ja totta kai sul on paljon enemmän aktiviteettii. Sitku sä oot tutkintavanki ni sul ei oo oikeuksii mihinkää, sä et pääse pankkii käymää, hoitaa mitää raha-asioi tai oikeuksii tehdä mitää kuntouttavaa toimintaa, koska sä et voi tehdä mitää. Ihmiset menettää koteja ja työpaikkoi ku ne ei voi hoitaa niitten asioita ku ei niillä oo oikeuksii tehdä sitä. Ni ne lisää kaikki tommoset pienet asiat niit oireita ja sitä käyttäytymist koska mitä muuta sä teet?

4.2 Vankilan sosiaalinen ympäristö

Haastateltavien kertomusten perusteella erilaiset neurokirjioon kuuluvat piirteet vaikuttivat monella tapaa vankilassa pärjäämiseen. Samankaltaisia tuloksia on saatu oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020-hankkeessa, jossa neurokirjon vangit ovat kuvailleet vankilassa olemista neurokirjon piirteiden kanssa (Kara ym. 2020 a, 15–22). Tässä kappaleessa tarkastellaan vankilan sosiaalista ympäristöä syvällisemmin neurokirjon henkilöiden näkökulmasta ja paneudutaan siihen, miten erilaiset neurokirjon piirteet mahdollisesti vaikuttavat siellä pärjäämiseen.

4.2.1 Tylysyys ja virikehakuisuus

Tutkimustuloksissa ajan kulumiseen liittyvät teemat olivat suuressa roolissa haastateltavien kertomuksissa. Edellisessä kappaleessa niitä tarkasteltiin vankilassa olevien päiväjärjestysten ja toimintojen kautta, mutta tässä kappaleen tarkoituksena on pohtia ajan kulumista syvällisemmin. Haastateltavien kertomuksissa esiintyi useasti tylysyys ja virikehakuisuus, jotka heijastuivat niin positiivisella, kuin negatiivisellakin tavalla yksilöön niin sisäisesti, kuin ulkoisestikin. Jokainen haastateltava osasi kertoa tylyyyden kokemuksistaan ja siitä, millaisia ratkaisuja he olivat keksineet vankilassa sen taltuttamiseksi. Tylyyyden heijastuminen erilaisiin toimintoihin ei kuitenkaan ollut yksiselitteistä, sillä välillä henkilöllä saattoi olla voimavaroja heijastaa tylyyyttään itsensä kehittämiseen ja välillä ajatuksissa selkeästi piili jännitteen ja vaaran tunnun hakeminen. On väistämättäkin selvää, että suljetussa vankilassa on

paljon tylsyyttä, joka on osattava kohdata mahdollisimman rakentavasti, mikäli haluaa välttyä lisärangaistuksilta vankeustuomionsa aikana. Neurokirjon henkilöillä tylsyyden kokemukset voivatkin tuntua sietämättömiltä ja vaikeuttaa huomattavasti vankilassa pärjäämistä (Kara ym. 2020 a, 16–22).

Tylsyyden heijastuminen hyvään. Haastateltavat kertoivat tilanteita, joissa he olivat suunnanneet tylsyyden kokemuksiaan vankilassa itsensä kehittämiseen. Itsensä kehittämiseen sisällyttiin urheilun, opiskelun, kouluttautumisen ja luovuuden, joilla yleisesti voidaan nähdä olevan positiivisia vaikutuksia koettuun terveyteen ja elämänlaatuun. Osaa näistä toiminnoista ja niiden kokemuksia käsiteltiin jo aikaisemmassa kappaleessa. Henkilöt kertoivat tekemisen tärkeydestä ja siitä, miten haluaisivat hyödyntää omaa vankeusaikaansa.

Vankeusajan hyödyntämiseen kuului kiinnostus opiskelua ja itsensä kehittämistä kohtaan, mutta myös laihtuminen tai fyysisen kunnon kasvattaminen. Fyysisen kunnon kasvattamisessa erityisesti lihasten kasvattaminen nostettiin esiin. Fyysisen kunnon kasvattamista kerrottiin harrastettavan ulkoilussa, vankilan kuntosalilla ja omassa sellissäkin. Muita tekemisiä, joita haastateltavat kertoivat sellissä tekevän, olivat kirjojen lukeminen ja piirtäminen. Neurokirjon henkilöille tyypillinen ylikeskittyminen ja jatkuva tarve tehdä jotain koettiin myös haastateltavien osalta keskittymistä ja asioihin paneutumista edistäväksi. Ylikeskittyminen eli niin kutsuttu hyperfokus nähdään neurokirjon henkilöillä voimavarana ja vahvuutena (Käypä hoito -suositus 2024; Käypä hoito -suositus 2019). Nämä piirteet sanoitettiin voimavaraksi vankilassa myös haastateltavien toimesta.

” En mä päivittäi (piirrä), mut aina välil tulee semmone innostuksen kipinä et varmaa muutaman kerran viikos.”

”Siel ekal tutkintavankeusjaksol mä laihtuin ihan kivasti, niin se auttaa työn hakemises.”

Tylsyyden heijastuminen huonoon. Autismikirjon henkilöillä negatiivinen sosiaalinen ympäristö voi lisätä merkittävästi väkivaltaisuutta (Peraire ym. 2023). Haastateltavat kertoivatkin tilanteita, jotka voidaan ymmärtää ehdottomasti tylsyyden kohtaamisesta syntyvään negatiiviseen vaikutukseen. Väkivaltaisuutta kukaan haastateltavista ei maininnut haastatteluiden aikana, vaan heijastus oli muihin negatiivisiin teemoihin. Negatiivista vaikutusta voisi kutsua tutkimustulosten perusteella myös epätoivotuksi toiminnaksi, koska en nähnyt niillä olevan positiivisia vaikutuksia mihinkään tai kehenkään.

Negatiivinen vaikutus ulottui henkilöiden käyttäytymiseen ja toimintamalleihin, mutta myös henkilön sisäisiin tekijöihin, joka voi olla hyvin vahingollista. Tylsyyttä oli siedettävä joka päivä, joka haastoi jaksamista, motivaatiota ja kuntoutumista vankilassaolon aikana jatkuvasti. Haastateltavien sanojen mukaan neurokirjioon kuuluva energisyys ja jatkuva tarve olla liikkeessä voi olla myös vankilassa pärjäämistä haittaava tekijä voimavaran sijaan. Tätä perusteltiin jatkuvalla tekemisen epätoivoisella kaipaamisella, joka saattaa heijastua tiedostaen tai tiedostamatta huonoihin valintoihin. ADHD-henkilöillä dopamiinivälitteisissä hermoratayhteyksissä on huomattu poikkeavuutta, joka vaikuttaa impulssikontrollia sääteleviin alueisiin (Puustjärvi 2019). Kaiken kaikkiaan huonojen valintojen taustalla kuvattiin olevan esimerkiksi dopamiinin tarve, kiristyneet tunteet, sekä muiden vankien kanssa jaetut tylsyyden kokemukset.

“ADHD-ihmiset tarvitsee dopamiinia isompi määrii, niin sä haluat jännitystä, sä hakeudut sellaisiin jännittäviin tilanteisiin.”

Heijastus sisäiseen. Vankilassa vallitseva ajoittainen tylsyyys aiheutti epäilemättä erilaisia tunteita henkilöiden keskuudessa. Radikaalimmaksi tilanteeksi nousi esiin masennukseen sairastuminen vankila-aikana. Masennukseen sairastumiseen on vaikuttanut useampi tekijä, mutta tekemättömyys ja paikallaan olo ilman päämäärää ja rutiineja kerrottiin olevan yksi niistä. Muut vangit kuvailivat myös jatkuvasta tylsyydestä aiheutuvasta turhautumisesta ja ärsytyksestä, joka vähitellen kasvaa pään sisällä suuremmaksi. Tämä vaikutti olevan kertomusten perusteella yleistä myös muilla vangeilla. Jatkuva tylsyyys ja omine ajatuksineen olo lisäsi henkilöiden pahoinvointia, joka alkoi vähitellen näkymään vankilassa myös ulkoisina tekoina. Tämä osaltaan lisäsi myös toisten vankien välillä ja työntekijöiden kanssa jännitteitä. Työntekijöiden ja muiden vankien osuudesta kerrotaan myöhemmin omista kohdissaan.

Heijastus ulkoiseen. Niin sanottuja ulkoisesti huomattavia vaikutuksia tylsyyden sietämisestä olivat vankilan sisällä laittomat puuhut. Kuten yksi haastateltavista mainitsi, joukossa tyhmyys tiivistyy. Eräs haastateltavista kuvasi, että porukan kesken ollessa riittävän tylsää, aletaan siihen etsimään hetkellistä jännitettä jostakin kielletystä. Yksi haastateltava kuvasi voimavarakseen keksiä itselleen helposti tekemistä, mutta ajoittain vankilassa tämä kekseliäisyys näkyi myös negatiivisissa merkeissä, mikäli henkilöllä oli yhdessä riittävän tylsää.

Samankaltaisia tuloksia on mainittu oikeusturva ja kuntoutus kuntoon (2020, 22) hankkeessa, jossa ADHD-vangit ovat kertoneet sietämättömästä tylsyydestä, joka saattaa johtaa konfliktitilanteisiin hakeutumiseen tai pilojen tekemiseen. Laittomien puuhien ja jännitteiden hakemisen lisäksi yksi henkilö mainitsi huumeiden ja alkoholin käytön olevan yksi tapa saada jännitystä omaan elämään. Hän ei kuitenkaan ilmaissut kommentissaan selvästi, oliko näiden käyttö tapahtunut vankilassa vai vankilan ulkopuolella.

”Kyllähän nyt tulee tehtyy (hölmöyksiä) tai et sitku on todella tylsää ja on paljo porukkaa jol on se sama tunne ni jengi mieltii et hei keitetääs kiljuu tähä näin. Et sit se menee niinku porukalla tohon tieks sä? Joukossa tyhmyys tiivistyy, koska kaikki on sitä mieltä et jotain pientä jännitet tai jotain vähäks aikaa ku ei oo muutakaan. Et olis sit jotain mitä tehdä.”

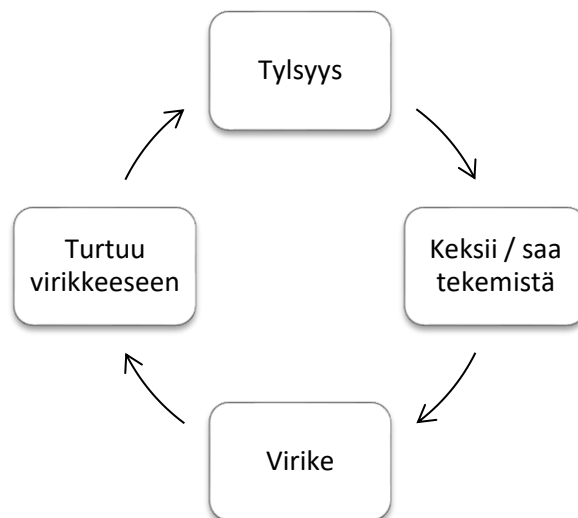
Virikehakuisuus. Osa toiminnoista, joilla pyrittiin hakemaan virikettä, olivat laadultaan neutraaleita. Toiminnot olivat siis sellaisia, etten näe niillä olevan yleisesti ottaen selkeää positiivista tai negatiivista vaikutusta. Osa toiminnoista oli myös sellaisia, etteivät ne hyödytä tai edistä mitään. Henkilöt kuvailivat vankilassa olevan välillä niin tylsää, että päätyy tekemään jotakin täysin turhaa, jotta saisi edes pienen virikepiikin aivoilleen (kuva 2). Tällaisia toimintoja oli esimerkiksi suihkussa käyminen, oven potkiminen ja pöytänsä siivoaminen uudelleen ja uudelleen. Lisäksi sisällytin tähän alaluokkaan television katselun, vaikka sieltä voi katsella opettavaisiakin asioita. Useammalle haastateltavalle televisio tuntui olevan suurin ajanviettämisen keino sellissä ja vankilassa. Lisäksi television katselu koettiin niin matalan kynnyksen toiminnaksi omassa sellissä, ettei välttämättä jaksettu innostua aikaisin heräämisestä tai vankilan toimintoihin osallistumisesta.

”Mut sitku ovet on kiinni ni tulee sellanen äärimmäinen tylsyyys, ku ei oo ketään kenenkaa jutella. Välil potkii johonki ovee ja kysyy muilt mitä niil kuuluu.”

”- -Luen, ei kai siin oikee muut oo, sit mä meen suihkuu ku jotain on pakko tehdä esim. siivota.”

”Mä vaan makoilen siel mis mä katon telkkarii. Ja arkipäivisin tulee ain iltpäivällä Simpsonit, niin mä katson sitä. Sit illalla tulee melkee ain joku hyvä leffa.”

Kuva 2 – Virikehakuisuus

Jokaisella haastateltavalla oli kokemuksia tylsyydestä suljetussa vankilassa. Joillakin kokemuksista oli enemmän ja joillakin vähemmän. Jotkut osasivat kanavoida tylsyyttään paremmin produktiivisiin ratkaisuihin, kuin toiset. Yhteistä kaikille kuitenkin oli, että vankilassa joutui sietämään tylsyyttä. Ratkaisuksi tylsyyteen esitettiin muun muassa erilaisia aktiviteettihankintoja vankilan puolesta. Tällaisia olivat esimerkiksi pelikortit, lautapelit tai tikkataulu, jonka haastateltavat kuvasivat uupuvan joiltakin osastoilta. Haastateltavat myös sanoittivat tiedostavansa, etteivät esimerkiksi pelikortit ratkaise kaikkia heidän ajankuluunsa liittyviä ongelmia, mutta toisivat kuitenkin oman lisänsä osastolla oleskeluun.

”Ihan vaan vaikka, mitä kaikil osastol ei nykyään oo ni tikkataulu.”

4.2.2 Rangaistavuus

Vankilan tarkoituksena on rangaista henkilöä tekemästään rikoksesta eristämällä hänet yhteiskunnasta ja pyrkiä samalla antamaan vangille eväitä vankilan jälkeen yhteiskunnassa toimimiseen ilman rikollisuutta (Rikosseuraamuslaitos 31.12.2024). Haastateltavien kertomuksista välittyi, ettei vankila ympäristönä itsessään toimi kuitenkaan motivaattorina rikoksettomaan elämään suunnatessa. Vankilaympäristöä kuvailtiin ihan mukavaksi, eikä läheskään niin pahaksi kokemukseksi, mitä oli etukäteen kuviteltu. Vain yksi haastateltavista oli jyrkästi sitä mieltä, ettei enää ikinä aio joutua vankilaan. Hän kertoi rikollisesta elämästään ja siitä, kuinka yhtenä päivänä hän oli sellissään katsonut peiliin ja päättänyt kunnostautua elämänsä suhteen lopullisesti.

Impulsiivisuus saattaa näkyä neurokirjon henkilöillä elämishakuisuutena ja riskialttiina käyttäytymisenä (Virta & Leppämäki 2017). Suurin osa haastateltavista kuvasikin itseään impulsiiviseksi, joka voi näyttäytyä välinpitämättömyytenä potentiaalisissa rikostilanteissa impulssin tullessa. Tällä hetkellä uusintarikollisuus vankilasta vapautuneilla vankeusvangeilla on 60 % ja riski uusintarikollisuuteen nähdään kasvavan sitä mukaan, kuinka monta kertaa henkilö on ollut vankilassa (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2023, 19). Yksi haastateltavista kuvasi suljettuun vankilaan joutumisen kynnyksen madaltuneen ensimmäisen kerran jälkeen, sillä silloin on jo tietoinen siitä, mihin on joutumassa.

”Kyllä tuota se on semmone mukava (vankilaympäristöstä). Ei olis uskonu ennenku tänne joutu.”

”- Toi nimeomaan on se merkitys. Sitku nuorempana sä mietit tekojas, ettet sä joudu vankilaan, mut sitku sä saat sen ekan tuomion ni se kynnyks pienenee. Ja sit sä et ajattele sitä seuraamust, koska se on sulle tuttu jo. Ei sua haittaa. Ei mua niinku haittaa olla vankilas. Ei tää kivaa oo, mutku ei tää oo sellanen, et mä en pystyis elämää tän asian kans. Tai pääsis yli täst tai et mä en kestäis tätä.”

Laitostuminen. Kuten edellä kuvattiin, vankilaa ei koettu kovinkaan vaikeaksi tai pahaksi paikaksi, joka voi osaltaan vaikuttaa vankilan rangaistavuuteen. Haastateltavat puhuivat haastatteluiden aikana lisäksi laitostumisesta ja puutumisesta, jota joutuu vankeusaikanaan kokemaan. Kielitoimiston sanakirja (2024) määrittelee laitostumisen käsitteen niin, että henkilö voi institutionaalistua tai passivoitua omasta itsenäisestä elämästään. Haastateltavat puhuivat näistä teemoista, vaikka osa heistä osallistuikin toimintoihin tai kuntoutukseen eli tutkimustulosten perusteella nämä eivät ole toisiaan poissulkevia asioita.

Autismikirjon henkilöiden on kerrottu olevan vankilan sosiaalisissa tilanteissa haavoittuvassa asemassa, joka voi johtaa ahdistumiseen ja sosiaaliseen eristäytymiseen (Peraire ym. 2023). Omasta elämästään passivoituminen ei kuitenkaan ole samassa linjassa suljetun vankilan kuntoutuksen tavoitteiden kanssa, vaan niiden välillä on selkeä ristiriita. Eräs haastateltavista kuvasi pitävänsä sellissään makoilusta ja television katselemista, jonka takia ei jaksanut innostua tai kiinnostua vankilan tarjoamista toiminnoista. Toimintoja siis on tarjolla, mutta niitä ei koettu itselle riittävän merkityksellisiksi tai tärkeiksi, jolloin niihin ei tullut osallistuttua.

”Mä käyn kuntosalilla ja sitten mä oon siel osastol muitten kans, mut muuten en erityisemmin (osallistu toimintoihin). Se telkkari on sen verran houkuttelevampi.”

”Mut kyl tää niinku jollain taval, kyl tähän niinku tottuu ja sopeutuu ja laitostuu (vankilaympäristöstä).”

4.2.3 Muut vangit

Alun perin tutkimuksesta jätettiin muut vangit pois aiheen rajauksellisista syistä, mutta haastateltavat toivat siitä huolimatta aihetta omissa kertomuksissaan esille. Haastateltavilla oli erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia muista vangeista, jonka takia ne luokiteltiin vielä omiksi erillisiksi alaluokikseen.

Muut vangit voimavarana. 20 % suomalaisista vangeista on maininnut saavansa tukea vankilassa muilta vangeilta (Rautanen ym. 2023, 188). Osalla tämän tutkimuksen haastateltavista ensisijainen suhtautuminen toisiin vankeihin olikin lämmin. He viettivät toistensa kanssa aikaa sellien ollessa auki ja kokivat toisten kanssa juttelun mieleiseksi tekemiseksi. Lisäksi samanikäisten ja -henkisten kanssa kerrottiin olevan vankilan sisäisiä kaveriporukoita, joiden kanssa viettää vapaa-aikaa. Vastavuoroisesti toisten ihmisten kanssa samanhenkisyyden puute tiedostettiin, jolloin saatettiin poistua tilanteesta, joita ei kokenut mieluisiksi. Näiden lisäksi osa haastateltavista kertoi juttelevansa muiden vankien kanssa välillä, mutta viihtyvän kuitenkin ensisijaisesti yksin sellissään.

”Joo kyl mä tykkään välillä (olla yksin) mut seki ku meillä on nyt nuorii täs parin porukka et on hyvin yhteyksis, mut sitku on muutama raskas ihminen, ni ei jaksu olla siin. Et se on mulle hyvä ku mä asun yksin. Jos kahestaa asuu ni siin tota saattaa mennä hermo jos on vähänkää erilaiset ihmiset et sit se menee kyl vähä semmoseks.”

Muut vangit haaittava tekijänä. Muut vangit aiheuttivat henkilöille myös negatiivisia kokemuksia vankilassaolon aikana. Yksi haastateltavista kertoi kiusaamiskokemuksistaan vankilassa. Henkilö kertoi, ettei hän ymmärrä epäverbaalista viestintää ja olevansa muutenkin huono sosiaalisissa tilanteissa, joka saattaa asettaa hänet helposti kiusattavan rooliin. Lisäksi näiden neurokirjoon kuuluvien piirteiden takia hänelle aiheutui tilanteita, joissa hän ei ollut varma muiden henkilöiden aikomuksista. Tämä aiheutti epämurkavia tilanteita henkilön ja muiden vankien välille. Lisäksi muutamat kertoivat muiden vankien keskustelunaiheet pyörivän useasti ympyrää samoissa teemoissa ja yleisessä valittamisessa, joka koettiin

raskaaksi. Osa haastateltavista kertoi viettävänsä mieluummin aikaansa yksin, kuin osallistuvansa näihin keskusteluihin.

”No jotkut ihmiset on tota... Mut on helppo ottaa kiusaamisen kohteeks koska mä oon niin huono sosiaalisissa tilanteissa.”

”Mä mä mä mä en tiäks jaksu kuunnella mitään narinaa tai kitinää. Tai mitä sä teet jekkuja, jos et kestä kakkua? Tee paremman mukaan. - -”

”- Et sit taas muiden vankien kaa se on aika useesti sitä, et puheenaiheet on mitä on et alkaa tulee jo korvist ulos.”

Arvaamattomuus. Vankilaympäristön arvaamattomuus voi neurokirjon henkilöillä lisätä koettua stressiä ja siellä pärjäämistä (Kara ym. 2020 a, 14–15). Vankilan arki voikin olla arvaamatonta monesta eri syystä, jotka kaikki vaikuttavat henkilön siellä pärjäämiseen. Erityisesti arvaamattomuuteen vaikuttavat muut ihmiset, joiden kanssa vankilan sosiaalisessa ympäristössä tulee toimia. Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 184–192) raportissa vangeista yli puolet kokivat epäluottamusta toisia vankeja kohtaan. Tässä tutkimuksessa osa haastateltavista kertoi muiden vankien luovan sosiaalisista tilanteista arvaamattomia.

Arvaamattomuuteen voi vaikuttaa henkilön oma kyvykkyys havaita muiden henkilöiden aikeita tai sanattomassa viestinnässä mahdollisesti ilmeneviä merkityksiä. Nämä taidot voivat olla neurokirjon henkilöillä heikommat, jolloin he saattavat kuormittua sosiaalisissa tilanteissa tavallista helpommin. Ylikuormittuneessa tilassa toimintakyky voi laskea ja aggressiivisen käyttäytymisen uhka jopa lisääntyä. (Kara ym. 2020 a, 9.) Nämä voivat asettaa neurokirjon henkilöt epäedulliseen asemaan suhteessa muiden vankien kanssa toimimiseen. On kuitenkin huomioitava, ettei kaikkia ihmisten aikeita voi havaita ulkoisesti tai etukäteen, jolloin vankilassa oleminen voi vaatia jatkuvaa valppautta tai hereillä olemista omasta ympäristöstään, kuten yksi haastateltavista kuvasi.

”Mä en näe viestejä. Mun epäverbaalinen viestintä on aika heikkoo. Ja sit mä en välttämät ymmärrä muiden aikomuksiin. Ni se aiheuttaa vähän hermostust-.”

” On raskasta. Koko ajan pitää olla valppaana.- -”

4.3 Vankilan työntekijät

Tällä hetkellä suomalaisista vangeista vain 17 % on maininnut saavansa apua vankilan työntekijöiltä ja 11 % sosiaali- ja päihdealantyyöntekijöitä. (Rautanen ym. 2023, 188). Tässä tutkimuksessa haastattelukysymyksissä puhuttiin ainoastaan vankilan työntekijöistä, jolloin haastateltavilla oli mahdollisuus kertoa vapaasti omista kokemuksistaan valitsemiltaan osilta. Aineisto koostui eniten vartijoihin kohdistuneista kokemuksista, mutta muutamia mainintoja annettiin myös muista työntekijöistä. Vartijoista tullut materiaali oli monipuolista ja laajaa, jonka takia niitä oli mieleistä tarkastella alaluokkien avulla. Neurokirjon henkilöiden kokemukset vartijoiden kanssa toimimisesta jaettiin alaluokkiin riippuen siitä, millainen lähestymistapa tai vaikutus vuorovaikutuksella oli ollut henkilöön. Kokemukset ja tunteet olivat monipuolisia ja henkilöiden asenne vartijoita kohtaan vaihteli suuresti. Muista työntekijöistä kerrotut kokemukset esitetään omassa kappaleessaan vartijoiden jälkeen.

4.3.1 Vartijat

Positiiviset kokemukset. Osalla haastateltavista mielipide vartijoista oli kokonaisvaltaisesti lämmin ja positiivinen, kun osalla mielipide tuntui vaihtelevan enemmän vartijan mukaan. Vartijoiden kanssa keskusteleminen koettiin mieluisaksi ja heille pystyttiin jakamaan henkilökohtaisiakin asioita niiden haastateltavien toimesta, joiden kokemukset vartijoista oli ainoastaan positiivisia. Potentiaalisia keskusteluhetkiä vartijoiden kanssa oli muun muassa siirtymätilanteissa, joissa vartijat ovat mukana. Henkilökohtaisten asioiden lisäksi yleinen juttelu ja huumorin heittäminen nostettiin esille vankien ja vartijoiden välisissä keskusteluissa. Ne haastateltavat, joiden mielipide vartijoista oli ainoastaan positiivinen, esittivät oman kehittämisideansa vartijoita koskien. He toivoivat vartijoiden näkyvän enemmän vankila-arjessa, jotta heidän kanssaan voisi jutella enemmänkin.

”Kyl ne on ollu tähä mennes iha hyvää (keskusteluseuraa).”

”Ei oikeestaan mitää muuta ku se et vartijat vois olla enemmän niinku paikal ja jutella enemmä.”

Osalla haastateltavista mielipide vartijoista oli enemmän henkilökemioista riippuvainen. Näillä henkilöillä oli vartijoista niin hyviä, kuin huonojakin kokemuksia, joista he kertoivat avoimesti haastatteluiden aikana. Positiiviset kokemukset liittyivät esimerkiksi huumoriin tai empatian osoittamiseen. Lisäksi osa haastateltavista perusti kokemuksiaan vartijoista ja

heidän pätevyyttään toimia vartijana työkokemuksen pituuden perusteella. Tällöin puhuttiin muun muassa vanhan liiton vartijoista ja virkaintoisista nuorista vartijoista.

Kehittämisideoiksi haastateltavat kertoivat huumorin lisäämisen ja sen, että tultaisiin matalalla kynnyksellä muuten vaan juttelemaan ja kyselemään esimerkiksi kuulumisia.

Huumorin heittäminen ja kuulumisten kyseleminen voisikin poistaa tietynlaista ”kuilua” vankien ja vartijoiden väliltä.

”No siis joittenki vartijoitten kaa joo (tykkää jutella). Et osaa heittää jotai huumorii. Et yleensä ne on noit vähä vanhempii, ketkä ei oo enää nii virkaintosii.”

”No. No ei mitään sellast tiettyy. Joitaki kertoi just et yks tollanen vartija et ku mä olin eristykses ni tavallaa et heittää jotai huumorii siin iha jotai vitsiks. Et samaistuu siihe mun tilanteeseen niinku siihe yleisee pelleilyy henkilökunnan puolest.”

”Et siel on niinku muutamii semmosii rikosseuraamuksen työntekijöit tai muutama vartija, jotka sit tulee kyselee kuulumisii. Niinku jää hetkeks höpöttää jotain ihan normaalii. Niist tulee enemmän sellasii siviiliolon hetkii, et jotkut tulee kyselee normaalisti, et mitä sä meinaat tehdä tänää.”

Ei riittävästi tietoisuutta. Suurimmalla osalla haastateltavista oli kokemus, ettei neurokirjosta ja niiden piirteistä tiedetä tarpeeksi, eikä näitä juurikaan vankilassa huomioida. Osa arveli, että joillain vartijoilla saattaa olla jonkinlaista tietoisuutta aiheesta, mikäli näitä esiintyy vartijan omassa lähipiirissä, kuten omilla lapsilla. Lisäksi yksi haastateltavista kertoi olevansa ulkoisesti niin aktiivinen ja levoton, jonka takia hän oli saanut vartijoilta ADHD:hen liittyviä humoristisia kommentteja. Vartijat eivät kuitenkaan olleet puuttuneet enempää asian huomioimiseen tai yrittäneet ohjata henkilöä tuen piiriin asian tiimoilta, vaan asia oli jäänyt vain kommentoinnin tasolle. Selkeää tietoisuutta neurokirjon teemoista ei ollut huokunut vartijoista kenellekään haastateltavalle.

”Joo no emmätiiä, kyllä kai ne (tietää henkilön kuuluvan neurokirjoon). Kun mä oon aina menossa ja on on aika meno päällä. Kyllä kyllä, kai ny varmaan ku monet on sillee ”vittu sä oot ADHD”.”

Lisäksi osa haastateltavista sanoitti heidän diagnoosinsa olevan vartijoiden tiedossa, muttei sitä huomioida vankilan arjessa millään tavalla. Vartijat eivät myöskään olleet kysyneet näiltä henkilöiltä lisätietoja, miten sitä voitaisiin paremmin vankilassa huomioida. Osalla haastateltavista oli lisäksi huonoja kokemuksia diagnoosin kertomisesta ennen vankilaan tuloa

tai he ovat pitäneet sitä lapsuudesta asti niin isona häpeäpilkkuna, minkä takia he eivät ole aiheesta halunneet mainita.

Yleinen konsensus kaikilla haastateltavilla kuitenkin oli, ettei aiheesta tiedetä riittävästi, eikä aihetta vankilassa huomioida. Yleinen kehittämisidea liittyi tietoisuuden lisäämiseen niin vartijoilla, kuin vankienkin keskuudessa, jotta ymmärrys aiheesta kokonaisvaltaisesti lisääntyisi.

”En mä tiedä, mulla on... Jäänyt sellanen kuva, et ihmiset kohtelee mua huonommin, ku ne tietää mun diagnoosista.”

”Se on iso iso häpeätahra. Joo se on vähän semmonen. Kyl se oli kouluissaki ku opettajil oli jotain erikoisluokkii ja mitä kaikkee. Aina mä sain syyt ihan kaikessa, vaikka mä en ollu tehny mitää. Se oli kyl semmonen, et vittu mä kosten kyllä kaikille tästä.- -”

Kuva 3 - Ei riittävästi tietoisuutta

Tietämättömyys vaikutti näyttäytyvän niin ihmisten välisissä kohtaamisissa, mutta myös vankilan järjestämissä toiminnoissa, joissa ei ollut huomioitu neurokirjon piirteitä tai erilaisia oppijoita erikseen. Loin jo aineiston analyysivaiheessa yllä olevan kuvan (kuva 3) tyyliksen janan, joka piti useissa henkilöiden kertomuksissa paikkaansa. Yksi haastateltavista kertoi heidän osastonsa seinälle tulleen kerran neurokirjon teemoihin liittyvä paperi, mutta vangeille oli jäänyt toiminnan sisältö ja tarkoitus kokonaan epäselväksi. Haastateltava kuvasi, että toiminnan suunnittelusta oli unohtunut käytännönläheisyys ja selkeys kokonaan. Toimintaan ei siis ollut osattu hyödyntää neurokirjon henkilöille ystävällisempää lähestymistapaa, jolloin niitä henkilöitä, jotka olisivat voineet hyötyä siitä, ei tavoitettu.

Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon-materiaaleissa ohjeistetaan neurokirjon kohtaamisissa käytettävän sanallista ohjeistusta ja kirjallista materiaalia yhdessä, jotta sisältö ja tavoitteet olisivat mahdollisimman ymmärrettävät ja helposti saatavilla (Kara ym. 2020 b, 15–17). Yksi haastatelluista esittikin kehittämisideaksi, että lapun lisäksi tai sen sijaan aiheesta kerrottaisiin sanallisesti, jotta vangit varmasti ymmärtäisivät toiminnan merkityksen ja sisällön. Sanallinen

ohjeistus antaisi mahdollisuuden myös esittää lisäkysymyksiä toiminnasta ja sen sisällöistä, joka voisi omalta osaltaan madaltaa osallistumisen kynnyksiä.

”- Eikä sillee et sä saat lapun joka osastol jos sanotaa et näin ja näin, mut sit niit ei ikin tapahdukkaa. Ja jos tapahtuu ni se ei oo sillee, et vangit osais ymmärtää sen siit lapusta. Et kyl se ois parempi ihmiselt ihmisel et sais ees jonkunnäkösen käsityksen siit mitä täs yritetään hakee ja mitä nyt tapahtuu.”

Lisäksi haastateltavat kertoivat kokemuksia heidän ja vartijoiden välisestä vuorovaikutuksesta, joiden lävitse heijastui tietämättömyys neurokirjosta. Haastatteluissa kerrottiin, ettei vankilassa impulsiivisuutta osattu katsoa tietyissä tilanteissa hieman läpi sormien. Haastateltavat kertoivat, etteivät tietyt tilanteet olisi välttämättä eskaloituneet niin pahoiksi, mikäli vartijat olisivat antaneet henkilön ilmaista tunteitaan hetkellisesti voimakkaammin. Haastateltavat sanoittivat, että ajoittain vankilassa voi olla huonoja päiviä, jolloin pieni takaisku voi hetkellisesti aiheuttaa voimakkaan tunteen. Voimakas tunne ei välttämättä kuitenkaan tarkoita, että henkilö haluaisi satuttaa tai loukata itseään tai muita tai että hän haluaisi tahallisesti aiheuttaa häiriötä, vaan enemmänkin tarkoituksena on päästellä hieman höyryä. Tulevien vankiloiden suunnittelussa onkin esitetty rauhoittumiseen tarkoitettujen tilojen lisääminen, jotka voisivat lisätä vankien hallinnan tunnetta ja vankilaturvallisuutta (Rautanen ym. 2023, 225).

Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 6) raportin mukaan 70 % ADHD-oireisista on ollut kurinpidollisessa eristyksessä. Vartijoilta toivottiinkin tähän liittyen ymmärrystä ja inhimillistä tarkastelua tilanteesta ja henkilön vallitsevasta tunteesta ennen kuin hänet vietäisiin välittömästi esimerkiksi eristykseen. Haastateltavat toivoivat neurokirjon tietoisuuden lisäämistä vartijoilla, jotta heillä olisi enemmän tietotaitoa ymmärtää tämänkaltaisten tilanteiden taustalla olevia tunteita ja niiden käsittelyä. Tähän liittyen on kuitenkin tärkeää muistaa, että vartijoiden tehtäviin kuuluu vankien turvallisuuden takaaminen ja tilanteisiin reagoiminen, mikäli vartija arvioi henkilön itse tai muiden olevan välittömässä vaarassa (Rikosseuraamuslaitos 27.1.2023). Osasta kertomuksista kuitenkin välittyi selkeästi vartijoiden tietämättömyys neurokirjon teemoista, joissa tilanteet olivatkin eskaloituneet pahemman kerran. On kuitenkin tärkeää pitää mielessä, että tarinoilla on aina kaksi tai useampi puoli kertojan mukaan. Tässä aineistoissa olen päässyt kuulemaan tarinasta ainoastaan yhden puolen, joten niihin on suhtauduttava kriittisesti.

”No ehkä niinku. Et sitä arvioidaan et minkä takii ihmiset tekee niit ja joudutaan ongelmaan. Et ei kaikki johdu siitä et on vaan joku hankala vanki. Vaan et kattois ihmisenä sitä eikä vaan vankina. Se on niinku oikeest joku ihmeen myytti mun mielest et vanki on vaan vanki. Ja et sitä ei tarvis kohdella edes ihmisenä, ku tottakai se sillo tekee myös enemmän kaikkee tollast jos meit ei edes huomioida et me ollaan kaikki ihmisii.”

”Joo siis sillee yleisellä tasolla et ei tarvis mitään yksityiskohtii mut niinku sillee vähä yleiskuvaa, et okei et tää on tämmönen juttu et vähän sit myös ymmärtäis sitä et ei se oo sen takii et haluis käyttäytyy sil taval.”

Jokaisella haastateltavalla oli kokemus, ettei heidän neurokirjolla oloaan ollut vartijoiden toimesta huomioitu lainkaan, vaikka osan kohdalla vartijoilla oli tieto diagnoosista. Konkreettisiksi kehittämisideoiksi haastateltavat kertoivat kouluttautumisen ja tietoisuuden lisäämisen. Ehdotuksissa tuotiin ilmi esimerkiksi vartijoiden ja vankien yhteisesti toteutettavasta koulutuksesta, joka voitaisiin järjestää jokaisella osastolla erikseen. Lisäksi haastateltavat ehdottivat neurokirjon teemojen sisällyttämistä jo osaksi vartijan koulutusta, jolloin uusilla vartijoilla olisi jo töihin tullessaan tietotaitoa näistä teemoista. Haastateltavat arvioivat neurokirjon teemoihin perehtyneen asiantuntijan pitämistä, vartijoille suunnatuista koulutuksista olevan hyötyä. Neurokirjon teemojen lisäksi mielenterveyteen ja päihdeongelmiin liittyviä teemoja toivottiin vartijoille lisättävän koulutuksiin.

”Ni, ni mä en oikeen tiiä. En mä nyt tiedä oonks mä oikee ihminen sanomaan miten pitäis tehdä, mut kyl mun mielest pitäis jonkinnäkösen ns. koulutuksen, niinku et sais sitä lisäotetta näist asioist.- -”

”Nimenomaan ehkä nyt kouluttaa niinku vartijoita siihen niinku suoraan niinku esille sillee laajasti. Et vangit on tietosii. Vartijat on tietosii. Et se pitäis tapahtuu jotenki yhtenäisesti. Vaikka jonkinnäköinen tilaisuus missä ois vartijat ja jotain niinku asiaan perehtyvi ihmisii ja he kertois täst et miten tätä aletaan hoitamaan. Taikka et yks osasto kerrallaan menis kuuntelemaan sen ja kattoo mitä niil on sanottavaa.- -”

Epäreilu vanki-vartija asetelma. Osalla haastateltavista oli radikaalejakin kokemuksia vartijoiden kanssa toimimisesta, joihin osaan oli vaikuttanut haastateltavien mukaan henkilökemiat. Vuonna 2022 Suomessa toteutetussa tutkimuksessa noin puolet vangeista on ollut sitä mieltä, ettei vankilan henkilökunta kohtele heitä tasapuolisesti (Paasonen ym. 2023,

32). Haastateltavat kertoivat tilanteista, joissa heille oli tullut olo, että vartijat haluavat tahallaan aiheuttaa harmia tai koetella toisen hermoja, vaikka itse pyrki käyttäytymään kunnioittavasti ja asiallisesti. Yksi haastateltavista totesikin vankien ja vartijoiden välillä olevasta pakollisesta asetelmasta, mutta samalla pohti vartijoiden huonon käyttäytymisen vaikutusta yksilöön ja koko ryhmään. Tilanteiden eskaloituminen, joka voi saada alkunsa vartijan epäkunnioittavasta käytöksestä voi pahimmillaan johtaa koko osaston turvallisuuden horjumiseen hetkellisesti.

”Tietynlainen vanki–vanginvartija asetelma on pakko olla. Mut silti se pitäis olla niinku vähä erilaine, sillee et jos vartijat kunnioittaa vankei ni kyl vangit kunnioittaa vartijoit. Et jos vartijat on mul mukavii ni tottakai mä oon mukava takas. Mut sitku tulee muutama semmone et niinku jotkut purkaa niitten huonoo päivää ni se heijastuu siihe et kaikkii vituttaa. Ja sit jotkut on vähä herkempii jos sanoo jonku väärän sanan, ni se voi eskaloituu tosi nopeesti.”

Osassa haastateltavien kokemuksissa vartijat olivat purkaneet omaa huonoa päiväänsä vankeihin esimerkiksi puhumalla epäkunnioittavasti tai tiuskimalla. Näistä tapauksista ei kuitenkaan käynyt ilmi, oliko esimerkiksi tiuskiminen ollut tahallista tai tahatonta. Eräässä kertomuksessa vartija oli vaikuttanut ottaneen tietyn vangin silmätikukseen, joka näyttäytyi vankila-arjessa muun muassa nöyryyttämisenä ja ylimääräisenä tavaroiden penkomisena ja rangaistustoimenpiteiden kirjoittamisena.

”Ei mul tuu oikeen muuta mielee, mut ehkä toi henkilökunta vois olla vähän ymmärtäväisempi. Niinku joittenki asioitten suhteen, et ei niinku heti alettais mihinkää eristykseen raahaamaan tai kirjaamaan mitään kurinpitajuttui tai rikosilmoituksii.”

”Mä oon kohtelias ja välil seki ku sä oot kohtelias ni sielt tulee joku ketä tiuskii sul ja sit sä sanot jotai et mikä vitun kiitos tä on siitä ku mä yritän olla kunnolla. Niinku se ehkä ärsyttää varmaa eniten. Et ei kaikki voi olla samanlaisii, mut kyl niinku jonkunnäkönen inhimillisyyys ja kunnioitus puolin ja toisin niinku ihmisenä, et ei tarvi tykätä siit ihmisest, mut kyl pitäis osata käyttäytyy.”

Haastateltavat toivoivat vartijoilta erityisesti vangin asemassa olemisen miettimistä ja inhimillisyyden heijastamista työhönsä. Vankilan tulisi sosiaalisesti kuntouttaa vankeja takaisin yhteiskunnan jäseniksi, jolloin olisi erityisen tärkeää näyttää esimerkillistä mallia siitä, miten ihmiset tulisi kohdata. Vankilan sosiaalisen tuen tavoitteiksi on määritelty

esimerkiksi arkielämätaitojen ja sosiaalisten suhteiden tukeminen, joissa keskustellaan, kannustetaan ja vahvistetaan yksilöitä (Rikosseuraamuslaitos 1.12.2023). Osassa haastateltavien kertomuksissa nämä tavoitteet olivat kuitenkin unohtuneet, jonka takia henkilöiden asenne kaikkia vartijoita kohtaan ei ollut missään määrin positiivinen.

”Joo en mä oikein osaa sanoa mitään muuta kuin, et pitäs ehkä osata mieltii ittee siin toises tilantees.”

”Enemmän ymmärrystä eikä olla niinku, tieks sä. Kun ei ei se tuu vittu, että mä oon vanki. Joo mä oon vanki, mut sit mä oon myöskin ihminen.”

4.3.2 Muut työntekijät

Erityisohjaajat ja psykologit. Haastateltavien kertomuksissa erityisohjaajat ja psykologit tuotiin erityisen lämpimässä valossa esiin. Haastateltavat kokivat, että tapaamiset heidän kanssaan olivat merkityksellisiä, joista saatiin eväitä, millä kehittää itseään parempaan suuntaan ilman rikollisuutta. Erityisohjaajat ja psykologit koettiin henkilöiksi, joille pystyy kertomaan sellaisiakin henkilökohtaisia asioita, joita vartijoille ei pysty. Tapaamisissa vallitsevan turvallisuuden tunteen lisäksi niistä koettiin saatavan paljon konkreettisia keinoja omaa elämää koskien. Haastateltavat mainitsivat tapaamisista esimerkiksi kustomoidut päiväjärjestykset ja toimintasuunnitelmat, ajatusmallien haastamisen ja itsereflektointiin kannustamisen, sekä Arki haltuun-työkirjan, jota työstettiin työntekijän kanssa yhdessä. Vaikka erityisohjaajia ja psykologeja kohtaan kommentit olivat ainoastaan lämpimiä, kehittämisideoiksi esitettiin vielä enemmän keskusteluavun saamista.

”On se erityistyöntekijä, on se erityisohjaaja... Ni se on psykiatrinen sairaanhoitaja, aivan loistava ihminen. Hänen kanssaan me jutellaan kerran viikossa, välil mä kerron mun tavoitteista ja vähän tällee, niin hän pystyy sitten vetämään naruista.”

” - - ja sit mä käyn kerran viikos psykologil et kyl siit nyt jotain apuu on et pystyy jotain keskusteluu käymään. - - ”

Muut työntekijät. Vartijoiden, erityisohjaajien ja psykologien lisäksi muita vankilan työntekijöitä mainittiin vain muutamien lauseiden verran aineistoissa. Vankilan johtaja mainittiin kahteen otteeseen aineistoissa ja ne kohdistuivat byrokraattisten asioiden hoitamiseen. Näistä kertomuksista välittyi tunne, että johtaja oli ottanut nämä asiat vakavissaan ja halunnut ajaa asiaa eteenpäin erityisesti vangin etu mielessä pitäen. Vankilan

johtajan lisäksi liikunnanohjaaja mainittiin yhden haastateltavan toimesta, kun vankilassa järjestettiin haastateltavan sanojen mukaan epäsäännöllisen säännöllisesti palloiluvuoroja.

Näiden lisäksi yleisesti vankiterveydenhuoltoa kohtaan osoitettiin useampia kommentteja. Haastateltavien kertomuksissa oli selkeää yhdenmukaisuutta siitä, että vankiterveydenhuollossa on puutteita. Tämä on samassa linjassa rikosseuraamuslaitoksen laatukyselyn (2022, 4) kanssa. Aineistossa mainittiin erityisesti terveydenhuollossa resurssien puute, joka näyttäytyi vangeille pitkittyneenä hoitoon tai tutkimuksiin pääsemisenä. Eräs haastateltavista esimerkiksi kertoi hänellä kestäneen viikon päästä terveydenhoitajalle, jonka seurauksena hänellä oli jäänyt säännöllisen lääkityksen lääkkeitä ottamatta.

”Vankilan terveydenhuolto voisi kehittää. Toki se, et mistä ne resurssit siinä saadaan, ei riitä resurssit edes perusterveydenhuoltoon enää.”

”Se ei olisi vaan enemmän terveydenhuollon resursseja ja kaikkia resursseja ylipäätäänkin. Mut terveydenhuollos nyt varsinkin.”

Ruotsissa toteutetuissa tutkimuksissa on saatu näyttöä rikollisuuden vähenemisestä, kun ADHD-piirteinen henkilö on saanut lääkityksen vankilaan osana hoitoaan (Lichtenstein ym. 2012). Haastateltavien kertomusten perusteella neuropsykiatriisiin tutkimuksiin pääseminen koettiin vaikeaksi, sillä palveluiden kerrottiin olevan ruuhkautuneet. Yksi haastateltavista oli kuitenkin päässyt vankilassaolon aikanaan tutkimuksiin ja saanut itselleen lääkityksen osaksi hoitoa. Tämän lisäksi yksi haastateltavista kertoi hänen ADHD-lääkityksensä loppuneen vankilaan tullessa. Tästä syystä kehittämissideoissa mainittiin lisäksi lääkityksen saaminen vankilaan.

5 Pohdinta

5.1 Yhteenvetoa tutkimuksen tarkoituksesta

Tietoisuus neurokirjon henkilöiden erityispiirteistä ja -tarpeista on riittämätöntä, joka vaikuttaa siihen, miten tätä erityisyyttä osataan yhteiskunnan eri toimialoilla huomioida (Dwyer 2022, 14–15). Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu ja tunnistettu osalla neurokirjon piirteillä olevan yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen tai rikosoikeudellisessa järjestelmässä pärjäämättömyyteen, jotka osaltaan selittävät neurokirjon henkilöiden suurta määrää vankiloissa ympäri maailmaa. Neurokirjon henkilöiden erityispiirteitä olisi tärkeää rikosoikeudellisessa järjestelmässä huomioida ja ennaltaehkäistä toimintakyvyn heikkenemiseen vaikuttavia tekijöitä. (Young, González, Mullens, Mutch, Malet-Lambert & Gudjonsson 2018.) Erityispiirteiden paremmalla huomioinnilla rikosoikeudellinen järjestelmä voisi olla kaikille oikeudenmukaisempi, mutta tällä tavoin uusintarikollisuuteenkin voitaisiin tehokkaammin puuttua (Kara ym. 2020 a, 4).

Aikaisemmissa tutkimuksissa vähemmälle huomiolle on jäänyt neurokirjon henkilöiden omat kokemukset ja ajatukset aiheeseen liittyen. Laadullisen tutkimuksen yksi tehtävistä on ymmärryksen lisääminen tietyistä aiheesta tai ilmiöstä tutkimuksen kohteena olevien näkökulmasta (Juuti & Puusa 2020, 9–10). Tämän tutkimuksen tavoitteena olikin lisätä laadullisen tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti ymmärrystä vankilan sosiaalisesta ympäristöstä neurokirjon henkilöiden näkökulmasta. Toisin sanoen tässä tutkimuksessa nostettiin erityisesti neurokirjon vankien kokemuksia ja ajatuksia vankilassaolosta ja sen sosiaalisesta ympäristöstä, jotta tätä erityisyyttä voitaisiin jatkossa ymmärtää ja huomioida rikosoikeudellisessa järjestelmässä entistä paremmin. Erityisyyttä on tärkeää huomioida, jotta eri ympäristöjä voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla muuttaa neurokirjon henkilöiden toimintakykyä tukevammaksi (Dwyer 2022, 5).

Tässä tutkimuksessa haluttiin korostaa subjektiivisuutta eli yksilöä tuntevana ja kokevana ihmisenä, jolla on yksilöllisiä tarpeita. Tutkimuksen aineisto hankittiin haastatteluiden avulla, joissa neurokirjon henkilöt pääsivät itse kertomaan kokemuksistaan. Tutkimusta varten haastateltiin kolmea tällä hetkellä suljetussa vankilassa olevaa vankia ja kahta aikaisemmin suljetussa vankilassa ollutta vankia. Haastateltavilta ei vaadittu neurokirjon diagnoosia, vaan henkilön oma kokemus siihen kuulumisesta riitti. Osalta haastateltavista diagnoosi kuitenkin löytyi.

5.2 Tulosten tarkastelua

Suomalaisista vangeista lähes puolelta on tunnistettu ADHD-oirekuvastoa ja 8,3 % autismikirjoa. Lisäksi uusintarikollisuuden ollessa Suomessa tällä hetkellä 60 % luokkaa, tulisi neurokirjon erityispiirteitä rikosoikeudellisessa järjestelmässä ehdottomasti huomioida. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2023, 18; Rautanen ym. 2023, 50–52.) Aikaisempiin tutkimustuloksiin perustuen ennako-oletuksenani oli neurokirjon henkilöiden erityispiirteiden vähäinen huomiointi rikosoikeudellisessa järjestelmässä, jota tämänkin tutkimuksen tulokset puolsivat. Neurokirjon henkilöiden vähäinen huomiointi suljetun vankilan sosiaalisesta ympäristöstä välittyi niin vankila-arjen suunnittelusta ja toteutuksesta, vartijoiden toiminnasta, kuin vankilan yhdestä tärkeimmästä tavoitteesta eli kuntouttamisesta.

Tutkimukseen osallistuvien joukko oli pienestä koostaan huolimatta monipuolinen. Joukosta löytyi diagnosoituja ja diagnosoimattomia, sekä lisäksi henkilöt kuvailit niin ADHD:n, kuin autismikirjon piirteitäkin. Haastateltavat mielsivät positiivisiksi piirteiksi itsellään esimerkiksi kekseliäisyyden, luovuuden, itselleen mielenkiintoiseen aiheeseen paneutumisen, taidon olla muiden ihmisten kanssa sosiaalisessa kanssakäymisessä ja energisyyden, jotka koettiin suljetussa vankilassa voimavaroiksi. Negatiivisemmassa mielessä tuotuja piirteitä olivat esimerkiksi vaikeus keskittyä yhteen asiaan kerrallaan, nopean hermojen menettämisen, dopamiinin tai virikkeiden jatkuvan kaipaamisen, vaikeudet sosiaalisessa kanssakäymisessä ja sanattomassa viestinnässä olevien piilomerkityksen tunnistamisen, jotka vaikeuttivat suljetussa vankilassa pärjäämistä.

Tutkimukseen osallistuvilla oli mahdollisuus kertoa vapaasti omia kokemuksiaan suljetusta vankilasta ja esittää omia kehittämisideoitaan siihen liittyen. Tutkimustuloksissa esitetyt kehittämisideat olivat inhimillisiä, eikä niissä pyydetty ylitsepääsemättömän suuria. Haastateltavien esittämissä kehittämisehdotuksissa tulisi kuitenkin muistaa, että vankilan tarkoituksena on toimia rangaistuksena yhteiskunnassa olevien sääntöjen rikkomisesta. Tällä tarkoitan, että kehittämisehdotusten toteuttamisen ja rangaistavuuden väliltä tulisi löytää tasapaino, jotta vangeista pystyttäisiin kuntouttamaan mahdollisimman hyvin yhteiskunnan jäseniä, mutta kuitenkin niin, että vankila toimisi samalla riittävänä rangaistuksena, jotta sinne ei palattaisi enää uudelleen.

5.2.1 Vankilan arki

Vankilassa olevan päiväjärjestyksen noudattamisessa oli haastateltavien kesken vaihtelevuutta. Osa koki päiväjärjestyksen noudattamisen ja vankilan toimintoihin osallistumisen tärkeänä voimavarana vankilassa ollessa. Toiset sen sijaan eivät noudattaneet tai osallistuneet näihin lainkaan, vaan olivat muodostaneet vankilaan oman näköisen arkensa, jossa esimerkiksi katseltiin televisiota myöhään yöhön. Eroavaisuudet näkemyksissä ovat todennäköisesti selitettävissä neurokirjon moninaisuudella ja sillä, että toiselle sopii erilaiset toimintatavat, kun toiselle. Jokainen tutkimukseen osallistuneista tiedosti ja sanoitti rutiinien tärkeyden, mutta osa korosti niiden muokkaamisen mahdollisuuden olevan tärkeä elementti, jotta niissä voisi pysyä. Henkilöt siis toivoivat rutiineja, mutta olisivat halunneet niihin yksilöllisiä muutoksia ja suunnittelua, jotta se tukisi heidän toimintakykyään.

Vankilassa oleva passiiviaika, haasteet sosiaalisissa suhteissa ja vaikeus kiinnittyä vankilan toimintoihin huomattiin aineistossa passivoivan neurokirjon henkilöitä suljetussa vankilassa. Vaikeus kiinnittyä vankilan toimintoihin johtui osalla tutkinta- ja vankeusvankien erilaisista mahdollisuuksista ja oikeuksista osallistua niihin ja osalla kiinnittymistä vaikeutti oma innostuksen puute. Esimerkiksi television katselu saatettiin kokea itselle merkityksellisemmäksi, jolloin vankilatoimintoihin ei osallistuttu, eikä päiväjärjestystä noudatettu. Kun pohditaan vankilan kuntouttamisen onnistumista, ei riitä, että vangit toivovat palveluita ja vankila vastaa näihin tarpeisiin. Vankilan toteuttamassa kuntoutuksessa tarvittaisiinkin myös vangin omaa motivaatiota ja sitoutumista onnistuakseen. (Kainulainen & Saari 2021, 188–189.)

Vankilan tarkoituksena on integroida vangit rikostuomionsa jälkeen takaisin yhteiskuntaan ilman rikollisuutta vankeuslaki 2005/767 2 § mukaan. Tutkimustulosten perusteella vankilaa kuvattiin yllättävän mukavana paikkana, johon vangit sopeutuvat ja omien sanojensa mukaan laitostuvat. Tämä on kuntouttamisen näkökulmasta ongelmallista, sillä vankilaa ei nähdä sellaisena rangaistustoimenpiteenä, joka aidosti tekisi intervention henkilön rikolliseen käyttäytymiseen. Tästä syystä neurokirjon piirteisiin ja niiden huomioimiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta henkilöt saisivat näihin toimintamalleihin vaihtoehtoisia ratkaisuja rikolliskierteen katkaisemiseksi. Erityisesti impulsiivisuuden nähdään olevan eniten haittaa aiheuttava piirre (Kara ym. 2020 a, 19).

Tulosten perusteella impulsiivisuus vaikuttikin haastavan erityisesti suljetussa vankilassa pärjäämistä. Aineistossa osa haastateltavista kuvasi omaa impulsiivisuuttaan, jonka

seurauksena henkilö saattoi toimia ajattelemattomasti äkillisen tunteen vallatessa tai henkilö päätyi tekemään jotakin rikollista toimintaa vankilan sisällä tai ulkopuolella ollessaan. Haastateltavat kertoivat, etteivät he osanneet miettiä impulssin tullessa tekojensa seurauksia, eikä suljettua vankilaa koettu niin pahana paikkana, jotta rangaistusta osattaisiin impulssin aikana miettiä. Impulsiivisuuden ollessa eniten haittaa aiheuttava piirre, pitäisi tulosten perusteella neurokirjon henkilöitä erityisesti kannustaa sen tunnistamiseen ja vaihtoehtoisten toimintatapojen löytämiseen.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen (2023, 18) mukaan vankien arkipäivien ajankäytöstä noin 5 prosenttia menee kuntoutusohjelmissa, kun taas muuta aikaa arkipäivistä on 56 %. Haastateltavat kuvasivat vankilassa olevan paljon tylsyyttä ja virikkeiden kaipaamista. Monet yhteiskunnan jäsenet saattavatkin olettaa sen olevan yksi vankilan tarkoituksista, jotta vangeilla olisi riittävästi aikaa miettiä ja katua omia valintojaan. On kuitenkin huomioitava, että jatkuvassa tylsyydessä korostuu yksilön oma vastuu sen kohtaamisesta. Olisikin tärkeää, että vankilan arjessa olisi riittävästi toimintoja ja tekemistä, joihin purkaa vireystilaansa epätoivottujen toimintojen sijasta.

2000-luvulla passiiviaika vankiloissa on vähentynyt merkittävästi ja sen tilalle on pyritty tarjoamaan erilaisia toimintoja ja kuntoutusmuotoja (Saari & Grönlund 2021, 184–185). Mielestäni olisi tärkeää vähentää vankilassa olevaa passiiviaikaa entisestään ja täyttää sitä jollain tekemisellä, jolla on toimintakykyä vahvistavia elementtejä. Esimerkiksi säännöllisellä liikunnalla on neurokirjon henkilöillä toimintakykyä lisääviä vaikutuksia (Käypä hoito -suositus 2019; Käypä hoito -suositus 2024). Erilaisten kuntoutusmuotojen tarjoamisen lisäksi tulisikin pohtia, miten vankeja voitaisiin aidosti motivoida kuntoutukseen ja erilaisiin toimintoihin osallistumiseen. Neurokirjon henkilöiden kokemukset vankeusrangaistuksesta voivat olla todella tuskaisia verrattuna muihin vankeihin, joka saattaa vaikuttaa henkilöiden koettuun hyvinvointiin vankilassa (Kara ym. 2020 a, 4–5). Tästä syystä erityispiirteiden huomioinnin tulisikin mielestäni tulevaisuudessa ulottua kuntoutuksen lisäksi myös vankilan toimintojen ja vapaa-ajan suunnitteluun, jotta ne voisivat tukea henkilöiden toimintakykyä mahdollisimman hyvin.

5.2.2 Vankilan työntekijät

Jokaisella haastateltavalla oli kokemus, ettei neurokirjon piirteistä tiedetä vartijoiden keskuudessa riittävästi. Yhtenä konkreettisena toimenpide-ehdotuksena oli tilan antaminen impulsiivisissa tilanteissa, sekä ymmärrys vangin reaktion tai olon takana olevasta tunteesta

tai tilanteesta. Vankien hyvinvointi ja terveys (2023, 206) raportissa mainitaankin aggressiivisissa tilanteissa tilan saamisella olevan merkitystä henkilön kokemaan osallisuuden kokemukseen. Vetäytymisen mahdollisuus antaa henkilölle kokemuksen valita itse impulsiivisessa tilanteessa, joka voi tukea hänen itsesäätelyänsä ja toiminnanohjaustaan. Muutamista haastateltavien kertomuksista kävi ilmi, ettei tilanteissa ollut pyritty antamaan tilaa tai keskustelemaan tilanteesta ensin sanallisesti, vaan tilanteet olivat eskaloituneet nopeasti esimerkiksi eristykseen viemisellä.

Toisena kehittämisideana mainittiin vartijoiden neurotietoisuuden lisääminen. Neurokirjon henkilöiden tunne- ja ajatusmaailman ymmärtäminen vartijoilla voisi vähentää konfliktitilanteita, sekä auttaa piirteiden tunnistamisessa. Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 53) raportissa mainitaan neurokirjon teemoihin kouluttamisen lisäävän neuromoninaisuutta huomioivaa työtettä työntekijöillä, sekä osaamista ohjata vankeja tuen piiriin. Tutkimustulosten perusteella vartijoiden tietoisuus neurokirjon erityispiirteistä oli lähes olematonta. Tästä syystä päädyin tutkimaan alkuvuodesta 2025 rikosseuraamuslaitoksen sivuilta vartijoiden koulutuksen sisältöjä, josta löytyi kurssi ”*AO31 erilaiset ryhmät vankilassa*”. Kurssin sisältöön oli listattu erilaisia ryhmäilmiöitä, kuten nais- ja nuorisovangit, mutta tällä, eikä muilla kursseilla mainittu internetsivujen perusteella neurokirjoa erikseen. (Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 2024.)

Tietoisuutta neurokirjon erityispiirteistä tulisi lisätä vankilan työntekijöille, sekä sisällyttää nämä teemat jo osaksi vartijoiden koulutusta. Tietoisuuden lisäämisellä voitaisiin keskittyä enemmän näkökulmaan, jossa vahvistetaan henkilön vahvuuksia. Tällä tavalla voitaisiin tukea ja mahdollistaa neurokirjon henkilöiden toimintakykyä mahdollisimman hyvin, kun piirteitä ei nähdä ongelmana tai rajoitteena. (Wehmeyer 2021, 22.) Lisäksi tietoisuuden lisäämisen avulla työntekijät osaisivat tunnistaa tuen tarvetta paremmin ja heijastaa tätä tietämystä kohtaamisissaan vankien kanssa. Tuen tarpeen tunnistamisella osattaisiin ohjata henkilöitä tuen piiriin, jossa henkilöille pystyttäisiin suunnittelemaan yksilöllistä hoitoa. (Rautanen ym. 2023, 53–53.)

Tietoisuuden lisääminen mainittiin jokaisen haastateltavan toimesta ja sitä toivottiin kohdistettavan vartijoiden lisäksi myös vangeille. Koulutuksia suunniteltaessa ja toteuttaessa tulisi kuitenkin muistaa neurokirjon piirteiden moninaisuus, jotta tietoisuuden lisääminen olisi mahdollisimman saavutettavaa kaikille osanottajille. Haastateltavat toivoivatkin, ettei tietyn toiminnan sisältöjä esitettäisi ainoastaan kirjallisesti, vaan myös sanallisesti. Haastateltavien

toiveiden mukaisen koulutuksen järjestäminen voisikin olla mielestäni monella tavalla merkityksellinen. Koulutuksen avulla henkilön tietoisuus ja ymmärrys itsestään, sekä omista toiminta- tai käyttäytymismalleistaan voisi lisääntyä, jolloin henkilöllä voisi olla enemmän tietotaitoa kiinnittää niihin tai vääristyneihin ajatusketjuihinsa tulevaisuudessa huomiota. Koulutusten lisäksi yksi haastateltavista mainitsi Arki haltuun-käsikirjan, jonka avulla näihin asioihin oli yhdessä erityisohjaajan kanssa kiinnitetty huomiota keskustellen ja tehtäviä tehden.

Tämän tutkimuksen teemojen varjossa sosiaalisista tukea toivottiin lisäävän vangeille. Sosiaalisilla suhteilla nähdäänkin olevan vahva yhteys henkilöiden koettuun hyvinvointiin, jonka takia niihin on tärkeää kiinnittää huomiota. Suljetussa vankilassa sosiaaliset suhteet ovat kuitenkin rajattuja, jotka vaikuttavat yksilöiden tukiverkoston kokoon ja siitä saadun sosiaalisen tuen määrään. (Kainulainen & Saari 2021, 178–181.) Tutkimuksessa erityisesti vankilassa olevat erityisohjaajat saivat paljon kiitosta ja ylistystä. Haastateltavat kertoivat kaipaavansa vankila-arjessa enemmän keskusteluseuraa, joka voisi olla matalalla kynnyksellä osastolla olevien vartijoiden toimesta kuulumisten kyselemistä tai sitten useammin järjestettyjä tai pidempiä tapaamisia eri vankilan työntekijöiden kanssa.

Rikosseuraamuslaitoksen laatukselyn (2022, 23–26) mukaan lähityöhön käytetty aika on kuitenkin vähentynyt, joka on heikentävästi yhteydessä rikoksettomaan elämään tukemisen kanssa. Eri vankilan työntekijöiden tapaaminen onkin ehdottomasti resurssikysymys, joka haastaa vankilan laadukasta toimintaa.

Vankilan työntekijöihin liittyen nostettiin kehittämiseksi yleisesti myös resurssien lisääminen vankiloihin ja siellä erityisesti vankiterveydenhuoltoon. Haastatteluissa nostettiin henkilökohtaisia kokemuksia vankiterveydenhuollosta, sen puutteista ja hoitoon pääsemisen kestosta. Samankaltaisia resurssien puutteisiin liittyviä tuloksia on tulkittavissa myös vankilaturvallisuutta ja vankien kuntoutusta koskevassa tutkimuksessa, jonka aineistossa vankilan työntekijöistä 82 % kertoi kuormittuvansa eniten työssään liiallisesta työmäärästä suhteessa työaikaan. Tämän lisäksi joka toinen heistä raportoi kuormitusta tapahtuvan melko usein. (Paasonen, Vainio & Luomala 2023, 36–38.) Vankiterveydenhuollon (www.vth.fi) omavalvontaohjelman seurantatiedoissa mainitaan vuoden 2024 syyskuun ja joulukuun välisenä aikana vankisairaalaan pääsyn odotusajan olevan keskiarvollisesti 8 vuorokautta ja potilastyytyväisyyden olevan palvelunlaadusta 0–10 asteikoilla 7,6.

Neurokirjon henkilöiden oikeusturvan takaamisessa ja kuntouttamisen toteutuksessa tulisikin olla tulevaisuudessa enemmän resursseja, mikäli huomioidaan heidän suuri määränsä rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Tällä hetkellä resurssit ovat yleisesti vähäisiä, joka on vaikuttanut vankilan työntekijöiden ja vankien koettuun tyytyväisyyteen. Tyytyväisyyteen heikentävästi vangeilla on vaikuttanut muun muassa arvosanat ruokahuollosta ja terveystalveluiden saatavuudesta. Lisäksi vankeuselämän laatu on yleisesti heikentynyt vuodesta 2019 ja vangit ovat raportoineet heitä kohdeltavan vankiloissa tyydyttävällä tasolla. (Blomster, Leinonen, Kääriälä & Savioja 2022, 4.) Suurin osa aineistoista esiin tulleista kehittämisideoista vaatisi lisää resursseja toteutuakseen. On kuitenkin korostettava, että vankilan työntekijöiden toimesta kohtaamisten parantaminen, empaattisuuden näyttäminen ja säännöllinen kuulumisten kysely ei vaatisi rahallisia resursseja lainkaan.

5.2.3 Vankilan jälkeinen elämä

Haastateltavien joukossa ollessa myös aikaisempia vankeja, pääsin kysymään heiltä suljetun vankilan jälkeisestä elämästä ja sen vaikutuksista. Molemmilla henkilöillä oli kokemus, että vankila tarjosi heille myös paljon positiivisia elementtejä elämään. Vankila oli tarjonnut heille ennen kaikkea mahdollisuuden pysähtyä ja kehittää itseään paremmaksi versioksi itsestään ilman rikollisuutta. Henkilöt kuvasivat oppineensa kärsivällisyyttä ja suvaitsevuutta, sillä vankilassa olon aikana piti sopeutua toimimaan erilaisten ihmisten kanssa ilman hankaluuksien aiheuttamista. Lisäksi itsevarmuuden kasvaminen, avun piiriin pääseminen ja arkisista asioista kiitollisuuden tunteminen nostettiin heidän toimestaan esille. Vaikuttaa siis siltä, että suljettu vankila opetti ihmisyyttä ja yhteiskunnassa hyväksytyjen arvojen puolesta puhumista.

Lisäksi haastateltavat kertoivat, että vasta omasta tahdosta syntyneen motivaation ja riittävän pitkän tuomion kärsiminen, jotta ehtii henkisesti kasvamaan vaikuttaa erityisesti siihen, että pääsee rikollisuuskierrosta ulos. Henkilöt siis painottivat ihmisenä kasvamisen vaikutusta sen sijaan, että he olisivat kokeneet vankilassa jonkun tietyn toiminnan vaikuttaneen heidän rikolliseen käyttäytymiseensä. Tämä näkemys korostaa sitä, että vankilan toimintoihin ja kuntoutukseen kiinnittyminen vaatii henkilöltä myös itseltään motivaatiota muuttaa asioita.

Näiden lisäksi toinen haastateltavista pohti, olisiko päätyneet rikollisuuden polulle lainkaan, mikäli hänen neurokirjonsa piirteet olisi tunnistettu jo lapsuudessa ja olisi tämän kautta päässyt tuen piiriin ajoissa. ADHD:n ollessa jo yksinäänsä riski rikolliselle käyttäytymiselle, voitaisiin varhaisella tunnistamisella ja avun piiriin pääsemisellä vaikuttaa jo rikollisuuksien

määriin (Ångström, Andersson, Garcia-Argibay, Chang, Lichtenstein, D’Onofrio, Tuvblad, Grirardi & Larsson 2024). 2000-luvulla näihin on onneksi alettu kiinnittämään enemmän huomiota, jonka seurauksena tietoisuus, diagnoosit ja tuen piiriin pääseminen ovat lisääntyneet (Käypä hoito -suositus 2019; Käypä hoito -suositus 2024). Tähän tulisi suljetussa vankilassakin tähdätä, jotta yksilöllinen tuki ja hoito olisivat mahdollisia saavuttaa.

5.3 Johtopäätökset

Vankilan sosiaalisessa ympäristössä on neurokirjon henkilöiden toimintakykyä tukevia ja heikentäviä tekijöitä. Kuitenkin rikosoikeudellisessa järjestelmässä olevat tiedolliset puutteet neurokirjon erityispiirteistä näkyvät neurokirjon vangeille ja heijastuvat heidän vankilarkensa sujuvuuteen. Voidaankin siis päätellä, ettei vankilan sosiaalinen ympäristö sellaisenaan tue neurokirjon piirteitä, eikä näin ollen toimi riittävänä motivaattorina rikollisuuden katkaisemiseen. Suljettuun vankilaan tulisi lisätä yksilöllisiä tukitoimia neurokirjon vangeille ja helpottaa tuen piiriin pääsemistä, jotta uusintarikollisuuteen heidän kohdallaan voitaisiin paremmin puuttua. Sen lisäksi rikosoikeudellisen järjestelmän tulisi harkita erilaisten aktiviteettien ja kuntoutusmuotojen lisäämistä vankiloihin, joihin neurokirjon henkilöt voisivat kiinnittyä epätoivottujen aktiviteettien sijasta. Nämä kaikki kuitenkin vaatisivat rahallisia resursseja, joita rikosseuraamuslaitoksella ei tällä hetkellä ole riittävästi. Sen sijaan ilman rahallisten resurssienkin käyttöä vankilan työntekijät voisivat pohtia, miten he itse neurokirjon piirteisiin suhtautuvat. Oman asenteen ja toiminnan reflektoinnilla näitä neurokirjon piirteitä pystyisi paremmin huomioimaan osana vankilan arkea ja sosiaalisia tilanteita.

5.4 Jatkotutkimusehdotukset

Kara ym. (2020 b, 4) ovat maininneet materiaaleissaan neurokirjon henkilöille kohdennetulla kuntoutuksella olevan vaikutusta uusintarikollisuuksien määriin. Vankilatuomiotaan tällä hetkellä suorittavista henkilöistä kukaan ei pitänyt suljettua vankilaa erityisen pahana rangaistuksena tässä tutkimuksessa. Lisäksi useampi tutkimukseen osallistuvista oli syyllistynyt useampaan rikokseen tai uuteen rikokseen vankeustuomionsa jälkeen, joka osaltaan viestii tämänhetkisen kuntouttamisen toimimattomuudesta. Jatkotutkimuksissa olisi tärkeää pohtia, miten uusintarikollisuuden suuriin prosenttilukuihin voitaisiin vaikuttaa tulevaisuudessa tehokkaammin.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle jätettiin vankien sosiaaliseen tukeen kuuluvista ryhmistä perhe ja ystävät, jotka edustavat vankien sosiaalisesta tuesta suurintaa osaa.

Vankiloiden on tärkeää tarjota vangeille sosiaalisista tukea, sillä osalle vangeista se saattaa olla ainoa voimavara vankilassa ollessa, sekä ainoa mahdollisuus pyrkiä kohti rikoksetonta elämää. Tämä korostuu eritoten silloin, jos henkilöllä ei ole muuta sosiaalisen tuen verkostoa. (Kainulainen & Saari 2021, 187–195) Jatkotutkimuksia pohdittaessa voisikin miettiä suljetun vankilan sosiaalisen ympäristön laajentamista näihin teemoihin, mikäli haluttaisiin luoda vielä kokonaisvaltaisempi kuva siitä, miten, mistä ja millä tavalla neurokirjon henkilöt saavat sosiaalista tukea vankilassaolon aikana.

Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 51–53) raportin jatkotutkimusehdotuksissa mainitaan tiedon kerääminen neurokirjon henkilöilta heidän tuen tarpeistaan ja kuntoutusohjelmien vaikuttavuudesta vankeustuomion aikana. Tässä tutkimuksessa aiheeseen ehdittiin paneutua viiden haastateltavan voimin sosiaalisen ympäristön kokemusten näkökulmasta. Neurokirjon piirteet ovat hyvin moninaisia, jotka näyttäytyvät henkilöillä yksilöllisesti ja eri tavoin (Käypä hoito -suositus 2024; Käypä hoito -suositus 2019). Tämän takia tulevissa tutkimuksissa olisi mielestäni tärkeää suurentaa osallistujajoukkoa, jotta neurokirjo pääsisi sen moninaisuudessaan esille vielä paremmin.

Moninaisuuden huomioimisen näkökulmasta olisi tärkeää huomioida tulevissa tutkimuksissa myös naiset. Neurokirjon piirteiden ja haasteiden on huomattu näyttäytyvän koulu- ja työelämässä eri tavalla naisilla, kuin miehillä, jonka takia naiset saattavat olla tällä hetkellä yhteiskunnassa alidiagnosoituja (Koponen & Jehkonen 2019). Vankien terveys ja hyvinvointi (2023, 52) tutkimuksessa vastoin odotuksia autismikirjon piirteitä tunnistikin enemmän naiset, kuin miehet itsearviointikyselyssä, vaikka väestössä yleisyys on toisinpäin. Tästä syystä tulevissa tutkimuksissa olisi mieleistä laajentaa tutkimukseen myös neurokirjon naiset, sillä kokemusten voisi olettaa poikkeavan miesten kokemuksista jollain tavalla.

Lähteet

- Autismisäätiö – Revion. <https://www.autismisaatio.fi/toimintamme/revion.html>
- Bandura, A. 1997. Self-Efficacy. The Exercise of Control. New York: W.H. Freeman of Company.
- Berggren, K. (toim.) & Hämäläinen, J (toim.) 2018. Adhd-käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Billstedt, E., Anckarsäter, H., Wallinius, M. & Hofvander, B. 2017. Neurodevelopmental disorders in young violent offenders: Overlap and background characteristics. Saatavilla internetissä: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.03.004>
- Blomster, P., Leinonen, J., Kääriälä, A. & Savioja, J. 2024. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2024 – Rikosseuraamuslaitoksen laatukysely 2022 kyselyn tulokset.
- Bronfenbrenner, U. 1979. Ecology of human development: experiments by nature and design. Harvard University press.
- Buitenen, N., Meijers, J., van den Berg, C. & Harte, J. Risk factors of violent offending in mentally ill prisoners with autism spectrum disorders. Journal of Psychiatric Research Volume 143, November 2021, Pages 183-188. Saatavilla internetissä: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022395621005495#sec3>
- Dwyer, P. 2022. The Neurodiversity Approach(es): What Are They and What Do They Mean for Researchers? Human Development 66(2).
- Engelhardt, P., Nobes, G. & Pischedda, S. 2019. The Relationship between Adult Symptoms of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder and Criminogenic Cognitions. Saatavilla internetissä: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6627881/>
- Esitutkintalaki 2011/805. Finlex.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2015. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fung, L. 2021. Neurodiversity: from phenomenology to neurobiology and enhancing technologies. Washington: American Psychiatric Association Publishing.
- Granfelt, R. 2017. Vankeuden värittäjä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Hinshaw, S. & Ellison, K. 2015. ADHD. Oxford: Oxford University Press
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

- Holthe, M & Langvik, E 2017. The strives, struggles and successes of women diagnosed with ADHD as adults. SAGE Publications.
<https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/2158244017701799>
- Huttunen, M. & Socada, L. 2019. ADHD (Aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriö). Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 2.3.2024)
<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00353>
- Hyvärinen, M. 2017. Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. 2017. Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. 6A02 autism spectrum disorder. Saatavilla internetissä: <http://id.who.int/icd/entity/437815624>
- Jetten, J., Haslam, C. & Haslam, A. The social cure: Identity, health and well-being. Hove and New York: Taylor & Francis Group.
- Junttila, N. 2021. Vankien ostrakismi, yksinäisyys ja halu olla yksin. Teoksessa Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.). Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa 77–102. Tampere: Vastapaino.
- Juuti, P. (toim.) & Puusa, A. (toim.) 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus.
- Juva, K. 2013. Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi. Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 24.3.2024) Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/duo11221>
- Kaunisto, J. (toim.), Hyyti, J., Koskelainen, M. & Nieminen, A. 2021. Poliisityön psykologia. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu. Saatavilla internetissä: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/512586/Poliisity%c3%b6n%20psykologia_%20978-951-815-401-6.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Kainulainen, H. & Honkatukia, P. 2021. Tutkijan eettinen vastuu sensitiivisessä tutkimushaastattelussa. Teoksessa Nieminen, K. (toim.) & Lähteenmäki, N. (toim.). Empiirinen oikeustutkimus. Helsinki: Gaudeamus.
- Kainulainen, S. & Saari, J. (toim.) 2021. Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Tampere: Vastapaino.
- Kara, S., Mikkola, K. & Tuusa, M. 2020 a. Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 – hanke. Neurokirjon henkilöiden vankeusaikainen kuntoutus. Opas ja kuntoutusmalli vankien kanssa työskenteleville. Helsinki: Autismisäätiö.

- Kara, S., Mikkola, K. & Tuusa, M. 2020 b. Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 – hanke. Neurokirjon henkilö epäiltynä tai syytettynä rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Tietoa poliiseille, asianajajille, tuomareille ja syyttäjille. Helsinki: Autismisäätiö.
- Kauppinen, A. 2022. Mitä merkitystä rangaistuksella on? Teoksessa Yli-Hemminki, E. (toim.), Melander, S. (toim.) & Nuotio, K. (toim.) 2022. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kerola, K. & Kujanpää, S. 2015. Käytännöllinen näkökulma. Teoksessa Timonen, T., Kerola, K. & Kujanpää, S. Autismikirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: Santalahti-Kustannus.
- Kielitoimiston sanakirja 2024. Laitostua. Kotimaisten kielten keskus ja kielikone oy. (viitattu 2.10.2024) Saatavilla internetissä: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/laitostua>
- Koponen, V & Jehkonen, M 2019. Naisen tarkkaavaisuushäiriö - lapsuudesta aikuisuuteen. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim. Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/duo14762>
- Käypä hoito -suositus 2019. ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenneurologisen yhdistys ry:n, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Nuorisopsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 18.2.2025). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi
- Käypä hoito -suositus 2024. Autismikirjon häiriö. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen, Suomen Nuorisopsykiatrisen Yhdistyksen, Suomen Kehitysvammalääkäreiden, Suomen Lastenneurologisen Yhdistyksen ja Suomen Psykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2024 (18.2.2025). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi
- Leemann, L., Isola, A-M. & Rautanen. M. Osallisuuden kokemus. Teoksessa Rautanen, M., Harald, K. & Tyni, S. (toim.) 2023. Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV-vankiväestötutkimus 195–206. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Punamusta Oy.
- Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla internetissä: www.thl.fi/sokra
- Leppämäki, S 2018. Aikuisen adhd. Teoksessa Berggren, K & Hämäläinen, J 2018. Adhd-käsikirja, 173–193. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lichtenstein, P., Halldner, L., Zetterqvist, J., Sjölander, A., Serlachius, E., Fazel, S., Långström N. & Larsson, H. 2012. Medication for attention deficit-hyperactivity

- disorder and criminality. Saatavilla internetissä:
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23171097/>
- Lizon, M., Taels, L. & Vanheule, S. 2023. Specific interests as a social boundary and bridge: A qualitative interview study with autistic individuals. Saatavilla internetissä:
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/13623613231193532>
- Lord, C., Brugha, T., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., Jones, E., Jones, R., Pickles, A., State, M., Taylor, J. & Veenstra-VanderWeele, J. 2020. Autism spectrum disorder. Nature Reviews Disease Primers volume 6, Article number: 5 (2020)
 Saatavilla internetissä: <https://www.nature.com/articles/s41572-019-0138-4>
- Lord, C., Elsabbagh, M., Gillian B. & Veenstra-VanderWeele, J. 2018. Autism spectrum disorder. The Lancet, Vol 392, Iss 10146. London. Saatavilla internetissä:
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/autism-spectrum-disorder/docview/2086209559/se-2?accountid=14774>
- Lähteenmäki, N. 2022. Vankilan ja vapauden rajat. Pohdintoja vankilan muutoksesta ja legitimitteetistä. Teoksessa Yli-Hemminki, E. (toim.), Melander, S. (toim.) & Nuotio, K. (toim.). Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Lähteenmäki, N. 2021. Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kriminologinen tutkimus. Teoksessa Nieminen, K. (toim.) & Lähteenmäki, N. (toim.). Empiirinen oikeustutkimus, 149–164. Helsinki: Gaudeamus.
- Nieminen, K. (toim.) & Lähteenmäki, N. (toim.) 2021. Empiirinen oikeustutkimus. Helsinki: Gaudeamus.
- Niska, M. (toim.), Venäläinen, S. (toim.), Olakivi, A. (toim.) & Cañada, J. (toim.) 2024. Sosiaalinen konstruktionismi. Miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista. Tampere: Vastapaino.
- Oikeusministeriö. Kansallinen rikosentorjuntakilpailu 2024. Raadin päätös 11.9.2024.
 Saatavilla internetissä:
https://valtioneuvosto.fi/documents/1410853/4750802/Kansallinen+rikosentorjuntakilpailu+2024_raadin+pa%CC%88a%CC%88to%CC%88s.pdf/aa2c29fe-7899-15c8-c920-6afc6ca0d4cb/Kansallinen+rikosentorjuntakilpailu+2024_raadin+pa%CC%88a%CC%88to%CC%88s.pdf?t=1727351580508
- Paasonen, J., Vainio, J. & Luomala, M. 2023. Miten kehittää vankilaturvallisuutta ja vankien kuntoutusta? Vankien kuntoutumismahdollisuuksien ja oikeusturvan parantaminen

- vankilaturvallisuutta kehittämällä sekä rangaistusaikaista rikollisuutta ehkäisemällä - hankkeen loppuraportti. Vaasan yliopisto.
- Parviainen, T. 2023. Aivojen kehitys. Teoksessa Pulkkinen, L. (toim.), Ahonen, T. (toim.) & Ruoppila, I. (toim.). Ihmisen psykologinen kehitys, 383–420. Jyväskylä: Santalahti-Kustannus.
- Penttilä, J., Rintahaka, P. & Kaltiala-Heino, R. 2011. Aktiivisuuden ja tarkkaavaisuuden häiriön merkitys lapsen ja nuoren tulevaisuudelle. Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. Saatavilla internetissä:
<https://www.duodecimlehti.fi/duo99678>
- Peraire, M., Cantos, P., Sampedro-Vidal, M., Bonet-Mora, L. & Arnau-Peiró, F. 2023. Characterization of autism spectrum disorder inside prison. Saatavilla internetissä:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10236914/>
- Pulkkinen, L. (toim.), Ahonen, T. (toim.) & Ruoppila, I. (toim.). Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: Santalahti-Kustannus.
- Prins, S. & Reich, A. 2019. Criminogenic risk assessment: A meta-review and critical analysis. Saatavilla internetissä:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9385164/>
- Puusa, A. 2020. Näkökulmia laadullisen aineiston analyysiin. Teoksessa Juuti, P. (toim.) & Puusa, A. (toim.) 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät 145–156. Helsinki: Gaudeamus.
- Puusa, A. & Juuti, P. Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Juuti, P. (toim.) & Puusa, A. (toim.) 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät 75–85. Helsinki: Gaudeamus.
- Puustjärvi, A. 2019. ADHD. Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 3.3.2024) Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/duo14724>
- Rautanen, M., Harald, K. & Tyni, S. (toim.) 2023. Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV-vankiväestötutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Punamusta Oy. Rikoslaki 1889/39. Finlex.
- Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 18.3.2024. Koulutuksen sisältö. (viitattu 6.2.2025) Saatavilla internetissä:
https://www.rskk.fi/fi/index/perustutkinto_1/opiskelurskkssa_1/koulutuksenjaksotus.html
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2021. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos. Saatavilla internetissä:

https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220614144512/7a0qfFI1R/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2021_FI.pdf

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2023. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos. Saatavilla internetissä:

https://www.rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumentit/qgn6jsfk2/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2023.pdf

Rikosseuraamuslaitos 27.9.2021. Rikosseuraamuslaitoksen uusi asiakastietojärjestelmä Roti tukee muutosta kohti yhtenäisempää asiakastyötä. (viitattu 8.1.2025) Saatavilla internetissä:

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotteetjauutiset2021/rikosseuraamuslaitoksenuusiasiakastietojarjestelmarotitukeemuutostakohtiyhtenaisempaaasiakastyota.html>

Rikosseuraamuslaitos 31.8.2022. Nuorisorangaistuksen tehtävät ja ohjelmat. (viitattu 13.11.2023) Saatavilla internetissä:

https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamustyö/nuorisorangaistus/nuorisorangaistuksen_tehavat_ja_ohjelmat.html#

Rikosseuraamuslaitos 1.9.2022. Järjestys ja turvallisuus. (viitattu 11.10.2024) Saatavilla internetissä:

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikoksestatuomituille/vangeille/arkivankilassa/jarjestysjaturvallisuus.html>

Rikosseuraamuslaitos 27.1.2023. Vartija vankilassa. (viitattu 6.2.2025) Saatavilla internetissä: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/tyojakoulutus/toissavankilassa/vartijavankilassa.html>

Rikosseuraamuslaitos 30.11.2023. Vankeusrangaistuksen odottaminen tutkintavankilassa. (viitattu 14.10.2024) Saatavilla internetissä:

https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikoksestatuomituille/vangeille/vankeusrangaistuksenodottaminen_tutkintavankilassa.html

Rikosseuraamuslaitos 1.12.2023. Sosiaalinen kuntoutus vankiloissa. (viitattu 5.3.2024) Saatavilla internetissä:

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/kuntoutus/arkielamantaidot.html>

Rikosseuraamuslaitos 31.12.2024. Vankeusrangaistusten täytäntöönpano. (viitattu 8.1.2025) Saatavilla internetissä:

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/vankiloissatehtavatyo.html>

- Román-Ithier, J.C., González, R., Vélez-Pastrana, M., González-Tejera, G. & Albizu-García, C. 2016. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder symptoms, type of offending and recidivism in a prison population: The role of substance dependence. *Crim Behav Ment Health*. 2017 Dec; 27(5): 443–456. Saatavilla internetissä: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5269538/>
- Rudolph, A. 2010. *Human behaviour in the social environment: A macro, national and in international perspective*. SAGE publications.
- Russell, A., Ford, T., Williams, R. & Russell, R. 2015. The Association Between Socioeconomic Disadvantage and Attention Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD): A Systematic Review. *Child psychiatry & human development*, volume 47, 440–458 (2016). <https://doi.org/10.1007/s10578-015-0578-3>
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2015. *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Saari, J. & Grönlund, H. 2021. *Vankien osallisuus ja sosiaalinen tuki*. Teoksessa Kainulainen, S. & Saari, J. 2021. *Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa*. Tampere: Vastapaino.
- Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S., Kuusisto, A-K., Luoma-Halkola, H., Puumala, E., Sointu, L., Wallin, A. & Häikiö, L. 2021. Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* 3/2021. Saatavilla internetissä: <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>
- Sandberg, E 2018. *ADHD ja oppimisen tuki - Huomioi yksilölliset tarpeet ja vahvuudet*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sani, F. 2021. Group identification, social relationships, and health. Teoksessa Jetten, J., Haslam, C. & Haslam, A. *The social cure: Identity, health and well-being* 21-38. Hove and New York: Taylor & Francis Group.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2017. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Taavitsainen, A. 2022. *Arki haltuun – Apua neuropsykiatriin haasteisiin. Kriminaalihuollon tukisäätiö*. Saatavilla internetissä: https://rets.fi/wp-content/uploads/2022/12/arkihaltuun_opas_2022_A4_valmis_netti.pdf
- Tani, P., Kara, S., Grönfors, S. & Lindberg, N. 2021. *Autismikirjon häiriöt ja väkivaltakäyttäytyminen: oikeuspsykiatrisen näkökulma*. Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo16541.pdf>

- Tapani, J., Tolvanen, M. & Hyttinen, T. 2019. Rikosoikeuden yleinen osa: Vastuuoppi. 3. uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent.
- Timonen, T., Kerola, K. & Kujanpää, S. 2015. Autismikirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: Santalahti-Kustannus.
- Tully, J. 2022. Management of ADHD in Prisoners—Evidence Gaps and Reasons for Caution. *Forensic Psychiatry*, Volume 13. Saatavilla internetissä: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.771525>
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan opas 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Saatavilla internetissä: https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Tutkintavankeuslaki 2005/768. Finlex.
- Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus – Onko kuntoutuksella tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Saatavilla internetissä: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/11CTvAnMd/RISE_1_2015_Vankeinhoidon_vaikuttavuus_-_Onko_kuntoutukselle_tilastollisia_perusteita_Sasu_Tyni_vaitoskirja_net.pdf
- Tyni, S. & Aaltonen, M. 2021. Vankeusaikaisten kuntoutusohjelmien vaikutusarvioinnit ja arvioitavuus. *Kriminologia* 1 (1/2021).
- Urtti, A-R. 2024. Lääketieteelliset diagnoosit ja niiden merkitys. Lääkärikirja Duodecim. Saatavilla internetissä: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01401>
- Vahtera, J. & Uutela, A. 1994. Sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki terveysresursseina. Helsinki. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 14.6.2024). Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/duo40219#s5>
- Vankeuslaki 2005/767. Finlex.
- Vataja, R. & Korkeila, J. 2007. Mitä on neuropsykiatria? Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 15.1.2024). Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/duo96485>
- Vataja, R., Nybo, T. & Mäntylä, R. Neuropsykiatrisen potilaan tutkiminen. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2007;123(10):1203–10. Saatavilla internetissä: <https://www.duodecimlehti.fi/duo96503>
- Vinter, L., Dillon, G. & Winder, B. 2020. “People don’t like you when you’re different”: exploring the prison experiences of autistic individuals. *Psychology, Crime & Law*.

Volume 29, 2023. Saatavilla internetissä:

https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1068316X.2020.1781119?casa_token=TqAPszdoB6sAAAAA%3AFgJG64H98yif6ZhONLDXN-zk_uoam1bvxFYsijOMABuJMyAseTjOjXWi8E_SV-lim341aN6MrPo8

- Visala, A. & Latvala, A. 2022. Geenitkö syypäitä? Filosofisia ja empiirisiä näkökulmia moraaliseen vastuuteen. Teoksessa Yli-Hemminki, E. (toim.), Melander, S. (toim.) & Nuotio, K. (toim.) 2022. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia, 157–179. Helsinki: Gaudeamus.
- Virta, M. & Leppämäki, S. 2017. ADHD:n oireet aikuisuudessa ja ikääntyvillä. Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 21.3.2024). Saatavilla internetissä: <https://www.kaypahoito.fi/nix02452>
- Voutilainen, A. 2016. ADHD ja aivojen kuvantamistutkimukset. Helsinki: Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim. (viitattu 3.3.2024). Saatavilla internetissä: <https://www.kaypahoito.fi/nix01797>
- Wehmeyer, M. 2021. Positive Psychology and Strengths-Based Approaches to Neurodiversity Neurodiversity. Teoksessa Fung, K. Phenomenology to Neurobiology and Enhancing Technologies. American Psychiatric Association Publishing, 2021.
- Wright, B., Spikins, P. & Pearson, H. 2020. Should Autism Spectrum Conditions Be Characterised in a More Positive Way in Our Modern World? *Medicina* 2020, 56(5), 233. Saatavilla internetissä: <https://doi.org/10.3390/medicina56050233>
- World Population Review. Crime rate by country 2024. (viitattu 4.1.2025) Saatavilla internetissä: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>
- Yli-Hemminki, E. (toim.), Melander, S. (toim.) & Nuotio, K. (toim.) 2022. Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Young, S., Gonzáles, R., Mullens, H., Mutch, L., Malet-Lambert, I. & Gudjonsson, G. 2018. Neurodevelopmental disorders in prison inmates: comorbidity and combined associations with psychiatric symptoms and behavioural disturbance. *Psychiatry Research*, Volume 261, March 2018, Pages 109–115.

Liitteet

Liite 1. Tiedote tutkimuksesta

”Neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä”

Tutkimuksen toteuttaja: Kaisa Nyberg, Turun yliopisto

Neurokirjo: Neurokirjioon nähdään kuuluvaksi erilaiset neuropsykiatriset diagnoosit, kuten ADHD, autismikirjo, oppimisvaikeudet ja kehitykselliset kielihäiriöt. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kuitenkin ainoastaan *ADHD:tä ja autismikirjoa*. Sinulta ei vaadita ADHD:n tai autismikirjon diagnoosia. Tutkimukseen riittää oma kokemus neurokirjioon kuulumisesta.

Tutkimuksen aihe: Tutkimuksessa keskitytään neurokirjon henkilöiden kokemuksiin vankilan sosiaalisesta ympäristöstä. Neurokirjon henkilöt edustavat vankiloissa omaa suurta erityistarpeista ryhmäänsä, joten heidän huomioimiseensa tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota. Erityisyyden ja erityistarpeiden huomioimisella vankilassa voitaisiin mahdollistaa entistä paremmin oikeudenmukainen ja yhdenvertainen kohtelu rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Neurokirjolla olemisen saattaa vaikeuttaa vankilassa olemista ja pärjäämistä, joten olen erittäin kiinnostunut kuulemaan teidän henkilökohtaisia kokemuksianne aiheesta!

Sosiaalinen ympäristö: Sosiaalinen ympäristö pitää sisällään kaikki fyysiset ympäristöt, joissa toimimme vuorovaikutuksessa toisten henkilöiden kanssa. Sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat siis ympärillämme olevat ihmiset, mutta myös sosiaaliset instituutiot (kuten suljettu vankila). Tutkimuksessani olen kiinnostunut erityisesti suljetun vankilan arkirytmistä ja vankilan työntekijöistä suhteessa teidän neurokirjoonne.

Haastattelu: Haastattelussa olen kiinnostunut viihtymisestäsi vankilassa ja suhteestasi vankilan työntekijöihin. Olen erityisen kiinnostunut siitä, miten teidän neurokirjollanne olemisen näkyy vankilassa ja huomioidaanko sitä jollakin tavalla. Tässä esimerkiksi muutamia kysymyksiä, joita kysyn haastattelun aikana.

Vankilan arki:

- Minkälainen arki sinulla on vankilassa? Voit esimerkiksi kuvata mitä sinun tyyppilliseen päivääsi kuuluu tai mitä ajattelet arjesta vankilassa.
- Miten neurokirjon piirteesi näkyvät vankilassa? Koetko näistä piirteistä olevan sinulle jotain hyötyä tai haittaa vankilassa?

Vankilan työntekijät:

- Minkälaisena koet suhteesi vankilan työntekijöihin?
- Tietävätkö vankilan työntekijät mahdollisesta diagnoosistasi tai neurokirjon haasteistasi? Jos kyllä, ovatko he reagoineet tähän jollain tavalla? Jos ei, pitäisikö heidän tietää?

Vapaaehtoisuus: Tutkimus perustuu täysin vapaaehtoisuuteen ja voitte keskeyttää tutkimukseen osallistumisen koska tahansa.

Henkilötietojen säilyttäminen: Haastatteluiden jälkeen litteroin nauhoitetut äänitteet ja anonymisoin aineistoin. Käsittelen aineistoa luottamuksellisesti lainsäädännön edellyttämällä tavalla, eikä teitä voi valmiista tutkimuksesta tunnistaa.

Toivottavasti kiinnostuit, nähdään haastatteluissa!

Liite 2. Kyselyrunko vangeille Vankilan arki ja ympäristö:

- Minkälainen arki sinulla on vankilassa? Voit esimerkiksi kuvata mitä sinun tyypilliseen päivääsi kuuluu tai mitä ajattelet arjestasi vankilassa.
- Kuvaile, millaisia neurokirjon piirteitä sinulla on tai miten ne sinulla ilmenevät
- Miten nämä neurokirjon piirteesi näkyvät vankilassa? Koetko näistä piirteistä olevan sinulle jotain hyötyä tai haittaa vankilassa?
- Miten olet kokenut vankilaympäristön neurokirjon henkilönä?
- Koetko vankilan täsmällisestä arjesta eli päiväjärjestyksestä olevan sinulle hyötyä ja millä tavalla?
- Koetko vankilan täsmällisen arjen eli päiväjärjestyksen aiheuttavan sinulle vaikeuksia ja millä tavalla?
- Olisiko sinulla joitain kehittämisideoita, miten vankilan arki ja ympäristö voisi tukea entistä paremmin neurokirjon henkilöitä tai sinua?

Vankilan työntekijät:

- Millainen suhde sinulla on vankilan työntekijöiden kanssa?
- Tietävätkö vankilan työntekijät mahdollisesta diagnoosistasi tai neurokirjon haasteistasi? Jos kyllä, ovatko he reagoineet tähän tai huomioineet sitä jollain tavalla? Oletko esimerkiksi saanut jotain konkreettista tukea tähän? Jos ei, pitäisikö heidän tietää?
- Miten he ovat suhtautuneet neurokirjon piirteisiisi vankilassa?

- Koetko, että työntekijät ovat kohdelleet sinua eri tavalla tietäessään, että sinulla on neurokirjon haasteita?
- Koetko, että neurokirjon haasteet ovat vaikuttaneet kohtaamisiisi vankilan työntekijöiden kanssa?

Liite 4. Kyselyrunko entisille vangeille

Vankilan arki ja ympäristö:

- Minkälainen arki sinulla oli vankilassa? Voit esimerkiksi kuvata mitä sinun tyypillisiin päiviisi kuuluu tai mitä ajattelet näin jälkikäteen ajastasi vankilassa.
- Kuvaile, millaisia neurokirjon piirteitä sinulla on tai miten ne sinulla ilmenevät
- Miten nämä neurokirjon piirteet näkyivät vankilassa? Koetko, että näistä piirteistä oli sinulle jotakin hyötyä tai haittaa vankilassa ollessasi?
- Miten koit vankilaympäristön neurokirjon henkilönä?
- Miten koit vankilassa ollessasi sen täsmällisen arjen eli päiväjärjestyksen? Koitko siitä olevan jotakin hyötyä tai haittaa?
- Olisiko sinulla joitain kehittämisideoita, miten vankilan arki ja ympäristö voisi tukea entistä paremmin neurokirjon henkilöitä tulevaisuudessa?

Vankilan työntekijät:

- Millainen suhde sinulla oli vankilan työntekijöiden kanssa?
- Tiesivätkö vankilan työntekijät mahdollisesta diagnoosistasi tai neurokirjon haasteistasi? Jos kyllä, reagoivatko he tähän tai huomioineet sitä jollain tavalla? Oletko esimerkiksi saanut jotain konkreettista tukea tähän? Jos ei, pitäisikö heidän tietää?
- Miten he ovat suhtautuneet neurokirjon piirteisiisi vankilassa?
- Koetko, että työntekijät ovat kohdelleet sinua eri tavalla tietäessään, että sinulla on neurokirjon haasteita?
- Koetko, että neurokirjon haasteet ovat vaikuttaneet kohtaamisiisi vankilan työntekijöiden kanssa?
- Olisiko sinulla joitain kehittämisideoita, miten vartijat voisivat tukea entistä paremmin neurokirjon henkilöitä tulevaisuudessa?

Vaikutukset vankilan ulkopuolella

- Millainen vaikutus vankilalla on ollut elämääsi sen jälkeen, kun vapauduit? Koitko esimerkiksi, että vankilassaolosi muutti sinua jollain tavalla?
- Opettikö vankilassa oleminen sinulle jotakin? Opitko esimerkiksi itsestäsi jotakin uutta?
- Kun pohdit neurokirjon piirteitäsi, ovatko ne muovautuneet jollain tavalla vankilassa olon aikana tai sen jälkeen? Ovatko esimerkiksi tietyt piirteet voimistuneet tai jääneet vähemmälle kokemuksiesi jälkeen?

- Kun mietit aikaasi vankilassa, mikä olisi voinut mennä toisin jos neurokirjon piirteitäsi olisi huomioitu paremmin?

Liite 4. Suostumus haastatteluun ja tutkimukseen osallistumiseen

Tutkimuksen nimi: Neurokirjon henkilöiden kokemuksia vankilan sosiaalisesta ympäristöstä

Tutkimuksen tekijä: Kaisa Nyberg, Turun yliopisto

Tämä tutkimus on Pro gradu -tutkielma eli opinnäytetyö.

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia, henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon, minua koskevaa aineistoa käytetään vain kyseiseen tutkimukseen ja aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Allekirjoituksellani vahvistan suostumukseni henkilötietojeni käsittelyyn ja osallistumiseni tähän tutkimukseen sekä suostun vapaaehtoisesti tutkimushenkilöksi.

Olen tietoinen siitä, että voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni.

Kyllä haluan osallistua tutkimukseen.

Päivämäärä

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys
